

Köyhyys arjessa ja tulevaisuudenkuvissa ruoka-avun naisasiakkaiden kokemana

Ulla Mehtätalo

0394619

Pro gradu

2018

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Köyhyys arjessa ja tulevaisuudenkuivissa ruoka-avun naisasiakkaiden kokemana

Tekijä: Ulla Mehtätalo

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö _ Lisensiaatintyö _

Sivumäärä: 78 + 2 liitettä

Vuosi: 2018

Tiivistelmä

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on köyhyyden kuvaukset ruoka-avun naisasiakkaiden arjessa ja tulevaisuudenkuivissa. Kyse on laadullisesta tutkimuksesta, jonka tavoitteena on selvittää ruoka-avun asiakkaiden käsityksiä köyhyyden vaikutuksesta heidän arkeensa ja tulevaisuudenkuiviinsa sekä avun tarpeeseen johtaneista syistä. Asiakkaiden käsitysten ymmärtäminen avaa uuden näkökulman siihen, millaisesta avusta he hyötyisivät, ja millaista apua he todennäköisimmin olisivat valmiita ottamaan vastaan. Tutkimus toteutettiin käyttäen fenomenografista tutkimusotetta, jonka tarkoituksena on tutkia ihmisten erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Aineisto analysoitiin fenomenografisella analyysillä.

Ruoka-avun tarpeen katsottiin johtuvan ensisijaisesti työttömyydestä ja terveydellisistä ongelmista. Taloudellista tilannetta heikensivät lisäksi toissijaiset tekijät, kuten etuuksiin liittyvät ongelmat ja perhemuodon merkitys, joka useimmilla tarkoitti yksinasumista. Haastateltavien arjen kuvauksissa oli nähtävissä hyvinvointia heikentäviä tekijöitä, mutta myös elementtejä, jotka tukivat heidän hyvinvointiaan ja jaksamistaan. Haastateltavien arjessa pärjääminen perustui omaan aktiivisuuteen, ulkopuolelta saatavaan apuun ja omaan asenteeseen, joka kannattelee henkisesti vaikeina hetkinä. Haastateltavien odotukset tulevaisuudelle heijastelivat osaksi tuen tarpeen taustatekijöitä. Käsitukset tulevaisuudesta olivat jaettavissa kolmeen kategoriaan: Ensimmäinen kategoria kokosi yhteen käsitykset, jotka suuntaavat elämässä uuteen vaiheeseen, kuten perheenlisäykseen tai eläkkeelle siirtymiseen. Toinen kategoria sisälsi odotuksia, jotka helpottavat arkea ja vähentävät huolta ja stressiä nykytilanteeseen verrattuna. Yhden haastateltavan toive ja käsitys tulevaisuudesta oli, että asiat säilyisivät ennallaan. Haastateltavien toiveet ja odotukset tulevaisuudelle eivät kohdistuneet ruoka-avun asiakkuuteen tai sen päättymiseen, vaan se nähdään toteutuessaan muiden asioiden positiivisena sivuvaikutuksena.

Haastateltavat kokivat, että heidän tilannettaan kohentaisivat perusturvaan liittyvät parannukset, asiallinen kohtelu ja asioiden sujuva käsittely viranomaisessa sekä selkokielisyyden, ohjauksen ja neuvonnan lisääminen. Yhteisöllisyyttä, sosiaalista vuorovaikutusta ja toimijuutta tukevat tekijät, kuten ilmaiset harrastukset, leipäjono ja vapaaehtoistyö lisäävät omalta osaltaan asiakkaiden hyvinvointia ja jaksamista.

Avainsanat: sosiaalityö, ruoka-apu, köyhyys, syrjäytyminen, arki, elämäntapa, tulevaisuus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Köyhyys arjen kokemuksena	4
2.1 Arki ja elämäntapa	4
2.2 Köyhyys ja huono-osaisuuden kasautuminen	7
2.3 Elämä marginaalissa.....	10
2.4 Ruoka-apu lääkkeenä köyhyyteen	15
3. Tutkimusasetelma	20
3.1 Tutkimuskysymykset	20
3.2 Tutkimuksen metodologia.....	22
3.3 Tutkijan paikka ja tutkimuksen etiikka	26
3.4 Aineiston kerääminen ja analyysin eteneminen	31
4 Köyhyys arjessa ja tulevaisuudenkuviissa	38
4.1 Köyhyyden syyt	38
4.1.1 Avuntarpeen ensisijaiset syyt.....	38
4.1.2 Avuntarpeen toissijaiset syyt	42
4.2. Arki ja arjessa pärjääminen	48
4.2.1 Köyhän arki.....	48
4.2.2 Naiset arjen pärjääjinä	51
4.3 Tulevaisuudenkuvat, toiveet ja odotukset	57
4.3.1 Oma tulevaisuus.....	57
4.3.2 Ruoka-avun osuus tulevaisuudennäkymissä	59
4.3.3 Kehittämisen paikkoja	61
5 Yhteenveto ja pohdinta.....	67
Lähteet	74
Liitteet	79

1 Johdanto

Köyhyyttä ja leipäjonojen asiakkaita on tutkittu Suomessa viime vuosina useaan otteeseen. Muun muassa tutkijat Maria Ohisalo (esim. 2014a ja 2014b) ja Juho Saari (2015) ovat tuottaneet tietoa siitä, keitä leipäjonojen asiakkaat ovat, millaisissa elämäntilanteissa he jonoon liittyvät, sekä keitä ovat ne avuntarvitsijat, jotka eivät jonoon asti pääse. Varallisuus on jakautunut aiempaa epätasaisemmin, ja yhä useammalle toimeentulotuesta on tullut pidempiaikainen tukimuoto (Tilastokeskus 2015, Virtanen & Kiuru 2015). Myös monien pääministeri Juha Sipilän hallituksen toteuttamien uudistusten ja leikkausten vaikutukset kohdistuvat useisiin jo ennestään pienituloisiin ryhmiin, kuten opiskelijoihin, työttömiin, lapsiperheisiin, eläkeläisiin, pitkäaikaissairaisiin ja vammaisiin. Leikkauksiin kohdistuu paljon kritiikkiä, mutta ääneen pääsevät harvemmin he, joiden arjessa leikkausten seuraukset tuntuvat kovimmin.

Lehdissä kirjoitetaan lähes päivittäin köyhyydestä ja syrjäytymisestä, ja kansalaiset osallistuvat keskusteluun ahkerasti niin lehtien palstoilla kuin myös sosiaalisessa mediassa. Näissä keskusteluissa on havaittavissa kaksi tyystin erilaista katsantokantaa aiheeseen; osan mielestä Suomessa ei ole todellista köyhyyttä, vaan kyse on puutteista elämänhallinnassa, toinen ääni puolestaan kertoo köyhyyden moninaisista seurauksista ja sen synnyttämästä eriarvoisuudesta niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla. Monet köyhyyden kanssa kamppailevista turvautuvat talousahdingossaan erilaisiin ruoka-avun muotoihin. Niin kutsutuissa leipäjonoissa kohtaa laajan kirjon ihmisiä, joita yhdistää hetkellinen tai pidempiaikainen taloudellinen niukkuus, minkä vuoksi he turvautuvat ruokapankkien apuun. Leipäjonoissa voi siis kohdata hyvin monenlaisia ihmisiä erilaisista taustoista erilaisine elämäntarinoineen.

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on kuvata SPR:n Rovaniemen ja Oulun alueen ruoka-avun naisasiakkaiden subjektiivisia näkemyksiä arjestaan, köyhyyteen johtaneista syistä, omasta tulevaisuudestaan sekä siitä, millainen apu, tuki tai elämäntilanteen muutos auttaisi heitä selviytymään jatkossa ilman ruoka-apua. Tarkoituksena on nostaa kuuluviin niiden ihmisten ääni, joita leikkaukset ja hyvinvointivaltion mureneminen koskettavat henkilökohtaisesti. Tutkimuksessa saatavat vastaukset ovat hyödynnettä-

vissä ruoka-apua jakavien toimijoiden toiminnan suunnittelussa sekä palveluiden kehittämistyössä. Tutkielmani tarkoituksena ei ole löytää yleispäteviä lainalaisuuksia ja yleistettävissä olevia faktoja, vaan selvittää tarinaansa valottavien henkilöiden näkemyksiä ja kokemuksia aiheesta.

Helsingin sanomien (20.12.2015) suuren köyhyyskyselyn tulokset nostivat näkyvästi esiin, mitä suomalaiset köyhyydestä ajattelevat. Kyselyn mukaan mitä varakkaampi henkilö on, sitä todennäköisemmin hän uskoo köyhyyden olevan köyhän omaa syytä. Pro gradu -tutkielmani keskeisenä tavoitteena on antaa ääni ruoka-avun asiakkaille, köyhille itselleen, ja tuottaa toista tietoa, jonka osuus tulee yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa yhä sivuutetuksi. Maria Ohisalonn työllä eriarvoisuuden näkyväksi tekemisessä on ollut keskeinen rooli tutkielmani kannalta ei ainoastaan tutkimuksellisenä esikuvana, vaan myös muistuttamassa tutkimustyön tärkeydestä ja äänen antamisesta yhteiskunnan heikompiosaisille.

Tutkielmani alkaa teoriaosiolla, jossa hankin tutkimuksen kannalta olennaista taustatietoa elämäntavan ja arjen käsitteistä, köyhyydestä, syrjäytymisestä, sekä ruokaavusta. Teoriaosion jälkeen esittelen tutkimuskysymykset sekä käyttämäni menetelmät ja tutkimusotteen. Hyödynnän työssäni fenomenografista tutkimusotetta, joka soveltuu erityisesti ihmisten käsitysten tutkimiseen. Päädyin käyttämään fenomenografista tutkimusotetta, koska en ole kiinnostunut köyhyyteen ja syrjäytymiseen liittyvistä toiseikoista, vaan köyhyyttä kokevien subjektiivisista näkemyksistä ja käsityksistä omasta tilanteestaan ja tulevaisuudestaan.

Köyhyys koskettaa isoa osaa sosiaalityön asiakkaista, ja he ovat edustettuina myös ruoka-avun asiakkaiden joukossa. Sosiaalityöntekijänä kaipaen tietoa niin köyhyyden vaikutuksista asiakkaiden arkeen ja elämään kuin myös niistä auttamisen keinoista, joista asiakkaat itse kokevat hyötyvänsä eniten. Syrjäytymisen vastainen työ puolestaan on yksi sosiaalityön perustehtävistä. Syrjäytymisen monimuotoisuuden ymmärtäminen tutkielman tekemisen kautta tukee ammatillista osaamistani ja ymmärrystä syrjäytymiselle altistavista tekijöistä ja syrjäyttävistä rakenteista.

Tutkielmani teoreettinen kehys rakentuu köyhyyden, marginaalisuuden sekä arjen ja elämäntavan käsitteiden ympärille. Nämä käsitteet ja ilmiöt ovat keskeisiä myös haastateltavien kertomuksissa, ja teoriaosio tukee näin analyysin rakentamista. Analyysini rakentuu kolmesta keskeisestä alaluvusta, joissa tutkin käsityksiä ruoka-avun tarpeeseen johtaneista syistä, ruoka-avun asiakkaiden arjesta ja pärjäämisestä sekä heidän tulevaisuudenkuvistaan ja toiveistaan. Johtopäätökset tutkimuksen tuloksista kokoan yhteen tutkielman viimeisessä luvussa.

2 Köyhyys arjen kokemuksena

2.1 Arki ja elämäntapa

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää ruoka-avun asiakkaita haastatteleamalla, millaisena he näkevät ja kokevat arkensa ja elämäntapansa nyt ja tulevaisuudessa. Olen kiinnostunut selvittämään, kuinka köyhyys näyttäytyy ihmisten arjessa ja tulevaisuudenkuvissa, ja kuinka se on muokannut heidän elämäntapaansa. Seuraavassa pyrin avaamaan arjen ja elämäntavan käsitteitä sekä elämäntavan suhdetta kulttuurin käsitteeseen.

Elämäntavoista puhutaan usein terveyteen liittyvissä yhteyksissä. Käsitettä käytetään myös vaihtoehtoisista elämäntavoista puhuttaessa, kuten esimerkiksi veganismia tai ruoan dyykkaamista esittelevissä lehtiartikkeleissa. Elämäntapakeskusteluun liittyy usein toisten elämäntapojen arvottaminen toisia paremmiksi. Ihmisen katsotaan olevan vastuussa omasta elämäntavastaan, ja elämäntapa nähdään usein valintana, jonka yksilö on tietoisesti tai tiedostamattaan tehnyt. Myös köyhyydestä puhutaan elämäntapana ja köyhyydessä elävien kuvataan muodostavan köyhyyuskulttuurin.

Elämäntapa sanana selittää hyvin itse itsensä. Käsitteen tarkempi määrittely voi kuitenkin olla vaikeaa ja se sekoittuu toisinaan sellaisten käsitteiden kanssa kuin elämäntyyli ja arkielämä. Elämäntapaa on kuvattu muun muassa ihmisten arkielämänprosessina, johon sisältyvät sekä hänen toimintansa objektiiviset puitteet että subjektiiviset tavoitteet. (Järvelä 1983, 21.) Elämäntapa on ihmisen jokapäiväisten toimintojen oleellisten piirteiden kokonaisuus, joka on rakentunut tiettyjen historiallisten, yhteiskunnallisten ja materiaalistien ehtojen puitteissa. Elämäntapa ei ole yhtä kuin ihmisen eri toimintojen koko kirjo, vaan näiden toimintojen olennaisten piirteiden muodostama jäsentynyt ja suhteellisen pysyvä rakenne. (Kasvio 1982, 2-3.) Elämäntapa voi olla yksilön tai perheen oma tai liittyä tiettyyn sosiaaliseen ryhmään, sukupuoleen, sukupolveen tai luokkaan. Elämäntyyliä pidetään elämäntapaa ohuempana, ehkäpä pinnallisempana, arjen ja kulutustottumusten ilmentäjänä. Siinä missä elämäntyylin voi nähdä jäsentyvän kuluttamisen ja tykkäämisten kautta, elämäntapa jäsentyy toimintojen ja niihin

liittyvien arvostusten kautta. (Roos 1988, 12-13.) Ihminen omaksuu kasvaessaan ympäristön arvot, asenteet ja käyttäytymismallit, mutta pyrkii myös toisaalta itse vaikuttamaan omaan elämäänsä. Elämäntapa ei siis määriy pelkästään ulkopuolelta, vaan myös siitä, miten ihminen selviytyy, jäsentää muutoksia ympäristössä ja rakentaa selviytymisstrategioita. (Kettunen ym. 2004, 11-12.) Köyhyyteen elämäntapana liittyy olennaisesti erilaisten vaihtoehtojen löytäminen, joiden avulla yksilö niukkuudessa luovii ja selviää. Pienituloinen on usein joutunut tulemaan toimeen pidemmän aikaa vähillä tuloilla. Niukkuus pakottaa säästämään ja hankkimaan rahaa, ruokaa ja hyödykkeitä vaihtoehtoisilla tavoilla. (Roivainen & Jalonen 2012, 161-163.) Köyhyysskulttuuri, köyhyydessä pärjääminen sekä puuttuvat resurssit yhdessä muokkaavat elämäntapaa tietynlaiseksi.

Elämäntapa on kulttuurin puitteissa mahdollinen elämän jäsentämisen tapa. Kulttuuri luo edellytykset elämäntavoille, ja yksilön elämäntapa heijastelee ja ilmentää ympäröivää kulttuuria. Samassa kulttuurissa lähes kaikilla elämäntavoilla on jokin yhteinen tekijä, kuten esimerkiksi suomalaiselle kulttuurille ominainen tietty jäykkyys sosiaalisessa kanssakäymisessä. Elämäntapaan vaikuttavat siis henkilön elämänhistorian keskeiset vaiheet yhdessä kulttuuristen määreiden kanssa. Tietty kulttuurinen tausta muokkaa yksilön elämäntapaa ja tarjoaa joidenkin elämäntapojen kehittymiselle paremmat edellytykset kuin toisille. Esimerkki tällaisesta on suomalaisessa kulttuurissa yleinen koulutussuuntautuneisuus. Yhteinen kulttuuri tarjoaa tiettyjä yhteisiä rakennusaineita ja tapoja tehdä valintoja eri vaihtoehtojen välillä. (Roos 1988, 12-17, 19.)

Elämäntapa on viesti ja väline, eikä se sido meitä enää koko elämäksemme. Elämäntapa toimii esimerkiksi välineenä luokka-aseman muuttamisessa. Elämäntapa on usein myös strategia, jonka pohjalta tavoittelemme asemia, valtaa ja tunnustusta. Ihminen ei voi siirtyä luokka-asemastaan riippumatta luokasta toiseen muuttamalla elämäntapansa: valtaa pitävien joukkoon ei pääse pelkästään elämäntapaa muuttamalla, mutta valitsemalla ”huonon” elämäntavan voi kohtuullisen helposti pudota luokastaan. (Roos 1988, 14-15.)

Elämäntavasta keskusteltaessa esiin nousevat usein yhteiskuntaluokat. Yhteiskunta muuttuu jatkuvasti ja vanhat jaottelut lakkaavat pitämästä paikkansa (Roos 1988, 20).

Tämän päivän Suomessa ruoka-avun asiakas voi olla lapsena kodin ulkopuolelle sijoitettu päihdeongelmainen ja kouluttautumaton työtön siinä missä luokkaretken tehneiden vanhempien korkeasti koulutettu aikuinen lapsi, joka olosuhteiden pakosta työskentelee pätkätyösuhteissa, freelancerina tai osa-aikaisesti. Taloudellinen niukkuus voi johtua monista eri syistä, eivätkä ne useinkaan ole jäljitettävissä ihmisen epäonnisiin tai ”huonoihin” elämäntapavalintoihin.

Arkea kuvataan kerrostumana, jossa meissä kytkeytyvät päälle niin vakiintuneet kuin puolihuolimattomat tapamme (Jokinen 2005, 156). Arjen kuvataan koostuvan rutiineista, toistosta, tavoista, kodintunnusta, tavanomaisuudesta, paikoista, oman tuntuudesta rytmistä, henkilökohtaisesta ja yksityisestä (Felski 2000, Jokinen 2005, Scott 2009, 1-2). Arki on tarpeellista ja sen jatkumista täytyy toisinaan turvata yhteiskunnallisilla rakenteilla ja keinoilla. Luonteeltaan arki on konservatiivista, mikä on tärkeää tunnistaa, jotta myös muutokselle olisi tilaa. Arjen muutokset ovatkin usein pieniä ja ulkopuolelta hankalasti ohjattavissa esimerkiksi yhteiskuntapoliittisin keinoin. (Jokinen 2005, 156, 160.)

Kuten elämäntavan ja kulttuurin myös arjen voidaan katsoa liittyvän sukupuoleen. Arkisuus on tapoja ja toimintaa, ja arki voi pitää yllä sukupuolittunutta ja heteronormatiivista jakoa naisten ja miesten töihin. Arkisuus, ja sen myötä koti ja perhe ovat pitkään olleet niin sanottua naisten aluetta, ja arjesta huolehtiminen jää edelleen usein enemmän naisten vastuulle. Naiset muun muassa tekevät kotitöitä edelleen selvästi miehiä enemmän. Naisille tyypillinen kotityö on usein ruoanlaittoa, siivousta, vaatehuoltoa ja lasten asioista huolehtimista, kun taas miehille tyypillisempää on tehdä autoon, pihaan ja kotiin liittyviä kunnostustöitä. Kun kotityöstä muodostuu arkinen tapa, nais- tai miestapainen toiminta voi alkaa näyttää sisäsyntyiseltä, aivan kuin toiminnan hoituminen luontevan oloisesti olisi erityisesti toiselle sukupuolelle ominaista. (Jokinen 2005, 14-15, 46, 56.)

Elämäntavan käsitteessä merkille pantavaa on sanan loppuosa *-tapa*. Tapa on toimintaa, joka sekä toistaa aiemmin tehtyä että ennakoi myös tulevaa. Tavat voivat kuitenkin myös muuttua ja tavoista voi lähteä liikkeelle merkittävä muutos. (Jokinen 2005,

156.) Seuraavassa alaluvussa perehdyn ilmiöihin, joiden oletan muokkaavan leipäjonojen asiakkaiden arkea ja elämäntapaa – köyhyyteen ja huono-osaisuuteen.

2.2 Köyhyys ja huono-osaisuuden kasautuminen

Suomi oli pitkään maa, jossa köyhyys ja nälkä koskettivat kaikkia kansankerroksia. Myös hyvinvointivaltion instituutioita alettiin rakentaa pohjoismaisessa mittakaavassa verrattain myöhään. Kun pienituloisten osuus väestöstä oli huomattavan suuri, ei erilliselle köyhyyspolitiikalle nähty tarvetta, vaan vähävaraisimman väestönosan tulotaso kasvoi osana laajempaa yhteiskunnallista elintason nousua. Suomessa on sittemmin nähty monenlaisia ajanjaksoja ensin eriarvoisuuden vähenemisen ja myöhemmin kasvun osalta. (Isola & Suominen 2016, 19, 21.)

2010-luvun Suomessa köyhyys ei kosketa enää koko kansakuntaa kuten 100 vuotta sitten. Yhteiskunta on vaurastunut ja kehittynyt, mutta jakautunut samalla kolmeen kerrostumaan: hyvin toimeentuleva ja kokoonsa nähden huomattavan suurta varallisuutta hallitseva yläluokka, laaja keskiluokka sekä tätä hieman pienempi alempi keskiluokka, sekä pieni mutta hyvin heikossa asemassa oleva alaluokka. Tuloerojen kasvu ja uuden alaluokan syntyminen näkyy tällä hetkellä muun muassa asuinalueiden eriytymisinä. Tietyt alueet aletaan nähdä ongelmallisina ja välteltävinä, jolloin niihin jäävät asumaan ne, joilla ei ole taloudellisia resursseja muuttaa muualle. Tämän seurauksena erilaisten ja erilaisissa elämäntilanteissa olevien arkiset kohtaamiset jäävät harvinaisemmiksi, ja ihmiset viettävät yhä enemmän aikaa samanlaisten ja samanmielisten kanssa muodostamissaan kuplissa. (Isola & Suominen 2016, 20.) Köyhyyspolitiikalle on nyt tilausta ja se herättää myös paljon keskustelua.

Köyhyys niin puheenaiheena kuin tutkimuksenaiheena nostattaa kysymyksen, mitä köyhyydellä tarkoitetaan ja kuka sen määrittää. Laajemmassa mittakaavassa köyhyys määritellään kahdella tapaa jakamalla se absoluuttiseen ja suhteelliseen köyhyyteen. Absoluuttinen köyhyys tarkoittaa puutetta elämisen perusedellytyksistä ja on uhka ihmisen fyysiselle olemassaololle. Suhteellisella köyhyydellä viitataan puolestaan yhden väestönosan taloudelliseen huono-osaisuuteen muuhun väestöön nähden. Köyhyyksärajoja ja erilaisia tapoja mitata köyhyyttä on kritisoitu ja kyseenalaistettu. Köy-

hyystutkimukset hyödyntävät erilaisia indikaattoreita, minkä vuoksi saatavat tulokset voivat olla keskenään hyvin erilaisia. Esimerkiksi Suomessa 1990-luvulla toteutetussa tutkimuksessa pienituloisten määrän ei todettu lisääntyneen, mutta samanaikaisesti voitiin todeta toimeentulotuen asiakasmäärien kasvaneen ja leipäjonojen ilmestyneen katukuvaan. Köyhyydestä saatava kuva on siis riippuvainen käytetyistä mittareista. (Kangas & Ritakallio 1996b, 1-4; Kangas & Ritakallio 1996a; Isola & Suominen 2016, 25.)

Köyhyysraja määritetään yleensä tiettyyn tulotasoon, vaikka pienet tulot eivät aina tarkoita elämisen resurssien riittämättömyyttä ja niukkuutta. Köyhyys voidaankin määrittää pienten tulojen ja alhaisen elintason samanaikaisuudeksi. Esimerkiksi lyhytkestoinen tai suunniteltu pienituloisuus ei välttämättä ole ongelma yksilölle ja hänen hyvinvoinnilleen. Myös erikokoisten ja erilaisten ruokakuntien välisten tulojen vertaileminen keskenään on hankalaa. (Siiki 2008, 136.) Huono-osaisuustutkimuksissa mittareina voivat toimia varallisuuden ja resurssien lisäksi ihmisen oma kokemus tilanteestaan, elämänlaadustaan, niukkuudesta, osallisuudestaan tai toimintakyvystään (Saari 2015, 36-42).

Suhteellista köyhyyttä toisinaan vähätellään, samoin sen vaikutuksia yksilölle ja yhteiskunnalle. Myös suhteellisesta köyhyyttä on kuitenkin tärkeää torjua, sillä köyhyys tekee yksilöstä haavoittuvaisen ja heikentää hyvinvointia. Yksilö voi luovia tiensä ulos yksittäisistä haastavistakin ongelmista, mutta kun samat ongelmat toistuvat samojen ihmisten kohdalla, ne alkavat tuntua ylivoimaisilta, ja ihminen väsyä ja luovuttaa. Syntyy köyhyyden kierre, josta on vaikea irrottautua. (Isola & Suominen 2016, 34-35.)

Köyhyydelle altistavia tekijöitä ovat muun muassa köyhä lapsuus, joka usein myös periytyy seuraavalle sukupolvelle, matala koulutustaso tai kesken jäänyt koulutus, osa-aika- ja pätkätöiden kierre sekä työttömyys. Jos koulu on keskeytynyt, voi ensimmäistä työpaikkaa olla vaikea saada. Osa- ja pätkätöiden kierteeseen jumittuva ei pääse kiinnittymään työmarkkinoille eikä työyhteisöön, ja pienet tulot rajoittavat kuluttamista ja oman elämän rakentamista. Työttömän osaamisen pelätään vanhentuvan työttömänä ollessa, ja jokainen työttömänä vietetty päivä heikentää uudelleen työllistymisen mahdollisuuksia. Lisäpainetta luo osaamisvaatimusten kasvu ja työmarkkinoiden ja elinkeinorakenteen murros. Pitkäaikaistyöttömyyteen puolestaan liittyy usein terveydellisiä

ongelmia. Stressi ja huoli taloudesta johtavat pahimmillaan päihde- ja mielenterveysongelmiin, jotka puolestaan johtavat usein ihmissuhdeongelmiin. Ihmissuhdeongelmat voivat johtaa parisuhteen päättymiseen. Lapsiperheissä kierre näkyy toimeentulotukitilastoissa yhden vanhemman talouksien yliedustuksena. Pienituloisuus johtaa myöhemmin pieneen eläkkeeseen, jolloin myös terveydelliset syyt rajoittavat mahdollisuuksia parantaa taloudellista tilannetta omalla aktiivisuudella. (Isola & Suominen 2016, 35-37, 47.)

Taloudelliseen niukkuuteen kytkeytyvä pahoinvointi ei ole seurausta ainoastaan perheen tai yksilön henkilökohtaisten resurssien riittämättömyydestä, vaan myös niistä yhteiskunnallisista mekanismeista, jotka lisäävät eriarvoisuutta. Ongelmien syntymistä ja kasautumista voitaisiin ehkäistä laaja-alaisella perhepolitiikalla, ja lapsiperheiden taloudelliseen tilanteeseen voidaan vaikuttaa välittömästi tulonsiirroilla. Lisäksi päivähoido edesauttaa vanhempien osallistumista työelämään ja tukee lapsen tasapainoista kehitystä. Peruskoulu puolestaan antaa lapselle mahdollisuuden kouluttautumiseen ja sosiaaliseen nousuun. Palvelujärjestelmän toimivuus kokonaisuutena on ratkaisevassa roolissa siinä, kuinka lapset yleisesti voivat. (Forssén 2012, 109.)

Köyhyydestä kärsivät heikompiosaiset ovat keskenään hyvin hajanainen ryhmä, ja viimesijaisen tuen saajia on verrattain huomattava osa väestöstä: Vuonna 2017 seuranta-jaksolla tammikuusta syyskuuhun Kela tilastoi 370 098 Suomessa asuvan saaneen toimeentulotukea, mikä tekee 6,7 prosenttia väestöstä. Alaikäisiä tuen saajia oli lähes 92 000, eli 8,6 prosenttia ikäluokasta. Ikäluokassa 18-24-vuotiaat, tukea sai peräti 16,5 prosenttia nuorista. 25-64-vuotiaiden osuus oli lähellä koko maan keskiarvoa 6,8 prosenttia. Yllättävää oli, että yli 65-vuotiaista toimeentulotuen saajia oli vain yksi prosentti, 12 313 henkeä. Kelan tilastoista ei käy ilmi asiakkaiden sukupuoli. (Kela 2017b.)

Tämän suuren ja keskenään hajanaisen ryhmän sisälle muodostuu lisäksi kaikkein heikommassa asemassa oleva ihmisryhmä, jonka sanotaan sijoittuvan niin kutsuttuihin huono-osaisuuden notkelmiin. Näissä notkelmissa resursseja on heikosti, ja ne jäävät usein muun väestönsosan katseilta piiloon. Notkelmien asukkaita yhdistää usein resurssien puute, joka puolestaan liittyy usein heikkoon työmarkkina-asemaan, koulutukseen puutteeseen tai velkaantumiseen. Keskeistä on myös yksilön tyytyväisyys omaan elä-

määnsä, jota vähentävät alhainen status yhteiskunnassa ja luottamuksen puute. Mitä syvemmällä notkelmassa yksilö on, sitä vähäisempää hänen luottamuksensa on viranomaisia ja muita ihmisiä kohtaan. Toistuvat epäonnistumisen ja torjutuksi tulemisen kokemukset heijastuvat henkilön identiteettiin ja vahvistavat huono-osaisen identiteetin muodostumista. Olennaista on lisäksi se, millä tavalla ihmiset notkelmissa ryhmytyvät. Yhteiset kokemukset leipäjonossa tai asuntolassa tukevat ja tiivistävät vuorovaikutusta. Myös ryhmän koolla on merkitystä: mitä syvemmälle notkelmassa mennään, sitä pienemmästä ja yhtenäisemmästä ryhmästä on kyse. Toisin sanoen, mitä vähemmän resursseja, mitä tyytymättömämpi henkilö on tilanteeseensa, mitä enemmän vuorovaikutusta hänellä on vertaistensa kanssa, mitä vahvempi huono-osaisuuden kokemus hänellä itsellään on ja mitä pienempään ryhmään hän kuuluu, sitä syvempi on todennäköisesti hänen huono-osaisuuden notkelmansa. (Saari 2015, 14, 161-168.) Huono-osaisuuden notkelmat sijoittuvat syrjään yhteiskunnan normaalista ja keskustasta. Seuraavassa alaluvussa selvitän, mitä syrjäytymisellä ja marginaalisuudella tarkoitetaan.

2.3 Elämä marginaalissa

Syrjäytyminen ja marginaalisuus näyttäytyvät kirjallisuudessa monitulkintaisina ja kiistanalaisina, jopa hämäräksi moitittuina käsitteinä (esim. Helne 2002b). Tässä alaluvussa pyrin avaamaan marginaalisuuden käsitettä ja syrjäytymiseen johtavia tekijöitä. Liitytäänkö leipäjonoon aina marginaalista? Kuinka pitkä matka sieltä on ”normaaliin”? Entä miten nainen nähdään ja tulee autetuksi marginaalissa?

Marginaali sanana on peräisin latinankielen sanasta *margo*, joka merkitsee reunaa tai rajaa. Marginaalisuudella viitataan siis sivussa tai reunalla olemiseen. Marginaalisuus syntyy siten aina suhteessa toisiin ihmisiin, keskukseen, jonka reunalla tai josta syrjässä se on, ja on siis ilmiönä relationaalinen. (Helne 2002b, 172, 176.) Marginaalisuuden kanssa rinnakkain puhutaan usein syrjäytymisestä, joskus myös eksklusiosta eli ulossulkemisesta. Marginaali on keskuksen reunalla mutta ei ulkopuolella, kun taas eksklusion kohteena olevat ulossuljetut on ajettu alueen ulkopuolelle ja siellä jo olevat pidetään siellä. Syrjäytymisellä voidaan viitata näihin molempiin ilmiöihin, vaikkakin

Helneen mukaan suomalaisessa keskustelussa syrjäytymisen käsite mielletään tarkoitamaan useammin eksklusiota. (Helne 2002a, 21-22.) Marginaali voidaan nähdä eräänlaisena yhteiskunnan vedenjakajana, joka erottaa inklusion ja eksklusion toisistaan. Ihmistä ei kuitenkaan voida yksiselitteisesti sijoittaa rajojen sisä- tai ulkopuolelle, vaan ulossuljetuillakin on aina jonkinlainen, vaikkakin mahdollisesti poissulkeva ja nöyryyttävä suhde muuhun yhteiskuntaan. (Helne 2002b, 175-176.)

Marginaalit eivät siis ole olemuksellisesti syrjäisiä, vaan ne ovat sitä ainoastaan suhteessa keskukseen (Jokinen ym. 2004, 12). Se, mihin reuna ja keskus asettuvat, riippuu siitä, kenen positiosta, näkökulmasta ja tavoitteista käsin puhutaan. Se mikä yhden näkökulmasta on marginaalista, voi toisen näkökulmasta olla keskeisyyttä. (Helne 2002b, 177-178.) Syrjäytyminen ei myöskään ole yhtä kuin sosiaalinen huono-osaisuus, vaan kyse on yhtä lailla normaalin rajoista ja tiloista (Helne 2002a, 22).

Normaalia elämistä kuvaava keskus voidaan nähdä myös osallisuuden kehänä, jolloin syrjäytyminen voidaan kuvata prosessina, jossa yksilö ajautuu yhteiskunnassa tavoittelavien ja normaaleina pidettyjen osallisuuksien ulkopuolelle. Syrjäytyminen määrittynyt näin osattomuutena tai osallisuuden toteutumattomuutena eri elämäalueilla, kuten palkkatyö, perhe, sosiaaliset verkostot ja harrastukset. Pahimmassa tapauksessa ihminen jää myös yhteiskunnallisten palvelu- ja auttamisjärjestelmien ulkopuolelle. (Juhila 2006, 53-54.)

Syrjäytymistä on kuvattu myös prosessiksi, jossa yksilön ja yhteiskunnan väliset sidokset heikkenevät (Sipilä 1985, 73). Näiden sidosten heikentyminen ja ihmisten sijoittuminen poispäin normaalista ja valtavirrasta rikkoo yhteiskunnan yhtenäisyyttä, johon ratkaisuksi nähdään heidän palauttamisensa yhteiskunnan valtakulttuuriin tai palauttamistehtävän epäonnistuessa heidän kontrollointinsa. (Helne 2002b, 2-4.) Syrjäytymisdiskurssissa tämä liittämisen- ja kontrollointityö nähdään sosiaalityön tehtävänä. Tässä keskustelussa sosiaalityön asiakkaan tehtäväksi jää asettuminen näiden kontrollointi- ja liittämistoimenpiteiden kohteeksi. Sosiaalityöntekijän rooliksi jää puolestaan lisätä syrjäytyneen resursseja siten, että ”normaalin” kansalaisen vaatimukset täyttyvät, mutta myös painottaa asiakkaan omaa vastuuta tilanteestaan. Vastuunoton ja toimenpiteiden kohteeksi asettumisen velvoite luovat kuitenkin asetelman, jossa pahimmil-

laan suljetaan aktiivisesti ulos heidät, jotka eivät syystä tai toisesta asetu liittämistyön kohteeksi ja osoita kantavansa vastuuta tilanteestaan siten kuin yhteiskunnan keskuksesta käsin katsotaan soveliaaksi. (Juhila 2006, 49-52, 77-79.) Toisissa tiukat säännöt, joihin on mahdotonta mukautua aiheuttavat vastareaktion. Kun ihmiseltä on viety valta, se herättää hänessä voimattomuuden tunteen, jolloin yksilö on taipuvainen ottamaan valtaa omiin käsiinsä tavalla, joka voi olla heille itselleen tai ympäristölleen haitallista; kieltäytymällä palveluista, syyllistymällä rikoksiin tai häiriökäyttäytymisellä. (Isola & Suominen 2016, 29.)

Sosiaalityön tulee pyrkiä tunnistamaan ennakolta syrjäytymisriskejä ja ehkäisemään syrjäytymiskierteen syntymistä tai syvenemistä. Syrjäytymisuhan katsotaan olevan suurempi tiettyjen ihmisryhmien ja elämäntilanteiden kohdalla. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa pitkään jatkunut työttömyys, maahanmuuttajuus, päihdeongelmat, pitkäaikaissairaudet, asunnottomuus ja ylivelkaantuminen. Myös tietynlaisten asuinalueiden, kuten syrjäseutujen ja ongelmalähiöiden, voidaan nähdä lisäävän syrjäytymisriskiä. Mitä useampi riskitekijä yksilön elämässä risteää, sitä suuremmaksi riski syrjäytyä kasvaa. (Juhila 2006, 55-56.) Feministisessä tutkimusperinteessä 1970-luvulla alkunsa saanut käsite intersektionaalisuus tunnistaa yksilön riskin joutua syrjinnän ja sarron kohteeksi sitä suurempana, mitä useampi keskivertokansalaisesta eroava ominaisuus yksilössä risteää. Tällaisia tekijöitä ovat muuan muassa yhteiskuntaluokka, ikä, uskonto, etnisuus, ihonväri ja näiden risteämiset. Intersektionaalisuudelle on ehdotettu sellaisia suomenkielisiä vastineita kuin erojen leikkaaminen, risteäminen ja yhteisvaikutus. (Rossi 2010, 35, Rossi 2015, 92, Tong & Fernandes Botts 2014, 248-249.) Feministisissä keskusteluissa intersektionaalisuuden risteämissä huomioidaan usein myös transsukupuolisuus, vammat ja sairaudet. Monen leipäjonon asiakkaan elämässä risteävät useat ominaisuudet ja riskitekijät, kuten naiseus, köyhyys, kouluttamattomuus, kieltäidottomuus, etnisuus ja sairaudet, joiden yhteisvaikutus altistaa heitä niin köyhyydelle, syrjäytymiselle kuin sarrolle.

Leipäjonossa käyvä nainen voidaan sijoittaa marginaaliin niin köyhyytensä kuin sukupuolensa vuoksi; nainen nähdään edelleen usein marginaalissa niin yhteiskunnallisesti kuin myös toiseutettuna sukupuolena, jolla on vähemmän valtaa (Krok 2009, 27). Mies on edelleen jossain määrin normi, josta nainen on poikkeus. Työtasot, autojen turvalli-

suusominaisuudet, ilmastoinnit ja monet muut arkiset asiat suunnitellaan yhä keskiver-
tomiehen fysiikkaa ja mukavuutta silmällä pitäen. Mies on poliisi, urheilija, palomies,
kun taas nainen saa näihin etuliitteen nais-. Normina pidetään myös työssäkävää hy-
vätuloista aikuista, jolloin myös köyhyys näyttäytyy toiseutena (Krok 2009, 27-28).
Monet syrjäytymiseen kytkeytyvät sosiaaliset ongelmat kuten päihteet, rikokset ja
asunnottomuus ovat isolta osin erityisesti miesten ongelmia. Tästä johtuen eri toimi-
joiden heille suuntaamat palvelut ja prosessit on kehitetty pitkälti miesten näkökul-
masta ja miehille. Hyvin heikossa asemassa oleva, esimerkiksi koditon päihderiippuvai-
nen nainen ei tällöin saa tarvitsemaansa apua ja tukea. Sen sijaan he usein kokevat
saavansa turvaa miesystävältä tai -ystäviltä, mikä puolestaan luo riippuvuutta ja voi
altistaa lähisuhdeväkivallalle. Rakenteelliset epäkohdat ja puutteet tukevat ja ylläpitä-
vät näin vahingollisia suhteita ja voivat olla syventämässä ongelmia ja jopa edesautta-
vat niiden kroonistumista. (Granfelt 2004, 197, 200.)

Sosiaalityössä naisasiakkaat nähdään usein perhesuhteidensa kautta, kun taas miehet
useimmiten yksilöinä. Sosiaalityön naisasiakkaat ovatkin useammin äitejä, vaimoja ja
yksinhuoltajia kuin perheettömiä yksineläjiä. (Forsberg ym. 2000, 177.) Onkin syystä
esitetty kysymys, kuinka sosiaalityössä kohdataan ja tulisi kohdata naiset, jotka eivät
ole äitejä tai eivät tule sosiaalityön asiakkuuteen äiteinä. Heidän kokemuksiin, asiak-
kuuttaan ja tilannettaan tulee voida tarkastella ja käsitellä muista näkökulmista ja
muiden käsitteiden kuin äitiyden tai sen puutteen kautta. (Kuronen 2009, 114-115.)
Työntekijän tulee nähdä asiakkaassa muutakin kuin ongelma ja nähdä heidät naisina ja
yksilöinä, joiden elämä ei ole kulkenut sovinnasta polkua ja auttaa asiakasta opette-
lemaan erilaista tapaa olla aikuinen. (Granfelt 2004, 220.)

Naisille tyypillisesti mielletty rooli päävastuullisena vanhempana ja hoivan antajana
asettaa marginaalissa elävän naisen äitiyden, oikeudet ja vastuut tarkastelun alaisiksi.
Vähävaraisiin äiteihin keskittyneessä tutkimuksessa äidit torjuivat syrjäytyneen identi-
teetin, samoin stereotypian köyhistä ihmisistä passiivisina. Köyhyys näkyy tästä huoli-
matta naisten arjessa. Se rajoittaa heidän elämänpiiriään ja valinnanvapauttaan; niin
asumista, syömistä, ajanviettoa kuin matkustamista määrittää rahan puute. (Krok
2009, 114, 118.) Marginaalissa olevien miesten keskuudessa puhe isyydestä ja omista
lapsista on sen sijaan vähäistä. Eroja selittää muuan muassa se, että yleiset kulttuuriset

odotukset naisille ja miehille, äideille ja isille, eivät ole yhdenmukaiset (Kulmala & Vanhala 2004, 101-102). Äidit kokevat vahvaa pärjäämisen pakkoa olosuhteista riippumatta, ja pärjäämisestä ollaan myös ylpeitä (Krok 2009, 79). Toisaalta äitiyden voidaan nähdä myös suojaavan naisia: sosiaalityön auttamisjärjestelmässä äidit saavat erityistä huomiota juuri siitä syystä, että heillä on lapsia huollettavanaan. (Kuronen 2009, 114.)

Samalla kun käymme keskustelua siitä, kuinka syrjässä olevat ohjataan palaamaan ytimeen, yhteiskunnan keskukseen, merkitsemme samalla rajaviivaa, jolla erotamme itsemme syrjäytyneistä (Helne 2002b, 169). Rajaa piirrettäessä pyrkimyksenä on määrittellä jotkut muut toisiksi ja saada tämä ryhmä siten paremmin hallintaan. Ihmisten luokittelulla tuotetaan yhteiskunnallista toiseutta. Syrjäytynyt tai syrjäytymisriskin alla oleva, joka ottaa liittämispyrkimykset ja yhteiskunnalliset arvot vakavasti ja osoittaa yrittävänsä parhaansa, on niin kutsuttu ansaitseva syrjäytynyt. He jotka eivät osoita pyrkivänsä liittämisen kohteiksi ja valitsevat normaalista poikkeavan elämäntavan, saavat ansaitsemattoman syrjäytyneen leiman. Heidän kohdallaan voidaan pyrkiä tukentamaan otetta ja jopa sulkemaan kokonaan yhteiskunnan ulkopuolelle, esimerkiksi karkottamalla maasta tai eristämällä asuntolaan, sairaalaan, lastensuojelulaitokseen tai vankilaan. Rajanveto voi olla myös etuuksien tai päihdehoitopaikan epäämistä. Heihin kohdistetaan kovempia menetelmiä ja hallintakeinoja kuin muihin kansalaisiin. (Juhila 2006, 64, 79, 81-82, 84.)

Syrjäytyneen käsite niputtaa yhteen laajan joukon erilaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä, joilla ei välttämättä ole mitään muuta yhteistä, kuin heidän lokeroimisensa ei-syrjäytyneistä poikkeaviksi. Esimerkiksi maahanmuuttaja voidaan nähdä pitkän aikaa kulttuurisesti marginaalisessa asemassa kielitaidosta tai koulutuksesta huolimatta. (Helne 2002b, 174.) Sama henkilö voi siten sijoittua eri tavoin inklusion ja eksklusion kentille riippuen siitä, mitä elämänaluetta tarkastellaan. Työssäkävynä, korkeasti koulutettuna henkilönä hän voi sijoittua keskukseen, mutta olla maahanmuuttajataustansa vuoksi samanaikaisesti kulttuurisessa marginaalissa. (Jokinen ym. 2004, 13.) On myös tärkeää muistaa, että saman määreen alle niputettavilla yksilöillä on todennäköisesti enemmän keskinäisiä eroavaisuuksia kuin samankaltaisuutta, mitä tulee elämäntilanteisiin ja henkilöhistoriaan. Niin maahanmuuttajat kuin pitkäaikaissairaat tai mielen-terveysongelmista kärsivät ovat kaikki yksilöitä omine taustoineen ja elämäntilantei-

neen. (Juhila 2006, 64.) Kun katse käännetään marginaaleista keskuksiin, paljastuu myös niiden moninaisuus. Valtavirta tai normaalina pidetty eläminen ei sekään ole yksiselitteistä ja homogeenistä. (Jokinen ym. 2004, 12-13.)

Ruoka-avun tarve ei tarkoita, että ihminen sijoittuisi yhteiskunnan marginaaliin, vaan se kertoo ainoastaan siitä, että hänen tulonsa ovat menoihin nähden riittämättömät. Taloudellinen niukkuus kuitenkin itsessään vähentää elämisen ja kokemisen mahdollisuuksia, ja ihminen voi kokea oman tilanteensa poikkeavaksi ja vajavaiseksi keskivertokansalaisen elämiseen nähden. Myös muuttunut yhteiskunnallinen ilmapiiri ja uusliberalistinen suuntaus, jossa korostetaan yhä enemmän yksilön vastuuta ja valintoja omasta elämästään, leimaa sosiaalietuuksista riippuvaiset ja avun tarpeessa olevat häviäjiksi ja ongelmakansalaisiksi (Juhila 2006, 69-71). Tällainen diskurssi on omiaan paitsi synnyttämään huonommuuden ja syyllisyyden tunteita avuntarvitsijoissa myös etäännyttämään eri yhteiskuntaluokkia toisistaan. Vähävaraisen alemmuuden ja häpeän kokemukset voivat johtaa jättäytymiseen niin sanotusta tavallisesta elämänmenosta ja sosiaalisista kanssakäymisistä, mistä aiheutuva sosiaalinen etäisyys voi puolestaan lisätä kärjistyneitä asenteita köyhiä kohtaan (Isola & Suominen 2016, 37). Seuraavassa alaluvussa pyrin selvittämään, millainen avunmuoto ruoka-apu köyhyyteen ja syrjäytymiseen on.

2.4 Ruoka-apu lääkkeenä köyhyyteen

Tutkielmani kohteena ovat Suomen punaisen ristin ruoka-avun naisasiakkaat. Näitä ruoka-avun jakotilaisuuksia, joissa ihmiset asioivat, kutsutaan yleisesti leipäjonoiksi. Ruoka-apua järjestävistä toimijoista käytetään kansainvälisesti käsitettä ruokapankit. Tässä alaluvussa selvitän, kuinka nykyisenkaltainen ruoka-apu on saanut alkunsa ja yleistynyt, sekä millaisia ilmiöitä ruoka-apuun liittyy, millaisissa elämäntilanteissa ruoka-apua tyypillisesti haetaan ja mitä tekijöitä voidaan nähdä avuntarpeen taustalla.

Leipäjonot ilmestyivät Suomen katukuvaan 1990-luvun laman aikana, jolloin ruoka-avusta muodostui kansalaisyhteiskunnan vakiintunut tapa huolehtia heikompiosaisista (Ohisalo 2014b, 20). Organisaatioita, jotka keräävät, lajittelevat, varastoivat ja jakele-

vat ylijäämänä saatuja elintarvikkeita tai ruokalahjoituksia, joskus myös ostettuja ruokatarvikkeita, kutsutaan yleensä ruokapankeiksi. Osa ruoasta jaetaan suoraan ihmisille ja osa eri vapaaehtoistoimijoiden tai yhteisöjen organisoimien ohjelmien kautta. Ruokapankit olivat käytännön ratkaisu tilanteessa, jossa lama-Suomen kansalaiset huolestuivat kanssaihmistensä hyvinvoinnista. Samalla ne ovat osoitus hyvinvointivaltion ja sosiaalisten tukiverkkojen heikentymisestä. (Riches 2008, 24, 41.) Ruokapankkien olemassaolo asettaa Suomen aseman pohjoismaisena hyvinvointivaltiona kyseenalaiseksi; vastuu on siirtynyt julkiselta vallalta kirkolle, kansalaisjärjestöille ja vapaaehtoistoimijoille. (Hänninen yms. 2008, 7, 18.) Ruokapankkien olemassaolo ja yleistyminen nähdään seurauksena köyhyysongelman laiminlyömisestä, tulojen epätasaisesta jakautumisesta ja sosiaalisesta syrjäytymisestä, minkä vuoksi kaikki eivät pysty hankkimaan ruokaansa tavalliseen tapaan kaupasta ostamalla (Riches 2008, 28).

Suomessa ruoka-apua antavia toimijoita on useita ja kenttää kuvataan tilkkutäkkimäiseksi. Toiminta on pitkälti keskittynyt suuriin kaupunkeihin. Yhtä selkeää listaa, josta kävisi ilmi kaikki ruoka-avun toimijat, ei Suomessa ole. (Ohisalo 2014b, 19.) Monista muista maista poiketen Suomessa ruoka-avun piiriin voi yleensä tulla lähes kuka tahansa. Ruoka-apua saadakseen ei tarvitse asioida sosiaalitoimessa tai diakoniatyössä, vaan ruoan saa mukaansa ilman kummempia tarvekartoituksia. (Ohisalo 2014a, 27.) Ruoka-apua jakavat Suomessa muuan muassa Suomen punainen risti, evankelis-luterilainen seurakunta ja useat muut uskonnolliset yhteisöt sekä työttömien yhdistykset.

Osassa Suomen kaupungeista sosiaalitoimi on sopinut ruoka-apua jakavan toimijan kanssa yhteisen ruokapankkisetelin käytöstä. Tällöin esimerkiksi sosiaalityöntekijä voi luvata asiakkaalle ruokakassin. (Hiilamo yms. 2008, 122.) Useilla paikkakunnilla ruokakassin voi kuitenkin saada ainoastaan tulemalla hyvissä ajoin paikalle jonottamaan. Jonottamisen vaatimus karsii itsessään osan avuntarvitsijoista pois ruoka-avun piiristä; esimerkiksi sairailta ja huonokuntoisilla tai pienten lasten yksinhuoltajilla ei välttämättä ole realistisia mahdollisuuksia jonottaa ulkona useita tunteja.

Osa ruoka-avun toimijoista toimii yhteistyössä kunnan tai seurakunnan työntekijän kanssa, jolloin asiakkailla on mahdollisuus ruokaa noutaessaan saada myös ohjausta ja

neuvontaa etuuksiin ja palveluihin liittyen. Tällöin asiakas voi keskustella tilanteestaan työntekijän kanssa, ja arvioida yhdessä, onko ruokakassi riittävä apu vai olisiko tilanteessa tehtävissä jotain muutakin. (Hiilamo yms. 2008, 122; Siiki 2008.) Myös Rovaniemellä on 1990-luvulla tarjottu ruoka-avun asiakkaille ohjausta ja neuvontaa sosiaalitiön opiskelijoiden toimesta, mutta toiminta on sittemmin hiipunut (Ahtiainen 2016). Useimmiten ruoka-apua hakevalle ei kuitenkaan ole tarjolla minkäänlaista keskustelua apua tai ohjaus- ja neuvontapalvelua. Leipäjonot olisivat otollinen paikka kunnan työntekijöille tehdä etsivää työtä ja tavoittaa heitä, jotka ovat pudonneet palveluiden ja etuuksien ulkopuolelle. (Ohisalo & Määttä 2014, 57-58.)

Aivan kuten syrjäytyneen käsite lyö saman leiman suureen joukkoon erilaisissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä, joilla ei välttämättä ole mitään muuta yhteistä keskenään kuin heidän lokeroimisensa ei-syrjäytyneistä poikkeaviksi, myös ruoka-avun vastaanottaminen ja leipäjonossa seisominen niputtavat yhteen laajan kirjon ihmisiä, joita ei yhdistä keskenään välttämättä mikään muu kuin avun vastaanottaminen, joka sekin voi olla hetkellistä tai pitkäaikaista. Ruoka-avussa käyvien taustoja on tästä huolimatta selvitetty tutkimuksissa, joissa on kartoitettu muun muassa kävijöiden ikää, sukupuolta, kansallisuutta, koulutusta, työmarkkina-asemaa, asumismuotoa ja perhekokoja (Ohisalo 2014a, 30).

Ruokapankkien ja leipäjonojen asiakkaat ovat hyvin heterogeeninen joukko, jota yhdistää ruoka-avun tarpeeseen johtava tilapäinen tai pitkäaikainen rahanpuute. Monella välttämättömät menot, kuten terveydenhoitokulut, hautajaiskulut tai tukien tai korvausten viivästyminen on aiheuttanut tilanteen, jossa henkilö joutuu tinkimään ruoasta. Kykenemättömyys hankkia riittävä ravinto ei siis tarkoita välttämättä sitä, että asiakkaiden taloudellinen tilanne olisi keskenään samankaltainen ja kuvattavissa jonkin tietyn tulotason alle jäävänä. Monen leipäjonossa kävijän taustalla on tarina elämän arvaamattomuudesta, jolloin onnettomien sattumien summa on johtanut ainakin hetkellisesti tilanteeseen, jossa ruoan ostoon ei jää riittävästi rahaa. (Hänninen ym. 2008, 11.) Tämä monen kohdalla toistuva tilanne haastaa absoluuttisen köyhyyden käsitteen; vaikka tietty tulotaso ylittyy, ruokakassille voi silti olla tarvetta (Siiki 2008, 130).

Vaikka leipäjonon asiakaskunta on hyvin laaja ja kirjava, pärjäävät he monella eri mitarilla tarkastellen muuta väestöä huonommin. He kokevat niin terveytensä kuin hyvinvointinsa keskimääräistä huonommaksi, tuntevat yksinäisyyttä ja asuvat yleensä vuokralla ja yksin. Asiakaskunta painottuu iäkkäämpiin kansalaisiin, ja koostuu usein eläkeläisistä, työttömistä ja lomautetuista. (Ohisalo & Saari 2014, 109-111).

Ruoka-avun olemassaolon katsotaan johtuvan sosiaalipolitiikan epäonnistumisesta. Ilmiölle on nähtävissä kuitenkin myös ekologinen selitys, sillä ruoka-avun jatkumisen syynä pidetään osaltaan myös elintarvikejärjestelmän epäsuheta. Valtavat määrät ruokaa päätyy vuosittain hävikkinä tai ylijäämänä kaatopaikoille. 2010-luvulla on herätty vastustamaan ruoan hukkaan heittämistä, ja siten kaupat, tuottajat ja tukut ovat siirtyneet lahjoittamaan ruokapankeille yhä enemmän ruokaa, joka muutoin päätyisi kaatopaikalle. Ruoan lahjoittaminen on kauppoille myös hävittämistä edullisempi tapa päästä eroon ylijäämäruoasta ilman, että se nostaa jätehuoltokustannuksia. Tämä sosiaalisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyuden yhteys ylläpitää osaltaan ruoka-avun toimimista. (Ohisalo 2014b, 20-21.; Ohisalo 2013, 146.)

Suomen perustuslain 19 §:n (11.6.1999/731) mukaan jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon. Perusturvan taso näyttäytyy kuitenkin riittämättömänä, kun suuri joukko ihmisiä kääntyy epävirallisen avun pariin, ja avusta on tullut monelle jopa välttämättömyys. Leipäjonot ovat osoitus siitä, että suomalainen perusturva on nykyisellään riittämätön. Suomalainen hyvinvointivaltio on epäonnistunut tehtävässään edistää oikeudenmukaisuutta, ja ylläpitää tai rakentaa järjestelmää, joka takaa jokaiselle perustuslain mukaisen välttämättömän toimeentulon. Onkin aiheellista kysyä, onko ruokapankkitoiminta osa ratkaisua vai osa ongelmaa. (Riches 2008, 24-25.) Olisiko ruoka-avun puute lisännyt painetta perusturvan parantamiseen ja olisiko perusturva nyt Suomessa toisenlainen, jos ruokapankkeja ei olisi koskaan syntynyt Suomeen? Toisaalta ruokapankit ovat merkittävältä osalta tehneet köyhyyttä näkyväksi, vaikkakin näkyvyyden saaminen on edellyttänyt huomattavan pitkiä jonoja, joilta ihmisten on mahdotonta ummistaa silmiään.

Kun ruokapankit jakavat ruoka-apuna usein jopa ravintoarvoltaan huonolaatuisia elintarvikkeita, päättävät elimet voivat jatkaa velvoitteidensa laiminlyöntiä. Näitä veloit-

teita ovat oikeudenmukaisuuden edistäminen ja huolehtiminen siitä, että kaikilla ihmisillä, erityisesti vaikeassa asemassa olevilla, on edellytykset kohtuulliseen elintasoon sekä mahdollisuus ostaa ruokansa kaupasta muiden tavoin. (Riches 2008, 24-25.) Köyhyyden tai leipäjonojen poistaminen ei luonnollisesti ole yksittäisistä muutoksista kiinni, vaan vaatinee monia muutoksia pidemmällä aikavälillä. Nähtäväksi jää, millaisiin muutoksiin kunnat ja hallitus tarttuvat, ja milloin näemme niiden seuraukset myös leipäjonojen lyhenemisenä.

3. Tutkimusasetelma

3.1 Tutkimuskysymykset

Perinteinen käsitys on, että ruoka-apuun turvautuvan ihmisen elämäntarinassa jokin on mennyt pieleen, ja henkilö siksi turvautuu tällaiseen avun muotoon. Ihmisen myös oletetaan haluavan ja pyrkivän avun tarpeesta eroon. Tässä pro gradu -tutkielmassani haluan kuulla asianomaisilta henkilöiltä itseltään, millainen on heidän oma kokemuksensa ja näkemyksensä niin ruoka-avun tarpeesta kuin siitä irrottautumisesta, ja millaisina he näkevät oman arkensa ja tulevaisuutensa.

Yleisesti yhteiskunnassamme pidetään hyveenä, että ihminen elättää itsensä ja maksaa ruokansa, laskunsa ja asumisensa itse ansaitsemallaan rahalla. Köyhyyden nähdään usein johtuvan elämän- ja taloudenhallinnan ongelmista ja seurauksena yksilön omista elämäntavoista ja valinnoista. Väliaikainen riippuvuus taloudellisesta avusta on hyväksyttävää niin kauan kuin ihminen näkyvästi tavoittelee muutosta tilanteeseensa esimerkiksi palkkatyön etsimisen kautta. Tavoittelemalla aktiivisesti taloudellista itsenäisyyttä ihminen voi saada hyväksynnän tilanteelleen ja näin ansaita saamansa avun. Tästä poikkeaminen tekee ihmisestä ansaitsemattoman köyhän (vrt. Juhila 2006, 81-82). Olen kiinnostunut selvittämään, millaisia näkemyksiä ja ajatuksia etuuksista ja muiden avusta riippuvaisilla itsellään on tilanteestaan, avun tarpeestaan ja siitä pois pääsystä.

Voidaksemme oppia menneestä, on tärkeää tutkia niin mennyttä kuin nykypäivää. Sosiaalityössä katse osoittaa kuitenkin tulevaisuuteen, minkä vuoksi näen kiinnostavana myös asiakkaiden näkemykset omasta tulevaisuudestaan. Missä määrin nykyhetki ja mennyt heijastuu heidän tulevaisuudenkäsityksiinsä?

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millainen on ruoka-avun naisasiakkaiden käsitys oman ruoka-avun tarpeen syistä?
2. Millainen on heidän käsityksensä köyhyyden vaikutuksista omassa arjessa?

3. Millainen on heidän käsityksensä omasta tulevaisuudestaan?
4. Millaisten tekijöiden he kokevat tukevan ruoka-avusta irrottautumisessa.

Analyysin ja pohdinnan tavoitteena on selvittää, millaisia yhteiskunnallisen auttamisen paikkoja ja mahdollisuuksia tarinat avaavat. Yhteiskunta haluaa liittää huono-osaiset takaisin muuhun yhteiskuntaan, ja oletus on, että leipäjonosta tulee haluta ja pyrkiä pois. Olen kiinnostunut selvittämään, näyttäytykö tämä halu ja tavoite ihmisten tarinoissa ja millaisin uudistuksin leipäjonoja saataisiin lyhenemään. Tutkimukseni kiinnostuksen kohteena ovat huono-osaisten näkemykset ja käsitykset, eivät esimerkiksi asiaan liittyvät vallitsevat tosiseikat. Tarkoituksena on pyrkiä kuvailemaan ihmisten käsityksiä köyhyydestä ilmiönä, ei yleistää saatuja tuloksia.

Tarkoituksena on tuottaa toista tietoa vastapainoksi viralliselle tiedolle. Virallinen tieto on yleensä tietoa, joka on asiantuntijoiden tuottamaa, ja siihen vedotaan esimerkiksi mediassa. Virallisena tietona hyödynnetään usein sellaisia lukuja ja indikaattoreita, joiden katsotaan soveltuvan kyseessä olevan ongelman ratkaisemiseen. Virallinen tieto voi tarjota myös useita erilaisia näkemyksiä, tulkintoja ja ratkaisumalleja riippuen siitä, minkä alan asiantuntijalta vastauksia haetaan. (Karjalainen 2006, 322-323.)

Viralliset totuudet ovat vallankäytön muotoja, joilla puolustetaan valtaapitävien asemaa ja vakiintunutta tietämystä. Toinen tieto haastaa näitä näkemyksiä tuottaen muuta kuin yleisesti hyväksyttyä tietoa. Toisen tiedon näkökulma on ihmisten kokemuksissa ja konkreettisissa tilanteissa. Sen ei ole tarkoitus korvata virallista tietoa, vaan tuoda sen rinnalle muita tasavertaisia näkökulmia, lähteitä ja tulkintatapoja. Toinen tieto haastaa ja täydentää vakiintuneina pidettyjä näkemyksiä, ja tuo uusia näkökulmia niihin. Näkymättömän tiedon tunnistaminen ja puuttuvan tiedon löytäminen edellyttää itsestäänselvyyksien kyseenalaistamista, oivallusta siitä, että asiat voidaan ajatella, esittää ja tehdä eri tavoin. Toinen tieto ei ole kenenkään yksinoikeus eikä kenelläkään ole valtuutusta puhua muiden kuin itsensä puolesta. (Karjalainen 2006, 322-323, 333.)

3.2 Tutkimuksen metodologia

Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka aineistonkeruussa ja analyysissä käytän fenomenografista tutkimusotetta. Laadullisista tutkimusmenetelmistä puhutaan toisinaan myös pehmeinä ja kvalitatiivisina menetelminä. Laadullinen tutkimus voidaan määrittellä yksinkertaistaen tutkimusaineiston ja -analyysin muodon kuvaamisena ei-numeraalisessa muodossa. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että tutkimuksen aineistona on varsin pieni määrä tapauksia, joita pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Laadullisen tutkimuksen tekijä pyrkii sijoittamaan tutkimuskohteensa yhteiskunnallisiin kehyksiin ja antamaan ilmiöstä mahdollisimman eksaktin kuvan. Tieteellisenä kriteerinä ei ole aineiston määrä vaan laatu. (Eskola & Suoranta 2014, 13, 15, 18.)

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma voi elää tutkimusprosessin mukana. Tulkinta jakautuu koko tutkimusprosessiin, jota voi olla vaikea esittää erillisinä toisiaan seuraavina vaiheina, vaan aineistonkeruu, analyysi, tulkinta ja raportointi kietoutuvat usein yhteen. Keskeistä tutkimukselle on tutkittavan näkökulma (Eskola & Suoranta 2014, 15-16.)

Laadullisessa analyysissä aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena, ja kaikki luotettavana pidetyt ja asiaan kuuluviksi katsotut seikat tulee kyetä selvittämään siten, että ne eivät ole ristiriidassa esitettävän tulkinnan kanssa. Laadullinen analyysi voidaan tiivistää kahteen vaiheeseen, jotka käytännössä nivoutuvat toisiinsa: havaintojen pelkistäminen ja arvoituksen ratkaiseminen. Havaintojen pelkistämällä tarkoitetaan, että aineistoa tarkastellaan tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta ja kiinnitetään näin huomio tutkimuksen kannalta olennaiseen. Tämän jälkeen havaintoja yhdistellään etsimällä havaintojen yhteinen piirre tai nimittäjä tai löytämällä sääntö, joka pätee koko aineistoon. Näin laaja määrä havaintoja supistuu yhdeksi havainnoksi tai havaintojen joukoksi. Arvoituksen ratkaisemista voidaan kutsua myös merkitystulkinnan tekemiseksi tutkittavasta ilmiöstä. Tällöin havainnot, muu tutkimus, kirjallisuus ja käytössä oleva tieto toimivat pohjana tulkintojen rakentamiselle. (Alasuutari 2014, 38-

46.) Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tekemään aineistoon sisältyvät merkitykset ymmärrettäviksi. Tutkimuksessa ei puhuta niinkään syistä vaan selityksistä. (Syrjälä ym. 1994, 126.)

Tarkoituksenani ei ole tutkia haastateltavien arkea ja köyhyyden syitä faktoina, vaan haastateltavien omaa käsitystä ja näkemystä niistä. Fenomenografia on tutkimusmetodi, joka tutkii ihmisten käsityksiä ilmiöistä. Käsitykset voivat olla hyvin erilaisia ihmisten kesken, ja ne saattavat myös muuttua. Fenomenografia tarkastelee yksilöiden erilaisia tapoja käsittää, ymmärtää ja kokea ilmiöitä. (Marton 1988, 143-144.) Fenomenografisen tutkimuksen tavoitteena on kuvailla, analysoida, tulkita ja ymmärtää ihmisten käsityksiä ilmiöistä. Lähtökohtana on, että ilmiöillä on erilaisia merkityksiä eri ihmisille. (Uljens 1989, 10.)

Fenomenografia on laadullinen tutkimussuuntaus, jonka kehitti Ference Marton 1970-luvulla tutkiessaan tiedonmuodostusta ja käsityksiä oppimisesta. Fenomenografian tarkoituksena on selvittää ja kuvailla ihmisten ajattelutapoja ja niiden erilaisuutta. (Huusko & Paloniemi 2006, 163.) Fenomenografinen näkökulma tunnistaa yhden maailman, josta eri ihmiset muodostavat iästä, koulutustaustasta, sukupuolesta, kokemuksista ja muista tekijöistä riippuen erilaisia näkemyksiä. Tutkija luokittelee haastattelulla keräämänsä käsitykset niiden merkityksen perusteella ja pyrkii selittämään niitä koamalla niistä abstraktimpia merkitysluokkia. (Metsämuuronen 2006, 108-109.) Fenomenografia on erityisesti kasvatustieteissä käytetty lähestymistapa, joka on sittemmin levinnyt käyttöön myös muun muassa yrittäjyyden tutkimuksessa sekä terveystieteellisessä ja uskonnonpedagogisessa tutkimuksessa (Huusko & Paloniemi 2006, 162-163.)

Siinä missä fenomenologia tutkii itse ilmiötä ihmisten kokemusten ja käsitysten kautta, fenomenografiassa tutkimuskohteena on käsitysten eroavaisuudet. Fenomenologia on tieteenfilosofinen suuntaus ja fenomenografia puolestaan metodinen suuntaus ja lähestymistapa. En etsi tietoa köyhyydestä haastateltavien kokemusten kautta, vaan käsityksiä köyhyyteen johtavista syistä, sekä siitä, miksi käytettävissä olevat tulot ja varat eivät riitä kattamaan elämisen menoja. Tutkimalla ruoka-avun asiakkaiden käsityksiä ja niiden eroavaisuuksia, voimme ymmärtää heidän kokemusmaailmaansa ja

pyrkii paremmin löytämään keinoja vastata kokemusten ja käsitysten esiin tuomiin ongelmiin, mikäli niitä on. Heidän käsityksensä ymmärtäminen avaa uuden näkökulman siihen, millaisesta avusta he hyötyisivät ja millaista apua he todennäköisimmin olisivat valmiita ottamaan vastaan. Fenomenografisessa tutkimuksessa ei pyritä selvittämään tosiseikkoja ilmiöstä, vaan kuvaamaan ihmisten käsityksiä näistä ilmiöistä. Fenomenografiassa tunnustetaan, että on yksi yhteinen todellisuus, jonka yksilöt kokevat ja käsittävät eri tavoin. (Huusko & Paloniemi 2006, 164-165.)

Fenomenografia erottaa toisistaan niin kutsutut ensimmäisen ja toisen asteen näkökulmat. Ensimmäisen asteen näkökulma tarkoittaa, että tutkija kuvaa suoraan tutkimuksen kannalta kiinnostavia näkökulmia todellisuudesta. Toisen asteen näkökulmassa kiinnostuksen kohteena on se, kuinka muut ihmiset käsittävät erilaisia näkökulmia todellisuudesta. Ensimmäisen ja toisen asteen näkökulma ovat käsitteitä, joilla voidaan erottaa toisistaan kaksi erilaista tutkimuskysymystä: ensimmäinen keskittyy todellisuuteen sellaisena kuin se on, kun taas jälkimmäinen ihmisten käsityksiin todellisuudesta. Laadullinen empiirinen tutkimus voi käyttää kumpaa näkökulmaa hyvänsä, mutta fenomenografiassa ollaan kiinnostuneita nimenomaan toisen asteen näkökulmasta. (Uljens 1989, 13-14, 18.) Tavoitteena ei ole tehdä todellisuutta koskevia väitelauseita, vaan kuvata ihmisten käsityksiä todellisuudesta (Huusko & Paloniemi 2006, 165).

Fenomenografia näkee ihmisen rationaalisena olentona, joka mielessään yhdistää tapahtumat ja asiat selittäviin yhteyksiin ja muodostaa siten käsityksiä. Fenomenografia sanana tarkoittaakin ilmiöiden kuvaamista. Se vertailee ihmisten käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä, mutta suhteuttaa yksittäisen henkilön käsityksiä tietystä ilmiöstä hänen muihin käsityksiinsä. Käsitys on ihmisen itselleen tiettyjen perusteiden pohjalta rakentama ymmärrys jostain asiasta. Tämän ymmärryksen varassa ihminen jälleen jäsentää saamaansa ilmiötä koskevaa uutta tietoa. Käsitukset ovat luonteeltaan muuttuvia, ja ne voivat muuttua hyvin lyhyessä ajassa. (Syrjälä ym. 1994, 116-117.)

Fenomenografinen tutkimus pohjaa empiiriselle aineistolle. Tutkimuksessa voidaan hyödyntää hyvin erilaisia ja eri tavoin kerättyjä aineistoja. Olennaista aineistonkeruussa on, että kysymyksenasettelu on avoin ja jättää näin tilaa erilaisille käsityksille. (Huusko & Paloniemi 2006, 164, 166.)

Fenomenografisessa analyysissä on tarkoituksena etsiä aineistosta sellaiset erot, jotka selventävät ilmi tulleiden käsitysten suhdetta tutkittavaan ilmiöön. Erojen pohjalta rakennetaan erilaisia käsitteellisiä kuvauskategorioita, jotka kuvaavat erilaisia tapoja käsittää ilmiötä. Kategoriat eivät kuvaa yksittäisen ihmisen käsitystä sellaisenaan, vaan erilaisia ajattelutapoja yleisellä tasolla. (Huusko & Paloniemi 2006, 166, 169.) Aineiston pohjalta tehtävien kategorioiden tulee kattaa koko vastausten variaation, ja ne syntyvät niistä ilmaisuista, joilla haastateltavat kuvaavat käsityksiään ja kokemuksiaan. Näin syntyvät kategoriat ovat jo sinänsä tutkimuksen tuloksia. (Järvinen & Järvinen 2000, 87.)

Fenomenografiassa teoria on erottamaton osa tutkimusprosessia. Tarkoitus ei kuitenkaan ole käyttää teoriaa käsitysten luokitteluun ennakoita tai testata tutkimuksessa teoriasta johdettuja valmiita oletuksia. Tulkinta tapahtuu vuorovaikutuksessa aineiston kanssa. Sitä vastoin teoria antaa valmiudet aineiston hankintaan; se tukee tutkijaa kysymystenasettelussa ja haastateltavien käsityksissä esiintyvien elementtien tunnistamisessa. Liiallisen teorialähtöisyyden katsotaan johtavan tiedon hukkaamiseen, jolta avoimemmalla käsittelyllä voitaisiin säästyä. Mitä syvemmin tutkija on perehtynyt aihealueen teoreettiseen tietoon ja mitä paremmin hän tiedostaa oman kokemustaan, sitä todennäköisemmin hän tavoittaa merkityksen siten, kuten haastateltava sen tarkoittaa. Omilta ennako-oletuksilta on mahdotonta täysin vältyä empiiristä aineistoa kerätessä, mistä tulee olla tietoinen ja huomioida se prosessin eri vaiheissa. Tulkinta on aina jossain määrin subjektiivista, mikä tiedostettuna ei ole ongelma tulkinnan kannalta. (Syrjälä ym. 1994, 123-124; Huusko & Paloniemi 2006, 166.)

Fenomenografinen tutkimus etenee yksinkertaistetusti seuraavasti: Valitaan ilmiö ja yksi tai useampi näkökulma siihen. Haastatellaan yksilöitä heidän käsityksistään ilmiöstä tai itse ongelmasta, minkä jälkeen nauhoitteet ja niiden sisältämät lausumat käsityksistä puretaan kirjalliseksi tekstiksi. Tämän jälkeen lausumat analysoidaan. (Uljens 1989, 11.) Fenomenografinen analyysi alkaa merkitysyksiköiden etsimisestä. Tulkinta tehdään ajatuksellisen kokonaisuuden pohjalta, ei yksittäisiin sanoihin tai lauseisiin pohjautuen. Tutkija etsii ja lajittelee merkitysyksiköt ensimmäisen tason kategorioiksi. Seuraavassa vaiheessa ensimmäisen tason kategoriat kootaan toisen tason kategorioi-

hin, joissa käsityksiä ilmiöstä pyritään kuvaamaan abstraktimmalla tasolla. Käsitusten laadulliset erot ovat määrällistä painottumista olennaisempia. Myös aineiston marginaalisin käsitys voi olla teoreettisesti kiinnostavin. (Huusko & Paloniemi 2006, 166-169.) Kuvauskategoriat ovat tasoltaan käsityksiä abstraktimpia tai käsityksiä yleisemmällä tasolla kuvaavia. Koska merkityskategorioita ei määritellä etukäteen teorian tai aiempien tutkimusten perusteella, analyysiä aloitettaessa ei ole olemassa valmiita kategorioiden järjestelmää, vaan päinvastoin, merkityskategoriat ovat tutkimuksen lopputulema. Analyysissä voi ja tulee ottaa esiin myös aiempia aihealuetta käsitteleviä tutkimustuloksia. (Uljens 1989, 42-43.)

Kun yksilön käsityksiä kuvaillaan kategorioiden avulla, kuvaus siirtyy kollektiiviselle tasolle. Tällöin yksittäiset subjektiiviset käsitykset ovat kiinnostavia vain suhteessa toisten subjektiivisiin käsityksiin. Syyt ja tausta sille, miksi yksilön käsitys on sellainen kuin on, ei ole fenomenografisen tutkimuksen näkökulmasta kiinnostava, osittain siksi, että nähdään mahdottomaksi selvittää, miksi tietyllä yksilöllä on tietty käsitys tietystä ilmiöstä. Yksilöiden käsitykset muuttuvat ja ovat myös tilannesidonnaisia. Vaikka yksilön käsitys muuttuu, se todennäköisesti mahtuu edelleen kollektiivisella tasolla tehtyihin kuvauksiin. (Uljens 1989, 42.)

3.3 Tutkijan paikka ja tutkimuksen etiikka

Tutustuakseni pro gradu –tutkielmani aiheeseen paremmin, lähdin mukaan vapaaehtoiseksi Oulun Punaisen ristin ruoka-avun toimintaan. Sain työskennellä monenlaisissa eri vapaaehtoisen tehtävissä niin ruokien pakkaajana kuin tilastotietojen kirjaajana sekä jakotilaisuuden koordinaattorina yhdessä muiden vapaaehtoisten kanssa. Kaikki haastateltavani ottavat vastaan SPR:n ruoka-apua, mutta yksi haastateltavistani on lisäksi myös ruoka-avun vapaaehtoistyöntekijä. Tutkijan roolin lisäksi olen siis asettunut haastateltaviini nähden niin vertaisen asemaan kuin myös auttajan asemaan. Tutkielmani kirjoittaessani hyödynnän vapaaehtoisena näkemääni, kuulemaani ja kokeemaani. Analyysiosiossa on mukana omia päiväkirjamerkintöjäni vapaaehtoisena toimimisesta. Tutkijan roolini kietoutuu näin yhteen vapaaehtoisen roolin kanssa. Tässä alaluvussa pohdin sekä tutkijan roolia että tutkimuksen tekemisen etiikkaa.

Etiikka on moraalisenä näkökulmana mukana kaikessa arkisessa toiminnassa, kun pohdimme, kuinka suhtaudumme omiin tai toisten tekemisiin. Eettiset ja moraaliset pohdinnat ovat erityisesti läsnä tilanteissa, joissa ei ole yksiselitteistä ratkaisua, vaan eri valintoihin sisältyy myönteisiä ja kielteisiä merkityksiä. Tutkimustyössä lakien ja eettisten normien tuntemus auttaa tekemään valintoja, mutta tutkija on aina viime kädessä vastuussa ratkaisuistaan. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistus hyvästä tieteellisestä käytännöstä antaa peruslähtökohdat hyvälle tutkimukselle kaikissa oppiaineissa. (Kuula 2006, 21, 34.) Ohjeistus ottaa kantaa muun muassa rehellisyyteen, huolellisuuteen ja tulosten esittämiseen, menetelmiin, muiden tutkijoiden työn huomioonmäärämiseen ja kunnioittamiseen, raportointiin, lupiin ja sidonnaisuuksiin (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6-7).

Tutkimuseettiset normit määrittävät niin tiedon luotettavuuteen, tutkittavien ihmisarvoon kuin toisten tutkijoiden työn kunnioittamiseen ja huomioonmäärämiseen liittyviä seikkoja. Eettinen normisto velvoittaa totuuden etsimiseen ja tutkimusmenetelmien noudattamiseen sekä luotettavien tulosten esittämiseen siten, että niiden oikeellisuus on tarkistettavissa. Tutkimusetiikka on myös tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamista ja tutkimuksesta aiheutuvien vahinkojen välttämistä. Tutkijoiden keskinäisiä suhteita ilmentävät eettiset normit vahvistavat tieteen yhteisöllisyyttä. (Kuula 2006, 24.)

Tutkimuksen eettisyys edellyttää, että etiikka otetaan huomioon jo tutkimusaiheen valinnassa, tuloksia sovellettaessa, tiedonhankinnassa ja tutkittavien suojaamisessa. Tutkimusaihetta valittaessa tulee selkiyttää, kenen ehdoilla aihe valitaan ja mikä on tutkimuksen motiivi. Tutkijalla on myös vastuu tulosten soveltamisesta. Tutkimuksen luomia merkityksiä voi olla hyvin vaikea arvioida etukäteen ja ongelmat voivat tulla ilmeisiksi vasta jälkikäteen. Esimerkiksi muutoin eettisesti suoritettu tutkimus voidaan valjastaa eettisesti kyseenalaiseen käyttöön. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 126-129.)

Tutkijalla on velvollisuus selvittää haastateltaviltaan ymmärrettävästi tutkimuksen tavoitteet, menetelmät ja riskien mahdollisuus, mikäli on vaarana, että osallistumisesta aiheutuu psyykkisiä tai fyysisiä haittoja tai seurauksena on yhteiskunnallisen aseman

heikentyminen. Haastateltavilta tulee olla vapaaehtoinen suostumus, jota antaessaan heillä tulee olla tieto siitä, mistä tutkimuksessa on kyse sekä omista oikeuksistaan: heillä on oikeus kieltäytyä osallistumasta, oikeus keskeyttää milloin tahansa sekä peruuttaa osallistuminen jälkikäteen. Tutkimukseen osallistuminen ei saa vaarantaa heidän oikeuksiaan tai hyvinvointiaan. Tutkimusta varten kerättävien tietojen tulee pysyä luottamuksellisina ja salassa eikä niitä tule käyttää muuhun tarkoitukseen. Osallistujien tulee jäädä nimettömiksi ellei toisin ole sovittu. Haastateltavien tulee voida luottaa tutkimuksen tekijään ja että tämä on vastuuntuntoinen, luotettava eikä tutkimuksen rehellisyyttä vaaranneta. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 128-129.)

Tutkimuksen eettisyys edellyttää, että haastateltavalle kerrotaan totuudenmukaisesti haastattelun tarkoituksesta. Tutkimusetiikka edellyttää aina, että tutkimusaineistoa käsitellään luottamuksellisena ja haastateltavien anonymiteettiä varjellaan (Tiittula & Ruusuvoori 2005, 17). Tutkielmani aihe, köyhyys ja huono-osaisuus, on monelle arkaluontoinen, jopa häpeälliseksi koettu asia, mikä korostaa aivan erityisesti luottamuksellisuuden tärkeyttä. Tutkielmani aiheessa piilee vaara, että ihmisten kokemusten ja kertomusten tutkiminen jääkin henkilöiden epäonnella tai elämäntavan eksoottisuudella mässäilyksi. Kun fokus on henkilöiden ajatuksissa, kokemuksissa ja tunteissa – heidän kertomuksessaan – esimerkiksi ruoka-avun toiminnan arvioinnin sijaan, hivutautuu riski sortua sosiaalipornoon ja tutkimusaineistolla mässäilyyn lähemmäksi. Tutkijan tuleekin voittaa haastateltavien luottamus avoimuudella ja rehellisyydellä sekä huolehtia menetelmien ja koko tutkimusprosessin eettisyydestä, mikä pitää sisällään muun muassa henkilötietojen salassapidon.

Sensitiivisiä aiheita käsittelevän tutkimuksen eettisyyden tarkastelu voi olla erityisen haasteellista. Eettinen puntarointi alkaa jo tutkimusaiheen valinnasta ja haastateltavien etsimisestä. Haastateltavien etsimisen ja löytämisen tapa, se ketä tutkimukseen valikoituu, vaikuttaa myös siihen, millaista aineistoa tutkimukseen saadaan. Tutkimuksen ulkopuolelle voivat rajautua helposti esimerkiksi he jotka eivät koe aiheita tärkeiksi, joiden ei ole helppo puhua vieraille ihmisille tai joilla ei ole kykyä tai tarvetta puhua kokemastaan. (Laitinen & Uusitalo 2007, 317-318.)

Haastattelujen alussa kerroin jokaiselle haastateltavalle tutkielman aiheesta ja siitä, millaisiin tarkoituksiin tutkielmaa voidaan mahdollisesti tulevaisuudessa käyttää. Muistutin haastateltavia siitä, että tutkimusaineisto on luottamuksellinen ja että haastateltavat pysyvät anonymineinä myös itse tutkielmassa. Kerroin, että heillä on oikeus keskeyttää haastattelu milloin vain. Annoin heille lisäksi yhteystietoni, jotta he voivat halutessaan olla minuun yhteydessä myöhemmin, mikäli haluavat esimerkiksi lisätä jotain tai jättäytyä kokonaan pois. Tämän keskustelun jälkeen pyysin haastateltavia allekirjoittamaan suostumuslomakkeen.

Ohjenuorana on poistaa tunnistetiedot aineistosta heti kun aineiston teknisestä toimivuudesta on saatu varmistus. Laadullisen aineiston anonymisointi tapahtuu poistamalla tai muuttamalla henkilönimet ja muut erisnimet, arkaluonteiset tiedot tai luokittelemalla taustatiedot kategorioihin. Kun erisnimien muutokset tehdään jo litterointivaiheessa, prosessi pysyy hyvin hallinnassa. (Kuula 2006, 214-215.)

Haastattelut voivat olla spontaanin keskustelun kaltaisia tilanteita, mutta eroavat arkikeskusteluista siten, että tutkimushaastattelulla on erityinen tarkoitus ja osallistujilla erityiset roolit. Haastattelija esittää kysymyksiä, ohjaa keskustelua ja kannustaa vastaamaan saadakseen haastateltavalta tietoa. Haastattelija on kysyjän ja tiedon kerääjän roolissa kun taas haastateltava asettuu vastaajan ja tiedon tuottajan rooliin. (Ruusuvoori & Tiittula 2017, 46-47.)

Luottamuksellisen suhteen luominen ei ole välttämätöntä ainoastaan eettisyyden näkökulmasta, vaan myös yksi tiedon saannin edellytyksistä. Luottamuksen rakentaminen voi käytännössä tarkoittaa empatian ja yhteenkuuluvuuden tunteen välittämistä samanaikaisesti haastattelutilanteen tehtävään ja työnjakoon suuntautuen. Empatiaa tarvitaan erityisesti silloin, kun keskustelun aiheena ovat ikävät kokemukset. Toisin kuin arkikeskusteluissa haastatteluasetelma rajoittaa empatian osoittamisen keinovalikoimaa. Haastattelija ei voi lähteä viemään keskustelua omiin vastaaviin kokemuksiin. Haastateltava usein odottaa, että kiinnostus ja keskittyminen kohdistuu hänen kertomaansa, jolloin haastateltava voi kokea haastattelijan kokemukset odotustenvastaisina ja hämmentävinä. Haastattelijan onkin hyvä tarkkailla haastateltavan odotuksia ja käsitä haastattelun kulusta ja roolijaosta ja säätää keskustelutapaansa sen mukaan. (Ruusuvoori & Tiittula 2017, 66-68.)

Haastattelijan roolissa pidetään hyvänä periaatteena pyrkiä neutraaliuteen. Haastattelu on kuitenkin vuorovaikutustilanne, jossa toinen osapuoli ei voi jättäytyä yksinomaan passiiviseen kuulijan rooliin. Mikäli haastattelija ei vastaa haastateltavan odotuksiin saada lisäkysymyksiä, kannustusta, neuvoja tai myötätuntoa, haastateltava voi tulkita sen kiinnostuksen ja osaamisen puutteeksi, mikä ei kannusta edistämään vuorovaikutusta tai haastattelun tavoitetta. (Ruusu vuori & Tiittula 2017, 68, 74-75.) Haastattelijalle on kuitenkin eduksi kyky vaieta ja sietää hiljaisuutta. Näin kuunteleva asenne käy selkeästi ilmi, ja osapuolille tulee selväksi haastateltavan osa asiantuntijana ja haastattelijan kuuntelijana. (Hyvärinen 2017, 181.) Tiedontuottajan rooli voi auttaa haastateltavaa myös sitoutumaan tutkimukseen. (Laitinen & Uusitalo 2007, 318.)

Tutkijalla on aina oma keskeinen roolinsa toisen tiedon tuottajana. Tutkija tekee valinnan, mitkä kohdat aineistosta nostetaan esiin, miten ne asettuvat suhteessa toisiinsa sekä kertoo lukijalle, miten ne liittyvät toisiinsa. Kun haastateltavien äänet siirretään haastattelu ympäristöstä tutkimukseen, ne laitetaan puhumaan uudessa kontekstissa ja toiselle yleisölle. Tutkijan velvollisuus on analysoida näitä ääniä, selventää niiden käytöhyteyttä ja kääntää ne tieteen kielelle. (Törrönen 2006, 33.)

Tutkimusta tekevä törmää objektiivisuuden ohjeisiin, joissa kehoitetaan asettumaan katsomaan tutkimuskohdetta jostain ulkoapäin, puolueettomalta maaperältä. Täydellinen objektiivisuuden vaatimus, jossa tutkija ei lainkaan sekoita omia uskomuksiaan, asenteitaan ja arvostuksiaan tutkimuskohteeseen, voi kuulostaa mahdottomalta. Arjessa olemme jatkuvasti erilaisissa suhteissa erilaisiin asioihin, ihmisiin ja ilmiöihin, ja myös tutkimussuhde on yksi sosiaalisen kanssakäymisen muoto. Tutkimusprosessin objektiivisuus syntyykin siitä, että tutkija tunnistaa omat esioletuksensa ja arvostuksensa. Kyse on omien subjektiivisuuksien tunnistamisesta. (Eskola & Suoranta 2014, 17-18.)

Toisen tiedon tuottamisessa tutkijan auktoriteettiasema oman tekstinsä kertojana ei ole ongelma vaan välttämättömyys. Auktoriteettiasema ei estä dialogia tutkittavien kanssa eikä myöskään tutkijaa näkemästä ja ymmärtämästä huono-osaisuutta. Tutkija voi käyttää suoria lainauksia haastateltavilta ja keskustella niiden kanssa moniäänisesti

siten, että lukija pysyy perillä, kenen kokemuksesta, näkemyksestä tai havainnosta on kyse. (Törrönen 2006, 34.) Joku toinen tutkija voisi luokitella saman aineiston toisella tavalla, painottaen muita ulottuvuuksia ja tehdä toisenlaisia tulkintoja. Tutkijan voi olla mahdoton osoittaa käsitteellistysten ja tulkintojen todenperäisyyttä, mutta hän voi raportoinnillaan tarjota lukijalle mahdollisuuden arvioida, onko tutkijan käsitys ilmiöstä uskottava. (Kiviniemi 2010, 83.)

Toisen tiedon analysoinnissa vaarana on sortua normalisoimiseen. Tällöin tutkija saattaa pyrkiä ymmärtämään aineiston ilmiöitä palauttamalla ne liian suoraviivaisesti valtavirran totunnaisiin asetelmiin. Suhtautuminen aineistoon voi myös jäädä turistimaiseksi, jolloin analysoitaviksi poimitaan vain ne eksoottiset kohdat, jotka poikkeavat tutkijan omasta elämästä. Toisen tiedon analysointi siten, että normaali ja vallitseva ovat normeina, jättää toisen tiedon alisteiseksi viralliselle tai vakiintuneelle tiedolle. (Törrönen 2006, 25.)

Keräämäni aineisto on syntynyt yhteistyössä haastateltavien kanssa ja pyrin tuomaan myös analyysissä tulokset esiin siten, että ne vastaavat haastateltavien kokemusta ja näkemystä. Tässä onnistumista hankaloittavat luonnollisesti omat ennakkokäsitykseni, kokemukseni ja aiemmin keräämäni tieto aiheesta, jotka voivat osaltaan olla vaikuttamassa siihen, millaisia tulkintoja teen. Vaikka tutkielmani kohteena ovat haastateltavien käsitykset ja näkemykset, on mahdollista, että tulokset kertovat jotain niukkuudessa elävien naisten arjesta ja ongelmista yleisesti ja tarjoavat työkaluja esimerkiksi sosiaalipalveluiden ja avustusjärjestöjen sekä mahdollisten muiden yhteiskunnallisten toimijoiden toiminnan kehittämiseen.

3.4 Aineiston kerääminen ja analyysin eteneminen

Olen kerännyt tutkimusaineistoni haastattelujen avulla. Haastattelu soveltuu monenlaiseen tutkimukseen. Haastattelututkimus sopii aineiston keräämisen metodiksi erityisen hyvin esimerkiksi silloin, kun halutaan tulkita kysymyksiä, täydentää vastauksia,

kun tutkitaan intiimejä ja tunteita herättäviä asioista tai kun halutaan kuvaavia esimerkkejä. (Metsämuuronen 2006, 113.)

Tutkielmaani varten sain haastatella viittä SPR:n ruoka-avun naisasiakasta. Yksi heistä on itsekin ruoka-avun vapaaehtoinen, joka oli halukas osallistumaan tutkimukseen nähtyään ilmoitukseni, jolla etsin haastateltavia ruoka-avun asiakkaita. Häntä haastattelin hänen kotonaan. Loput neljä haastateltavaa järjestyivät SPR:n Lapin piirin järjestökoordinaattorin Veli-Matti Ahtiaisen avulla. Haastattelin heitä SPR:n Rovaniemen toimistolla, ja sain samalla haastatella Ahtiaista Lapin ruoka-avun toimintamalleista. Kaikki haastattelut toteutettiin toukokuussa 2016.

Tässä tutkielmassa en ole kiinnostunut köyhyysmittareista tai haastateltavieni tulo-
tasosta ja varallisuudesta, vaan lähtökohtani on, että henkilöllä, joka hakee ruokansa leipäjonosta, on köyhyyttutkimuksessa validia kokemusta köyhyydestä. Kaikki haastateltavat ovat työikäisiä, iältään 24-56-vuotiaita. Haastateltavien keski-ikä oli haastatteluhetkellä 44 vuotta. Haastateltavista kolme asui yksin, yksi asui kahdestaan alaikäisen lapsensa kanssa ja yksi yhdessä puolisonsa ja lastensa kanssa. Siviilisäädyn osalta haastateltavat jakaantuivat seuraavasti: yksi naimaton, yksi parisuhteessa, kaksi eronnutta ja yksi leski.

Sukupuoli ja sukupuolettomuus liittyvät keskeisesti niin yksilön arkeen, elämäntapaan kuin myös siihen, millaisten kulttuurien vaikutuspiirissä hän on. Olen valinnut keskittyä tutkielmassani naisten tuottamiin kertomuksiin ja heidän näkemyksiinsä ja kokemuksiinsa, koska olen kiinnostunut köyhyyden mahdollisista naistyypillisistä piirteistä arjessa sekä siitä, millä tavoin naiseus näkyy tai ei näy haastateltavien kertomuksissa. Vastaava tutkimus miesten parissa on luonnollisesti myös ansainnut paikkansa, ja vertailu näiden kahden välillä voisi tuottaa kiinnostavaa lisätietoa niin köyhyydestä kuin myös köyhyyden sukupuolittuneista syistä ja vaikutuksista.

Aineiston keräämisessä pyrin käyttämään kerronnallisen haastattelun menetelmää. Haastattelutapani on puolistrukturoitu, jolloin haastattelu kohdistuu ennalta valittuihin teemoihin, mutta kysymysten muotoilu tai esittämisjärjestys voivat vaihdella (Metsämuuronen 2006, 115). Kerronnallisen haastattelun tarkoituksena on koota aineistoksi

kertomuksia. Haastattelussa tutkija pyytää kertomuksia, antaa tilaa niille ja esittää sellaisia kysymyksiä, joihin olettaa saavansa vastaukseksi kertomuksia. Kerronnallinen haastattelu voi keskittyä erilaisiin aihepiireihin ja haastattelutekniikka voi olla vapaa tai tarkkaan määritelty. Kysymyksiä voi olla yksi tai kuinka monta hyvänsä. Myös tutkijan ja haastateltavan välisessä vuorovaikutuksessa voidaan pyrkiä rajattuun tai tiiviiseen. Kertomusten käyttöön on monenlaisia syitä: kertomusten avulla voidaan ymmärtää menneisyyttä ja suunnata toimijoita tulevaisuuteen. Ihmisten identiteetit rakentuvat kertomuksina. Kaikki puhe ei kuitenkaan ole kertomusta, vaan kertomuksessa tulee olla vähintään kaksi tapahtumaa, jotta siinä on jokin muutos. Kertomus myös suhteuttaa tapahtumia toisiinsa ja käsittelee niiden kausaalisuutta tavalla tai toisella. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189-192) Kertomukset eivät ole objektiivisia kuvauksia ja ne sisältävät arvotuksia. Kertomukset välittävät merkityksiä ja korostavat tärkeitä ja poikkeuksellisia koettuja asioita. Kertomus syntyy aina suhteessa nykyhetkeen ja kerrontatilanteen ehdoilla. (Hyvärinen 2017, 175.)

Sen sijaan, että olisin kysynyt haastateltaviltani, miten köyhyys näyttäytyy heidän arjessaan ja tulevaisuudenkuvissaan, pyysin heitä kertomaan tämän hetkisestä arjestaan ja ajatuksistaan omaa tulevaisuuttaan koskien. Odotin saavani näin todenmukaisempia kertomuksia ja vastauksia, koska kysymyksenasettelu johdattelee heitä vähemmän eikä ohjaa muotoilemaan kysymykseeni valmiita vastauksia. Kysymyksenasettelu jättää tällöin tilaa myös sille, että köyhyyden ei koetakaan näkyvän arjessa tai sen ei ajatella vaikuttavan tulevaisuudenhaaveisiin. Oletin tällä tavoin myös kuulevani helpommin mahdollisista muista keskeisistä näkemyksistä haastateltavien arkea ja elämää koskien, joista en välttämättä muuten osaisi kysyä. Varmistuakseni ymmärtäneeni haastateltavan kertoman oikein, kysyin useaan otteeseen varmentavia kysymyksiä aloittaen fraasilla ”ymmärsinkö oikein, että...”

Kertomushaastattelu pyrkii välttämään etenemistä kysymys-vastaus-kysymys-vastaus-tyyppisesti. Haastattelun avaus voikin muistuttaa yleistä tehtävänantoa. (Hyvärinen 2017, 179.) Kerroin aluksi haastateltavilleni olevani kiinnostunut selvittämään, kuinka ruoka-avun naisasiakkaat itse kuvailevat arkeaan ja tilannettaan ja mitä seikkoja he näkevät taloudellisen niukkuuden taustalla. Kerroin olevani kiinnostunut kuulemaan heidän omista ajatuksistaan, näkemyksistään ja kokemuksistaan niin menneitä, nyky-

syyttä kuin tulevaa koskien. Tämän jälkeen esitin heille vuorotellen laatimani kysymykset, joihin kannustin vastaamaan juuri niin laveasti kuin itsestä tuntui sopivalta. Tärkeimmät kysymykseni olivat:

- *Millainen on sinun tavallinen päiväsi/viikkosi?*
- *Mikä on tuonut sinut ruoka-apujonoon? Voit aloittaa mistä vain.*
- *Missä näet itsesi viiden/kymmenen vuoden päästä?*
  - *Mitä tarvitsisit että pääsisit sinne?*

Yksilöhaastattelun vaarana on, että huono-osainen haastateltava tuntee olevansa niin syrjäytynyt parempiosaisen haastattelijan maailmasta, että hän haastattelutilanteessa mukauttaa kertomustaan vastaamaan normaaliyhteiskunnan odotuksia. Pari- tai ryhmähaastattelu saattaa tällaisessa tilanteessa olla parempi valinta; kun haastattelutilanteessa on useampia toisilleen tuttuja ihmisiä, haastattelijan valta ja vaikutus haastateltaviin vähenee, mikä puolestaan antaa tilaa haastateltaville tuoda esiin todellinen todellisuutensa. (Törrönen 2006, 24.) Vastaavasti itse pohdin pitkään, kuinka saada haastateltavilta todellisia näkemyksiä tulevaisuudestaan ilman, että he vastaavat tavalla, jota olettavat minun odottavan, esimerkiksi kertomalla, että he aktiivisesti tavoittelevat ja haluavat irti avun tarpeesta, vaikka tämä ei olisikaan totta.

Haastateltavista osa yllättyi kiinnostuksenaiheistani ja kysymysteni muodosta, koska olivat odottaneet kysymysten koskevan ruoka-avun toimintaa. Yllättävästä tilanteesta huolimatta haastateltavat jatkoivat haastattelua mielellään ja vastasivat kysymyksiin, joihin eivät olleet osanneet varautua. Haastatteluja tehdessäni huomasin, että osa haastateltavista tuotti helposti kerronnallista tarinaa ilman lisäkysymyksiä, kun taas osan kanssa tarinoiden muodostuminen edellytti useita lisäkysymyksiä, ja tilanteet itsessään muistuttivat paikoin teemahaastatteluja. Toisilta tarinoiden kertominen ja itsestä puhuminen sujui luontevasti, kun taas toiset odottivat, että heille esitetään kysymyksiä.

Pyrin auttamaan haastateltavia kertomaan omaa tarinaansa siinä mittakaavassa, minä he kokivat itselleen sopivaksi. Minun rooliani haastatteluissa, tarinoissa ja etenkin niiden analysoimisessa ei luonnollisestikaan voi ohittaa, vaan läsnäoloni, olemukseni, reaktioni, vuorovaikutuksemme ja kaikki se, mitä toin tilanteeseen tietoisesti tai tie-

dostamatta, ovat olleet vaikuttamassa esimerkiksi siihen, minkä verran he ovat halunneet itsestään ja tilanteestaan kertoa ja millaisia sanavalintoja he käyttivät.

Ennen analyysiosion aloittamista litteroin vajaa viisituntisen aineiston. Litteroin nauhoitteet sana sanalta, mutta jätin pois takeltelut ja taustääänet. Jätin kirjaamalla myös osan ei-sanallisesta viestinnästä, ja pyrin merkitsemään lähinnä ne kohdat, missä tieto esimerkiksi naurahduksesta tai hymähdyksestä vaikutti tulkinnan kannalta olennaiselta. Tutkielmaa varten nauhoitettuja haastatteluja kertyi yhteensä neljä tuntia ja 46 minuuttia. Litteroituna aineistoa kertyi 1,5 rivivälin asetuksilla 77 sivua. Haastatteluista lyhin kesti 40 minuuttia ja pisin 78 minuuttia.

Litteroimisen jälkeen luin haastattelut läpi useaan kertaan ja alleviivasin niistä kohtia, jotka vastasivat tutkimuskysymyksiini tai olivat muutoin tutkielmani näkökulmasta kiinnostavia. Tässä vaiheessa lisäsin haastateltavien lausumiin tunnisteeksi H1, H2, H3, H4 ja H5. Tunnistetieto M viittaa haastattelijaan. Kerättyäni nämä lausumat erilliseen tiedostoon, tulostin ne paperille ja leikkasin jokaisen omaksi paperinpalakseen. Pyrin tämän jälkeen löytämään niistä merkitysyksiköitä ja jaottelemaan ne ensimmäisen ja toisen tason kategorioihin kokoamalla niitä palapelin lailla isomman paperin päälle. Samalla pystyin tekemään taustapaperille omia huomioitani ja muistiinpanojani.

Seuraavassa vaiheessa tein jokaiselle toisen tason kategorialle oman tiedoston, johon kokosin kyseiseen teemaan liittyvät sitaatit ja aloin vaihe vaiheelta kirjoittaa niitä auki, löytää laajempia yhteyksiä ja yhtymäkohtia teoriaan. Tässä vaiheessa työtä hankaloitti se, että olin jo aiemmin tiivistänyt haastateltavien taustoja ja haastatteluista nousseita pääteemoja valmiiksi tekstiksi. Nyt edessä oli kuitenkin uuden tekstin ja analyysin soveltaminen vanhan sekaan.

Selvittääkseni, millaisten muutosten haastateltavat uskoivat auttavan heitä tulevaisuudessa, keräsin aineistosta kaikki ne lausumat, joissa haastateltavat kuvasivat toivomiaan muutoksia ja parannuksia tai vaihtoehtoisesti epäkohtia, joihin kertoivat haluavansa muutoksen. Nämä lausumat voitiin tiivistää seuraaviin huomioihin: tukien ja etuuksien riittämättömyys, perustulon käyttöönotto, asiaton kohtelu viranomaisessa, viivästykset etuuksien maksatuksessa, ohjauksen helppo saatavuus ja selkokielisyys.

Nämä merkitysyksiköt olivat koottavissa seuraaviin ensimmäisen tason kategorioihin, jotka kuvaavat haastateltavien toiveita: 1. perusturvan parantaminen, 2. asiallinen kohtelu ja asioiden sujuva käsittely viranomaisessa sekä 3. selkokieliisyyden, ohjauksen ja neuvonnan lisääminen. Nämä toiveet puolestaan jakautuivat kahteen toisen tason kategoriaan, toinen puoli edusti uudistuksia, jotka edellyttävät aina rakenteellisia muutoksia, kun taas toisessa oli kyse seikoista, joiden tulisi jo toteutua, ja joiden olemassaoloa ja toteuttamista voidaan perustella perustuslailla, hallintolailla ja toimeentulotukilailla. Kuvio 1 havainnollistaa ajatuksenkulkuani ja analyysin rakentumista lausumista merkitysyksiköiksi ja eteenpäin ensimmäisen ja toisen tason kategorioiksi.

Lausuma	Merkitysyksikkö	1. tason kategoria	2. tason kategoria
"opiskelijat ei saa kesältä asumistukia"	Opiskelijan tukien riittämättömyys	Perusturvan parantaminen	Edellyttää rakenteellisia muutoksia
"vaikka saa täyden asumistuenki, niin puolet jää vielä itte maksettavaa"	Etuuksien riittämättömyys		
"semmonen perustulo"	Perustulon käyttöönotto		
"nöyryyttävää"	Asiaton kohtelu viranomaisessa	Asiallinen kohtelu ja asioiden sujuva käsittely viranomaisessa	Tulisi toteutua jonyt
"toimeentulotuki myöhästyi"	Etuuksien viivästyminen		
"etuuskäsittelijä ei vetkuta eikä viivästyttä"			
"pitäs ite osata kaikki täyttää"	Ohjauksen helpompi saatavuus	Selkokieliisyyden, ohjauksen ja neuvonnan parempi saatavuus	
"selkokielistä opastusta"	Selkokieltä ja neuvontaa		
"vastaus oli joku semmonen että periaatteessa joo periaatteessa ei"			
"pitäs ehkä enemmän sit saaha jotain tietoo vielä lisää"			

Kuvio 1

4 Köyhyys arjessa ja tulevaisuudenkuivissa

4.1 Köyhyyden syyt

4.1.1 Avuntarpeen ensisijaiset syyt

*Osa on iloisia, osa vihaisia ja tyytymättömiä, osa näyttää siltä, että häpeää.
Ihan kaiken näköisiä, ikäisiä, vaihtelevista taustoista jne.
Moni näyttää ikäistään vanhemmalta.
Monet lapsista ilman aikuista.
(Päiväkirjamerkintä)*

Haastattelin tutkielmaani varten viittä ruoka-avun naisasiakasta. Heistä neljä kertoi vastaanottaneensa ruoka-apua useiden vuosien ajan, jo toiminnan alkuvaiheista lähtien. Haastateltavista yksi oli asioinut ruoka-avussa vasta joitain kuukausia. Neljä haastateltavaa vastaanotti apua myös muilta, usein seurakuntien ruokapankeilta, ja kävi aterioimassa ilmaiseksi vähävaraisille tarkoitetuissa ateriapalveluissa. Lisäksi yksi oli saanut myös vaatteita ja lastentarvikkeita lahjoituksena järjestöltä. Vain yksi haastateltava ei ollut vastaanottanut vähävaraisuuden vuoksi muita lahjoituksia kuin SPR:n ruokakassin.

Haastateltavat toivat kertomuksissaan esiin näkemyksiään siitä, mistä ruoka-avun tarve heidän kohdallaan johtuu. Syyt olivat jaettavissa ensisijaisiin ja toissijaisiin syihin sen mukaan, kuinka merkittävänä tekijänä haastateltavat pitivät kyseistä syytä taloudellisille vaikeuksilleen. Perustin jaon siihen, millä tavoin haastateltavat toivat tekijöitä esiin haastattelutilanteessa. Ensisijaiset avun tarpeen syyt, palkkatyön puute ja lapsen sairaus, tuotiin esiin ensimmäisenä ja haastateltavat kuvasivat näiden tekijöiden olevan pääasiallisena syynä ruoka-avun asiakkuudelleen.

H2: Mää oon ollu aika paljon työttömänä.

Työttömyys on yksi köyhyydelle altistavista riskitekijöistä muun muassa matalan koulutustason ohella. Mitä pidempään työttömyyttä jatkuu, sitä vaikeammaksi työllistyminen käy, mitä perustellaan muuan muassa sillä, että työttömän osaamisen pelätään

vanhentuvan työttömänä ollessa. Lisäksi osaamisvaimujen kasvu ja työmarkkinoiden ja elinkeinorakenteen murros lisäävät onnistumispaineita. Pitkäaikaistyöttömyyteen liittyy usein myös terveydellisiä ongelmia. Pienituloisuus johtaa myöhemmin pie-
neen eläkkeeseen, jolloin myös terveydelliset syyt rajoittavat mahdollisuuksia parantaa taloudellista tilannetta omalla aktiivisuudella. (Isola & Suominen 2016, 35-37, 47.)

Haastatteluhetkellä viidestä haastateltavasta neljä oli työttömänä ja yksi osa-aikatyössä. Haastateltavista jokainen oli työskennellyt matalapalkka-aloilla kuten siivoojana, ravintola-alalla ja henkilökohtaisena avustajana. Jokaisen työhistoriasta löytyi pätkätöitä, ja myös nollatuntisopimuksista oli kokemuksia usealla. Monen työhistorias-
sa oli jaksoja, jolloin on ollut pitkään yhtäjaksoisesti työelämässä, mutta työtilanne on muuttunut huonompaan lähivuosina. Haastateltavista jokainen sai Kelan työttömyys-
etuutta, yhdelle se maksettiin osa-aikatyön vuoksi soviteltuna. Jokainen sai asumistu-
kea, kaksi lisäksi toimeentulotukea. Kelan työttömyysetuuden ja asumistuen yhdistel-
mä koettiin riittämättömäksi kattamaan elämisen menot.

*H3: No joo pitkäaikaistyöttömyyhän se on, että mulla on ollu ne työt päät-
täisiä. (--)* Ja tuota mulla tulee kohta vuosi täyteen, että mä oon ollu työttö-
mänä. Eli se työttömyys. Siksi ollaan tässä tilanteessa.

M: eli se työttömyysetuus ei riitä?

H3: ei se riitä ei.

Pienituloisella työllisyys- ja työttömyyskausien vaihtelut voivat ajaa niin kutsuttuun byrokraloukkuun, jolloin lyhytaikaisen työn tai niin kutsutun nollatuntityön vastaan-
ottaminen ei ole välttämättä kannattavaa. Byrokraloukku on eri asia kuin kannustin-
loukku, jossa ihminen laskee, että työttömyys tulee taloudellisesti työssäkäyntiä kan-
nattavammaksi. Byrokraloukkuun joutuneen toimeentuloon voi tulla pitkäaikaisia
katkoksia ja toimeentulon ennakoitavuus katoaa. Kun säästöjä ei ole, ei ole myöskään
varaa katkoksiin. Kyse on pyrkimyksestä varmistaa arjen ja talouden pysyvyys ja jatku-
vuus, ei maksimoida toimeentuloa. (Isola & Suominen 2016, 79.) Yleisimpiä byrokra-
tialoukkuun liittyviä ongelmia ovat etuuksien katkeaminen palkkatulon vuoksi, päätös-
ten odottelemine, maksatusten viivästyminen ja takaisinperinnät (Santamäki-Vuori
2008, 73).

H1: -- joo niin siitä tuli just se niin mää en uskaltanu sitä (työnhakua) katkasta koska ne oli kyllä luvattu tavallaan hyvät tunnit mutta ku toisessaki paikassa kävi miten kävi ja ku tässä oli vielä se sopimus semmonen siellä luki suoraan vaan se tarvittaessa ja siellä edellisessä paikassa luki kuitenkin se 100-150 tuntia per kuukausi --

Pätkätöiden ja työttömyyskausien jaksottama elämä hankaloitti elämän suunnittelua ja tulojen muutokset aiheuttivat hankaluuksia esimerkiksi vuokranmaksun osalta.

H1: -- mut siinä sitten kävi taas vähän tälle hauskasti että sitten ku oli se työ niin nii sitte vaihtoin asuntua ja sitten se loppu se työ ja nyt mulla on tosiaan se että on melko kallis vuokra.

Tarvitsemme elämään ennakoitavuutta, koska se tuo turvaa. Epävarmuus kuluttaa jakamista, vangitsee luovuuden ja vähentää vaihtoehtoja. Jos arki on jotakuinkin ennakoitavissa, ihminen pystyy todennäköisemmin ottamaan vastaan elämän mukanaan tuomia mahdollisuuksia, kun oman tilanteen epävarmuus ei sido kaikkea käytössä olevaa energiaa. (Isola & Suominen 2016, 80.) Epävarmuus tulevasta voi osaltaan ylläpitää huono-osaisuuden kierrettä ja vaikeuttaa muutosten aikaansaamista elämässä.

Palkkatyön puutteen koettiin osittain johtuvan terveydellisistä ongelmista. Sairastuminen heikentää usein työkykyä ja pitkien sairauslomien jälkeen työllistyminen voi olla vaikeaa, vaikka terveys työskentelyn sallisikin.

M: No mistä se (köyhyys) johtuu?

H4: No työttömyydestä ja sitte ku mullahan on nyt näitä rajoitteita tullu ku tuo selkä ja lonkka. Niin tota ei sitte ole työllistyny eikä ne varmaan huolikkaan tämmösenä raiskana tavallansa.

Osa haastateltavista oli sairauden takia työkyvyttömiä, mutta virallisesti silti työnhakijoina. Heidän tilanteensa oli tiedossa TE-toimistossa ja selvitykset olivat meneillään. Tilanteen keskeneräisyys aiheutti osaltaan lisäharmia. Yksi haastateltavista kertoi työttömyysetuuden maksatuksen keskeytetyn pitkäksi aikaa, vaikka tilanteen keskeneräisyys oli TE-toimistossa tiedossa.

H4: Kuunteleppa tämä, se oli lokakuussa, lokakuun lopussa tämän sosiaalipalvelukeskuksen henkilön ja työkkärin henkilön kans, joka on niinku minun tukihenkilö siellä. Niin just laitethin kartotethin kaikki. Siellä tuli selville, että mie

lähen nyt tutkimuksiin ku on kipuja ja on näin. Niin viikon päästä siitä tullee työkkäristä työtarjous siivoojaksi. Ja sitten minua ei ollu niinku opastettu että se pittää soittaa tai perua tai jotaki. No sitten hältä tuli kirje, että sulta lope-tethaan tuo päiväraha, jos et sie tuota ota vastaan tätä työtä. Tai sulla pittää olla lääkärintodistus. No mie sitte tuota tuota tuota, mitenköhän se menikään. Mutta mie laitoin sinne ko oli sovittu nää asiat, mie olin jo saanu ajan sinne labraan ja näihin tutkimuksiin mitä oli niinko tulossa. Mie laitoin sen aikava-raustodistuksen sinne työkkäriin, mut se ei kelvannu ku sullei ole lääkärintodis-tusta. Mie sitte laitoin siihen pitkät sepustukset, ehän kukhaan lääkärintodis-tusta voi etua saaha. Ku sehän pittää tutkia ensiksi. Ei se kelvannu. Noh ne poikkas multa tämän päivärahan. Se sieltä marraskuulta tammikuun kahek-santeentoista päivään asti.

Haastateltavien tilanne, jossa sairaudesta tai vammasta kärsivän tulona on Kelan työtömyysetuus, ei ole tilastojen valossa poikkeuksellista. Erityisesti työmarkkinatuen saa-jat kokevat terveytensä selvästi huonommaksi kuin työttömät yleensä tai työssäkäyvät. He eroavat muista työttömistä ja työssäkäyvistä myös lääkärin toteaman sairauden tai vamman yleisyyden osalta: työmarkkinatuen saajista lähes puolella on jokin vamma tai sairaus. Työmarkkinatuen saajien heikkona koettu terveys koskee kaikkia sukupuolia, kaikenikäisiä, yksin ja yhdessä asuvia sekä eri ammatillisista taustoista tulevia. (Airio & Niemelä 2013, 52, 54.) Monen pitkäaikaissairaana taloutta rasittavat muun muassa eri-laiset terveydenhuollon käyntimaksuja, reseptilääkkeitä ja matkakuluja koskevat mak-sukatot. Näistä kuluista täytyy selviytyä itse siihen saakka, kunnes maksukatot täyttyy, jolloin kulut ovat suurimmillaan alkuvuodesta. (Isola & Suominen 2016, 134) Kokemus siitä, että työttömyys ja sairastuminen ajavat ihmisen köyhyyteen ja ruoka-avun asiak-kuuteen, kertoo perusturvan riittämättömyydestä.

Palkkatyön puutteen lisäksi ensisijaisena syynä ruokakunnan taloudelliselle ahdingolle pidettiin lapsen sairautta, joka sekä lisäsi perheen menoja että rajoitti vanhempien työskentelymahdollisuuksia, ja vaikutti siten perheen käytössä oleviin varoihin pienentävästi.

H5: No ite aattelen sen niin, että ku on tosiaan se ruoka-aineallergikko ja atoopikko siellä kotona, niin tuota se vie aika paljon sitten tuonne apteekin puolelle niitä rahoja mitä siellä työssä ollessa saapi ja tuota ko se Kela-korvaus ei kauhian suuri ole niistä kaikista. Ja kuitenkin tulot on semmoset, että toi-meentulotukia ei oo nyt haettu, niin tuota se ruoka-apu on ollu sitten semmo-nen, että siitä on ollu apua. Että ei ole tarvinu niin usseesti sitte käyä tuota kaupassa.

H5: Meillä on nuorimmainen on niin pieni ja se on allergikko ja tuota että ei oo laitettu sen takia hoitoon, ku koettiin että se on niin vaikea sitte lähtiä sieltä, jos ois kaheksan tuntia töissä niin jos soitetaan hoitopaikasta, että nyt pittää lähtiä sen kanssa tuonne sairaalan päivystykseen, että sillä on joku allerginen reaktio, niin aateltiin että se on järkevin kotona sitte hoitaa.

Lapsen vakava allergia on lisännyt perheen menoja huomattavasti. Vanhemmat eivät uskalla myöskään viedä pientä lasta päivähoidon, koska allergioiden hoitaminen vaatii huomattavaa tarkkuutta ja panostusta, jotta sairaalahoitoa vaativilta allergiakohtauksilta vältytään. Perheen tulot jäävät toimeentulotuen laskennallisen rajan alle, mutta perheellä on ainakin aiemmin ollut säästöjä, minkä vuoksi toimeentulotukea ei ole myönnetty. Ruoka-apu antaa perheelle tarvittavaa joustoa selvitä tuloihin nähden isoista menoista, kun ruokakauppaan menee vähemmän rahaa. Haastateltava kertoo lisäksi puolisonsa kärsivän masennuksesta. Aineisto ei anna tietoa kyseisen henkilön sairauden syntyisistä, mutta on tavanomaista, että rahavaikeudet ja huoli omasta pärjäämisestä voivat lisätä mielenterveyden ongelmia. Talousvaikeudet rasittavat myös ihmissuhteita ja perhe-elämää ja aiheuttavat usein häpeän ja epäonnistumisen tunteita. (Radi 2010, 129, 139.)

4.1.2 Avuntarpeen toissijaiset syyt

Kovat pakkaset vähentäneet hakijamäärää huomattavasti. Silti musta ällistytävää, että yli 80 ihmistä jonottaa tuossa pakkasessa (20-30 °C!). Ruokalahjoitusten määrät olleet nyt pienempiä, säästääkö kaupat? (Päiväkirjamerkintä)

Palkkatyön puute ja lapsen sairaus koettiin avuntarpeen ensisijaisiksi syiksi, joista taloudellinen ahdinko oli saanut alkunsa. Haastatteluissa nousi kuitenkin esille myös toissijaisia tekijöitä, joiden haastateltavat kokivat syventävän pienituloisuudesta koituvia vaikeuksia, ja joita ilman taloudellinen tilanne olisi kestävämmällä pohjalla ensisijaisista tekijöistä huolimatta. Näitä toissijaisia tekijöitä olivat etuuksiin liittyvät ongelmat, velat ja perhemuodon merkitys. Tekijöiden toissijaisuuden haastateltavat toivat esiin nimeämällä ne ensisijaisia syitä selvästi myöhemmin haastattelussa, mutta myös pohdiskellen, olisiko taloudellinen tilanne parempi, jos elämä olisi kyseisen asian osalta toisin.

Haastateltavat mainitsivat erilaisia etuuksia, joita he eivät olleet hakeneet ja toivat esiin etuuksien riittämättömyyden tavanomaisten elämisen kulujen kattamiseen. Kaikkia omaan elämäntilanteeseen liittyviä etuuksia ei oltu aina haettu, mitä haastateltavat selittivät osaamattomuudella, epävarmuudella, ohjauksen ja neuvonnan puutteellisuudella ja jopa sillä, että olivat saaneet ohjeen olla hakematta etuutta.

Ruoka-avun asiakkaiksi kuvataan usein kaikkein hädänalaisimmat ja heidät, jotka eivät saa muualta apua. Ruoka-avun asiakkaista huomattava osa on kuitenkin ensisijaisten etuuksien tai toimeentulotuen piirissä. Suuri osa epävirallisen avun hakijoista on hakenut toimeentulotukea ennen kääntymistä muiden tahojen puoleen. Silti tutkimuksissa on todettu, että toimeentulotuki on osalla hakematta, vaikka siihen syntyisi oikeus. (Karjalainen 2000, 88, 98.) Niin ensisijaisiin etuuksiin kuin toimeentulotukeen liittyy usein epäselvyyksiä, eivätkä ihmiset tiedä milloin he ovat niihin oikeutettuja. Leipäjonossa tyypillinen tilanne on, että asiakas on saanut kielteisen toimeentulotukipäätöksen, eikä tiedä, millaiset muutokset taloudellisessa tilanteessa tai elämäntilanteessa vaikuttavat siten, että oikeus toimeentulotukeen voi myöhemmin syntyä. Myös laskelman ylijäämän vyöryttäminen aiemmilta kuukausilta hämmentää ihmisiä, ja monelle jää epäselväksi, miten ja milloin esimerkiksi veronpalautus tai viimeinen palkka otetaan huomioon toimeentulotukilaskelmassa. Tämän seurauksena monelta jää toimeentulotuki hakematta, vaikka olisi siihen oikeutettu ja sen tarpeessa. (Siiki 2008, 144-147, 152.)

Haastateltavista kaksi oli toimeentulotuen asiakkaita. Heistä, jotka eivät saaneet toimeentulotukea, yksi ei ollut koskaan hakenut sitä, ja kaksi muuta olivat aiempien päätösten perusteella siinä käsityksessä, että he eivät ole myöskään haastatteluhetkellä oikeutettuja toimeentulotukeen.

M: Eli onko teillä tuota tiiossa että ei sais toimeentulotukkee?

H5: No ihan satavarma en oo, että tulisko hylykynä takasin vai ei, mutta viimeksi kun tuota haettiin, niin kattovat että meillä on sen verta säästöjä, että eivät voi antaa.

M: Niin ooks sää koskaan hakenu toimeentulotukea?

H1: En, en oo hakenu mut joskus mulle sieltä ammattikoulun puolelta annettiin niitä papereita ja sillon yritin ottaa selvää, mut sitte joku mun isä totes että hän maksaa sitten ne vuokrat, ku ei kuitenkaan sais mittään.

Opiskelijan hakiessa toimeentulotukea opintolaina otetaan tulona huomioon laskelmassa. Haastateltavan elämäntilanne oli kuitenkin haastatteluhetkellä jo hyvin erilainen eikä hän siltikään ollut koskaan hakenut toimeentulotukea. Myös soviteltu työttömyysetuus oli jäänyt haastateltavalta hakematta kokonaan, koska hänellä ei ollut riittävästi tietoa asiasta.

M: Saiks sää muuten sitä soviteltua päivärahaa sillon ku sää olit töissä?

H1: En saanu ku mää en hakenu sitä, mää en tienny siitä silleen. Ku mää en tienny, että mikä siinä on ne rajat tai ne että missä vaiheessa sitä saa ja missä vaiheessa sitä niinkö kannattaa hakea. En tienny yhtään siitä sitten sen kummemmin. Ja seki on melko epäselvä asia se sana 'kuuluu' se sanotaan mutta sitte ei oo selvitetty sen tarkemmin että kelle se niinku missä vaiheessa sitä voi hakea ja miten se niinkö mennee oikeesti. Ei niinku silleen oo tietua siitä asiasta.

Helsingin Myllypuron leipäjonon asiakkaille tehdyssä tutkimuksessa on todettu joukossa olevan huomattavan paljon pitkäaikaistyöttömiä, etenkin yli 50-vuotiaita, joiden uudelleen työllistymisen mahdollisuudet ovat usein heikentyneet. Eläkeläisiä joukossa oli 22 prosenttia. Hyvin pienellä osalla oli puutteita ensisijaisissa etuuksissa, kuten työttömyysetuus, eläke ja asumistuki, ja valtaosalla perusetuudet olivat kunnossa. Asiakkaista 40 prosentilla ei ollut oikeutta toimeentulotukeen. Toimeentulotuen asiakkaita joukossa oli hieman yli puolet. (Siiki 2014, 132-133, 142.) Toisessa tutkimuksessa tulokset olivat hieman erisuuntaisia; asumistukea saavia oli tuolloin kaksi kolmasosaa asiakkaista, toimeentulotukea sai vajaa puolet ja Kelan työttömyysetuutta hieman yli 40 prosenttia. Lähes saman verran oli heitä, jotka eivät olleet hakeneet toimeentulotukea viimeisten kahden kuukauden aikana. Joka kymmenennen todettiin olleen viimeiset kaksi kuukautta kokonaan sosiaalietuuksien ulkopuolella. (Ohisalo & Määttä 2014, 57-58.) Eroihin vaikuttanevat esimerkiksi jakopaikan sijainti ja jakamisen ajankohta, jotka ohjaavat sitä, kenen on helpompi ja kenen vaikeampi kulkea paikalle ja odottaa mahdollisesti useitakin tunteja. Myös ruokakassien jakamisen mahdollinen tarveperustaisuus ohjaa asiakkaiksi hädänalaisimmat. Sääolosuhteet kuten tulipalopakkaset ja

kaatosade karsivat osaltaan jonoja, jolloin paikalle tulevat ne, joille kassi on ehdoton välttämättömyys.

Yksi haastateltavista oli pohtinut alle 16-vuotiaan vammaistuen hakemista lapselle, mutta hakemus oli päätetty jättää tekemättä siltä varalta, että tuki evättäisiin.

H5: No mie en muista ko me katottiin yhdessä sen lääkäri- tai ravitsemusterapeutin tai jonku kanssa sielä sitä. Ja sitte tultiin yhdessä siihen tulokseen, ko se sano että se olis hyvä että se olis niinku semmonen, että sen varmasti sais että ei oo kiva sitte että hakkee ja on siinä luulossa, että saa ja sitte siitä tullee ki hylyky.

Haastateltavan käsitys on, että heitä on neuvottu jättämään hakematta etuutta mieluummin kuin ottaa riski saada kielteinen päätös. Kielteisellä päätöksellä ei kuitenkaan ole asiakkaan tilanteessa mitään kielteisiä seurauksia, vaan tilanne säilyisi joka tapauksessa ennallaan. Myönteistä päätöstä hän sitä vastoin ei voi saada, mikäli etuutta ei haeta. Asiakkaan tehtävänä ei ole varmistua etukäteen siitä, onko hänellä oikeutta haettavaan etuuteen, vaan etuuden myöntäjä tekee päätöksen annettujen tietojen pohjalta. Huolimatta siitä, että emme tiedä, olisiko lapsella mahdollisesti ollut oikeus kyseiseen etuuteen, lausuma kuitenkin antaa esimerkin siitä, millaisesta ajatusmallista etuuksien alikäyttö Suomessa voi osittain johtua.

Toimeentulotukilaskelma ei huomioi velkoja, mutta opiskelijan tuloksi huomioidaan laskelmassa opintolainaosuus, nosti hän sitä tai ei. Pienet tulot yhdistettynä velkoihin ajaa helposti ruoka-avun tarpeeseen.

H3: Niin. Mullakin on se että tuota, mullon yks semmonen vanha opintolaina jääny. Tai en ole yhdessä vaiheessa sitä pystyny maksamaan ni se on menny sitte tavallaan niinku perintään ja siitä on sitte Kelan kanssa tehty semmonen niinku perintäsopimus tai velkajärjestely tai mikä se nyt on. Niin mää maksan sitä niinkö sata euroa kuukauessa. Ei voi pienempää maksaa. Kolmen vuoden sopimuksena.

Velkaantuminen johtuu yleensä joko tulojen riittämättömyydestä peruselämisen menoihin nähden tai harkitsemattomasta kulutuksesta. Opiskelijan oletetaan kuitenkin kattavan osan peruselämisen menoistaan lainalla. Kun lainasta ei selviäkään suunnitellusti, ongelmat alkavat. Rahavaikeudet, huoli omasta pärjäämisestä sekä erilaiset vel-

koihin ja perintään liittyvät käsitykset ja pelot voivat lisätä mielenterveyden ongelmia. Talousvaikeudet häiritsevät ihmissuhteita ja perhe-elämää ja aiheuttavat usein häpeän ja epäonnistumisen tunteita. Maksuhäiriömerkintä vaikeuttaa arkea ja asioiden hoitoa. Velkaantuminen ja maksuvaikeudet vaikuttavat ihmisen jaksamiseen monella eri tavalla. (Radi 2010, 129, 139.)

Haastateltavista kolme asui haastatteluhetkellä yksin. Lisäksi yksi haastateltavista asui kaksin alaikäisen lapsensa kanssa ja oli näin ollen talouden ainoa aikuinen. Vain yksi haastateltavista jakoi vastuun kodista ja taloudesta toisen aikuisen kanssa. Yhden aikuisen taloudessa asuvat haastateltavat pohtivat ennestään tukalaa taloudellista tilannetta syventävän vastuu taloudesta yksin, kun kaikki menot jäävät yhden ihmisen hoidettaviksi, eikä kukaan ole jakamassa sähkölaskua tai vuokramenoja.

M: Joo. Mun seuraava kysymys on, että millaset asiat auttais sua pääsemään siihen tilanteeseen (ettei tarvitsisi ruoka-apua). Ja niin sulla pitkälti se on tuo työpaikka sitte?

H1: Mmm. Työpaikka ja se ettei tarvis vaan enää asua yksin.

Toisaalta haastateltavat myös pohtivat mahdollisuutta, että yhdessä asuessa erilaiset kulutustottumukset voisivat itsessään myös olla ongelma talouden kannalta.

H3: Että sitä mää en tiedä sitte, että oisko se kaksin sitte helpompi, et jos olis niinkun toinen puolisko, niin oisko se yhtään sen paremmin. Se riippuu vähän, että minkälainen rahankäyttäjä se toinen on.

Parisuhde nähtiin siis sekä uhkana että mahdollisuutena paremmalle taloustilanteelle.

Talousvaikeudet itsessään koettiin kuitenkin myös uhkana parisuhteelle.

H2: Ja sitte se että talousongelmat on semmosia, että ne kaataa herkästi suhteen. Raha on semmonen, mistä tulee tappelu ja kuka maksaa mitäki ja kuka on maksanu mitäki ja kuka ei maksa. Sillon se on kuule rakkaus lentää ikkunasta välittömästi.

Taloudellinen niukkuus on yleistä yksinelävien keskuudessa, sillä yksin elävinä he ovat haavoittuvampia erilaisten sosiaalisten ongelmien edessä, kuten työttömyys ja sairastuminen. Yksin elävät ovat useimmiten iäkkäitä naisia, keski-ikäisiä miehiä tai nuoria

aikuisia. Yksin asuessa heiltä puuttuvat mittakaavaedut; useamman hengen talouksissa jaetaan yhteisesti useimmat kestokulutushyödykkeet, kodinkoneet, asuinneliöt ja autot, kun taas yksin elävällä pakolliset menot vievät suuremman osan tuloista kuin muissa kotitalouksissa. Yksin asuvien on todettu voivan keskimäärin muuta väestöä huonommin useilla eri mittareilla; heidän työllisyysasteensa on matalampi, asumismenorasite suurempi, terveys on huonompi, masennus ja yksinäisyys on yleisempää, heillä on vähemmän sosiaalista pääomaa, ja he ovat yllidustettuina useissa julkisissa palveluissa, kuten toimeentulotuen ja päihdepalveluiden asiakkaina. (Kauppinen ym. 2014.)

Kahdestaan alaikäisen lapsensa kanssa asuva haastateltava toi esiin talouden ainoalle vanhemmalle lankeavia taloudellisia paineita, kun lapsen menot kasvavat lapsen myötä.

H2: Sit tuota ruoka-apu tuli sitte siinä vaiheessa mukkaan ko teini-ikänen poika on tai ainaki mulla on poika semmonen että sillä on syömäkausia. Se syö 24/7. Sit se on taas syömättä. Ja sitten ku on aina, no esimerkiks Leo on kasvanu hirviän nopiasti, niin ne vaatteet on sitte, ne on pieniä.

Subjektiiivinen köyhyyden kokemus on yleistä lapsiperheissä ja erityisesti yhden vanhemman talouksissa. Vuonna 2010 joka kymmenennessä kahden huoltajan perheessä koettiin, että perhe elää köyhyydessä. Yhden vanhemman talouksista saman tuntemuksen jakoi peräti 45 prosenttia. Kahden huoltajan perheistä neljäsosa kertoi rahojen loppuvan ennen tilipäivää, kun yhden vanhemman talouksista 58 prosenttia kertoi olevansa samassa tilanteessa. Lapsiperheissä rahojen riittämättömyys näkyy arjessa monin eri tavoin. Taloudellinen niukkuus vaikuttaa vanhempien psyykkiseen hyvinvointiin ja heijastuu siten koko perheen ilmapiiriin ja arkeen. Yleisimpiä stressioireita vanhempien keskuudessa ovat hermostuneisuus, yksinäisyys, ylirasittuneisuus ja voimattomuuden tunne. Oireet lisäävät vanhemmuuden haasteita, ja erityisen vaikea tilanne on yhden vanhemman perheissä, joissa kaikki vastuu on yhden henkilön harteilla. (Forssén 2012, 116-119.)

4.2. Arki ja arjessa pärjääminen

4.2.1 Köyhän arki

Ruoka-avussa oli hauskaa, kiireistä. Jäi hyvä fiilis. Yhteisöllistä. Tällä täytyy olla vaikutusta vapaaehtoisten hyvinvointiin. Saa merkityksellisyden tunnetta tekemiselleen, mukavaa tekemistä yhdessä. (Päiväkirjamerkintä)

Kertomukset haastateltavien arjesta paljastavat monelta osin köyhyyden vaikutukset yksilön elämässä. Haastateltavien jokapäiväistä elämää kuvaavat kertomukset jakautuivat arjen kuvauksiin, joissa oli näkyvissä hyvinvointia heikentäviä piirteitä, kuten merkityksettömyyden tunne ja rahattomuuden tuomat rajoitukset elämässä, sekä haastateltavan hyvinvointia ja jaksamista tukevia tekijöitä, kuten merkityksellisyden tunnetta tuovat sosiaaliset suhteet ja ilmaiset ajanvietteet. Työttömyyden ja vähävaraisuuden yhdistelmä tarkoitti monen kohdalla pitkiä toimeettomia päiviä.

H2: Se on henkisesti raskasta olla kotona mitään tekemättä. Ja jos se ei ihmisestä vaivaa, nii se on kyllä ihan pösilö koska mulla ainaki niin ei siinä oo mitään rytmiä sitte elämässä. Sitä yrittää pitää normaalia rytmiä nousemalla niinku ylös ja keksimällä tekemistä ja mutta ku sitten ku sitä jatkuu pitkään sitä mitä se vaikuttaa, että mulla ois pitkä päivä tässä vaan et hohhoijaa. Ei joka päivälle ole niin kun riitä tekemistä. Pyykkejä ei voi pestä loputtomiin ei ei mittään tämmöstä.

H3: -- et sillon niinku on elämä sitä, et jos tyytyy että ei matkustele minnekään. Ei ostele uusia vaatteita. Ei käy kampaajalla, ei kosmetologilla, et ostaa vain halpoja tämmösiä kos- kaikkein välttämättömimmän just ja tota. Pysyttelee kotona. Tai ohan niitä pieniä mahdollisuuksia tietenki että käy ulkoilemassa, käy kirjastossa, tapaa kavereita, se on merkittävä asia.

Työttömyyden seurauksena ihmisellä on enemmän vapaa-aikaa. Kun työtä ei ole, sisältöä ja merkityksellisyyttä elämään on haettava muualta. Vähävaraisuus kuitenkin rajoittaa arkisen toimimisen ja ajanvieron mahdollisuuksia. Köyhä kokee puutetta rahasta, mutta myös arvostuksesta. Arvostuksen puute tulee näkyväksi esimerkiksi tarkasteltaessa, miten työttömän aikaan suhtaudutaan. Työttömälle viestitetään, että hänen aikansa ei ole arvokasta: työtön odottaa aikoja, päätöksiä ja lausuntoja, julkiseen terveydenhuoltoon, Kelalla ja TE-toimistossa. (Isola & Suominen 2016, 169-170.)

Haastateltavat kuvasivat sosiaalisia suhteitaan ja pyrkimystään kuulua erilaisiin yhteisöihin. He kieltäytyvät syrjäytymästä ja pyrkivät mahdollisuuksien mukaan kiinnittymään yhteiskuntaan taloudellisista rajoitteista ja useista riskitekijöistä huolimatta. Arvostuksen tunteen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia voidaan halutessa edistää paikallisella tasolla ihmisten arjessa. Heikossa asemassa olevien mahdollisuuksia ja uskoa omaan toimijuuteen voidaan vahvistaa esimerkiksi lähidemokratialla, pienimuotoisilla vaikuttamisprojekteilla ja asukasraadeilla. (Isola & Suominen 2016, 177-178.) Monen haastateltavan elämässä risteävät syrjäytymiselle altistavat riskitekijät kuten pitkäaikaistyöttömyys ja pitkäaikaissairaudet. Toimettomuuteen vaihtelua tarjoavatkin muun muassa ruoka-aputapahtumat, joihin osallistumalla voi löytää helpotusta taloudelliseen tilanteeseen, mutta myös tavata muita samassa tilanteessa olevia.

H1: Ja sitten toisaalta siinä on seki että on niinku varsinki nyt ku ei sitten taas oo enää missään koulussa ja nyt ku on työttömänä nii sitten ku ei oo sitä päiväohjelmaa nii sinne on niinku mukava lähtä johonki ihan että näkis ihmisiä se on silleen semmonen että mukava juttu --

Jos leipäjonossa muodostuu toisilleen vertaistukea ja sosiaalista vuorovaikutusta tarjoava yhteisö, leipäjonossa olemisen stigma voi kadota tai ainakin heikentyä. Osallistujat lakkaavat vertaamasta itseään muuhun väestöön, ja vertailun kohteena ovatkin muut leipäjonon asiakkaat. Toiseuden ja erilaisuuden sijasta löytyykin samuuden ja yhteisöllisyyden kokemus. (Ohisalo ym. 2014, 85.) Ruoka-avun jonottaminen voi siis olla myös yhdessä tekemistä. Leipäjonoissa ihmiset tutustuvat toisiinsa ja kokoontuvat keskustelemaan ja vaihtamaan kuulumisia. Ruoka-aputapahtuma tarjoaa päivälle ohjelmaa, tekemistä ja tarkoitusta. Tällä tavoin ruoka-apu voi olla estämässä syrjäytymistä ja tarjoaa mahdollisuuden liittyä muiden seuraan ja yhdessä tekemiseen, jopa ehkäistä erakoitumista. (Siiki 2008, 158.) Ruoka-avusta voi kuitenkin tulla tapa, josta on vaikea irrottautua. Köyhyyden pitkittyessä ruoka-avun antama jousto talouteen ja tapahtumiin osallistumisen tuoma rytmi elämään saattavat pitää kiinni asiakkuudessa pidempäänkin. (Ohisalo & Määttä 2014, 57-58.) Mikäli tällainen sosiaalinen kiinnittyminen ryhmään estää tai hidastaa asiakkuudesta poistumista, mielekäs vaihtoehto monelle oman tilanteen helpotuttua on ollut siirtyä vapaaehtoistyöntekijäksi ruoanjan-

kotiskin toiselle puolelle. Tällöin samat rutiinit ja sosiaaliset kuviot säilyvät, ja muiden auttaminen lisää omaa hyvinvointia.

Köyhyyden negatiivisten vaikutusten lisäksi mukana oli myös kuvauksia tavallisesta arjesta siivouksineen, ruoanlaittoineen ja lastenlasten kuljetuksineen, jota värittivät tapaamiset ystävien kanssa sekä edulliset harrastukset kuten lukeminen ja ulkoilu. Ilmaiset ajanviettomahdollisuudet ja harrastukset sekä sosiaaliset kontaktit nähtiin hyvinvointia ja jaksamista tukevinä tekijöinä.

H3: Et mä saatan lukkee parikin tuntia ja keittelen aamukahvit. Sitten ehkä käyn ulkona pienen lenkin. Jos on rahaa, niin käyn kaupassa. Se on monesti sen lenkin tavote, että käyn kaupassa, mut loppukuusta ei oo yleensä missä kaupassa käyä, että. Ja sitten jos aattelee koko viikkoa, niin mulla on yhtenä päivänä viikossa lauluharjoitukset, että mää oon semmosessa lauluryhmässä mukana. Ja sitten tapaan ystäviä millon heille sopii. Tai joku tulee käymään mun tykönä.

Monen arkeen kuului myös muiden auttaminen, mikä koettiin luonnolliseksi silloin kun itsellä on aikaa. Vapaaehtoistyö tai lähipiirin auttaminen toi merkityksellisyyden tunnetta ja tuki siten hyvinvointia ja jaksamista osaltaan silloinkin, kun auttamistyö itsensä ei ollut erityisen mieluista.

H2: Talvella mää kudon paljon villasukkia, ainoa jonka mää osaan kunnolla. Että tuota pakolaisille oon kutonu. (--) Nii se on ollu semmonen että se on, se on pitäny niinku sitten järjissään. Tuonu jotain tekemistä. Se on niinku semmonen että, että jotaki hyötyä on niinku olemassaolosta, mutta mielellä mä tekisin töitä.

H4: Ko ei ole sitä työtä niin mulla ei ole ko aikaa käyttää hyödyksi tommossii. Auttaa toista ihmistä.

Perinteisesti yhteiskunnassa miehille ja naisille on jakaantunut erilaisia odotuksia ja tehtäviä. Miesten oletetaan hallitsevan tuottavaa työtä ja heillä on poliittista ja taloudellista valtaa, kun taas naisille on perinteisesti langennut isompi vastuu kodista ja perheestä. Pienituloisten joukossa nämä odotukset ja olettamukset voivat tuottaa miehille kokemuksen arvottomuudesta ja toisaalta antaa naisille mahdollisuuden arvostuksen kokemukseen. Köyhä nainen voi saada kokemuksen arvokkuudestaan sosiaalisissa suhteissa ja läheisten seurassa, kun perinteisiin sukupuolirooleihin uskovon

miehen voi olla vaikeampi kokea saavansa arvostusta yksinomaan ihmissuhteiden kautta. Naiselle hoivaan ja kotiin liittyvä vastuu voi tarkoittaa selviytymistä edistävää kokemusta tarpeellisuudesta. (Isola & Suominen 2016, 105-106.) Haastateltavien hyvinvointia ja jaksamista tukevista elementeistä monet, kuten sosiaaliset suhteet, lastenlasten hoitaminen ja tukeminen kasvatustyössä sekä vapaaehtoistyö ovat naisille tyypillisiä toimintoja, joiden parissa he eivät riko perinteisiin sukupuolirooleihin liittyviä olettamuksia.

4.2.2 Naiset arjen pärjääjinä

Asiakaskunta on tosi heterogeenistä. Juuri mikään ryhmä ei kovin erotu. Ehkä kuitenkin nähtävissä joitain yhteisiä piirteitä, esim. että ei ole varaa ostaa uusia vaatteita. (Päiväkirjamerkintä)

Koska koti ja perhe on pitkään nähty naisille tyypillisenä alueena hoitaa velvollisuuksia, olin kiinnostunut kuulemaan, liittyvätkö niukkuudessa elävien naisten selviytymisstrategiat myös kodin alueelle. Tässä alaluvussa selvitän, millaisia toimintatapoja haastateltavat kertoivat omaksuneensa pyrkiessään ehkäisemään, lieventämään tai poistamaan köyhyyden seurauksia ja selviytymään tilanteissa, joissa ne ovat arjessa ongelmallisella tavalla läsnä. Haastateltavien toimijuus ja vahva pärjäämisen eetos tuli esille useimpien haastateltavien kertomuksissa ilman että esitin sitä koskevia kysymyksiä. Aktiivisen toimijuuden kuvaukset ovatkin tärkeä osa monen haastateltavan tarinaa, ja koen, että he halusivat tuoda niiden kautta esille sellaisia puolia itsessään, joita toivoivat liitettävän heihin itseensä, ei niinkään ruoka-avun asiakkaaseen; aktiivista, elämänhallinnasta kertovaa ja itsenäistä.

Tutkimuksissa on todettu äitien pyrkivän selviytymään taloudellisessa niukkuudessa tarkalla talouden hallinnalla ja suunnittelulla sekä säästämällä, mutta myös eriarvoisuuden hyväksyminen auttaa äitejä pärjäämään arjessa. Äitien rahankäyttöä on tutkimuksissa kuvattu altruistiseksi; muiden perheenjäsenten tarpeet menevät omien edelle ja eniten panostetaan yhteiseen hyvään. Äidit vaikenevat taloudellisista vaikeuksista usein ja puheessa on vahva pärjäämisen eetos, jolloin tilanteen todellinen vakavuus ja vaikeudet voivat jäädä piiloon. Köyhyydessä selviäminen mielletään äitien keskuudessa

toimijuudeksi. (Krok 2012, 136-144, Viitasalo 2013, 365-366, 372-373, Roivainen & Jalonen 2012, 161-163.)

Vähävaraisten perheellisten selviytymisstrategioita on tutkittu heidän itsensä kertomanaan. Perheiden strategioita kuvattiin aktiivisena itse tekemisenä, säästämisenä sekä ulkopuolisena apuna. Näiden luokittelujen sisälle asettuu sellaisia tyypillisiä selviytymisstrategioita kuin ruoanlaitto isoina annoksina edullisesti pakkaseen, tarjous tuotteiden hankkiminen ja pakastaminen niinkään, terveelliset elämäntavat, kuten alkoholista ja tupakasta pidättäytyminen, luonnon antimien hyödyntäminen, ruoka-apu, läheisiltä lainaaminen ja vastavuoroisuus. (Ruokonen 2008, 169-171)

Haastateltavieni kertomuksissaan esiin tuomat selviytymisstrategiat ja niihin liittyvät elementit olen jakanut kolmeen kategoriaan joita kutsun nimillä *itsestä kiinni*, *muista kiinni* ja *oma asenne*. *Itsestä kiinni* viittaa strategioihin, joiden hyödyntämisen haastateltavat kokevat olevan heistä itsestä, omista taidoista ja aktiivisuudesta kiinni. *Muista kiinni* käsittää ulkopuoliseen apuun turvautumisen strategian, jolloin haastateltava ei itse pysty viime kädessä vaikuttamaan, millaista apua ja tukea hänelle on saatavilla ja milloin, vaan on asiassa riippuvainen toisista ihmisistä tai muista ulkopuolisista tahoista. *Oma asenne* puolestaan viittaa strategioihin, joiden avulla naiset kannattelevat itseään henkisesti silloin kun arki on raskasta. Näihin kategorioihin asettuvat viisi selviytymisstrategiaa, jotka auttavat haastateltavia ei ainoastaan selviytymään taloudellisesti vaan myös jaksamaan henkisesti, ovat nimeltään:

1. Säästäminen
2. Oma osaaminen
3. Ulkopuolinen apu
4. Muut ensin
5. Pärjääjän asenne

Itsestä kiinni - säästäminen

Selviytymisstrategioita, joiden haastateltavat kokivat olevan ainoastaan heistä itsestään kiinni, ovat säästäminen ja oma osaaminen. Säästämiseen olen sisällyttänyt niin edullisten ostosten tekemisen, säästämisen kuin myös jo hankitun omaisuuden reali-

soimisen. Säästämiseen liittyy olennaisesti ruoka-avun vastaanottaminen, joka pienentää tarvittavien ruokaostosten määrää haastateltavilla säännöllisesti. Myös ruokaostojen suunnittelu ja edullisten hankintojen tekeminen on osa säästämisstrategiaa.

H2: Se on niinkö välissä saattaa olla vähän tiukkaa, mutta tuota on pitänyt suunnitella etukäteen, käyä Lidlissä ostoksilla. Et se on aika paljon siirtynyt, et ei pysty enää asioimaan K-kaupassa kauhiasti. Et sieltä on lähinnä tukiostokset, mutta ko mennään Liidliin, satasella jos sillon päivärahapäivänä satasen laitot niinku ruokatavaroihin, sää joutusit maksaan K-kaupassa siitä määrästä niin tuplat, jos ei triplatki. Se on aivan hillitön määrä, minkä sillä saa, kauhian isot karryt aivan täynnä. Mää tuun aina niin hyväälle tuulelle ku mä käyn Liidlissä, niin siinä kassalla viimestään nii voi että mua naurattaa aivan kauheesti.

Ruoassa säästäminen edellyttää kuitenkin usein myös pakastimen omistamista. Ilman pakastinta lahjoitus- ja tarjousruoat eivät pienissä talouksissa säily käyttöönsä asti.

H2: Mutta tuota nyt on taas pakastin täynnä, johtuen kylläkin siitä, että meillä on pieni pakastin. Mutta se on ihan täynnä, että päästään tänä kesä- tuonne kesäkuulle.

Yksi haastateltavista kertoi realisoineensa omaisuuttaan selvitäkseen laskuista.

H4: Sitte on joskus joutunu realisoihmaan ommaa omaisuutta. Että tuota jonku verrahan mulla on tuota ollu tuota omaisuutta avioerossa tullu ku m'olen yli seittemän vuotta sitten eronnu, niitä on sitte joutunu myyhmään. Että saa sitte maksettua tietyt laskut ja ettei jouvu pulari. Semmosta.

Alkoholin ostoa pidettiin rahan tuhlauksena.

H2: Ja sitte tuota että jos ottaa sitä viinaa niin, jättää nyt sitte ottamatta pari pulloa, niin silläki saa kassillisen ruokaa. Mutta se on heleppohan se on minun sanoa, ku mulla ei oo enää se ongelma. (nauraa)

Itsestä kiinni - oma osaaminen

Yhdelle haastateltavista oma osaaminen oli tärkeä strateginen työväline. Omalla osaamisellaan hän saattoi välttyä kalliimmilta hankinnoilta esimerkiksi lasten vaatteiden kohdalla, mutta myös hankkia ylimääräistä rahaa myymällä tekemiään tuotteita.

H4: Ei mutta tuota mullahan nuita taitoja on ku miehän tykkään puurakentaa. M'oon tehny koristekaivoja, kaarisiltaa, hyllyjä että ja osaan ommella. Oon tehny siskon tytölle hääpuvun ja omille lapsille ommellu kaikki vaatteet ja että.

H4: Joo ja sitten joskus kun no niinku esimerkiks nytttenkin ko rahat on vähissä ja ku mullon näitä taitoja, m'oon tehny koriste- tuon kaarisillan. Tänä päivänä tulee ihminen katsomaan sitä ja hän ehkä ostaa sen. (--) Niin silloin ko miulla on vähillä rahat, mie voin hyödyntää minun taitoja.

Muista kiinni - ulkopuolinen apu

Ulkopuoliseen apuun turvautuessaan haastateltava on muiden ihmisten ja avuntarjoajien varassa eikä voi itse vaikuttaa aktiivisesti siihen, millaista apua saa vai saako lainkaan. Esimerkiksi ruoka-apua ei ole saatavilla kaikille tarvitseville. Helpotusta arkeen tuo kuitenkin tieto siitä, että apua on mahdollista hakea ja saada. Haastateltavista neljä vastaanotti apua myös muilta organisaatioilta kuin SPR:ltä, esimerkiksi seurakuntien ruokapankeilta, ja kävi aterioimassa ilmaiseksi vähävaraisille tarkoitetuissa ateriapalveluissa.

H2: -- ja sitte mutta ainua on että jos sosiaalitoimistossa tulee joku häikkä, niin seurakunta on sit sellanen, että sieltä saa maksusitoumuksen kauppaan, niin sillä mennään taas.

Lisäksi yksi haastateltavista oli saanut myös vaatteita ja lastentarvikkeita lahjoituksena järjestöltä. Vain yksi ei ollut vastaanottanut vähävaraisuuden vuoksi muita lahjoituksia kuin SPR:n ruokakassin. Ulkopuolista epävirallista apua haastateltavat kertoivat saavansa tarvitessaan myös perheenjäseniltä.

H4: Tyttären jääkaapila käyn sitte aina (nauraa) silloin ko tuntuu, että nyt pitää. Tytärhän on töissä sitte että tuota.

H5: On sillai sisaruksia, jotka mahdollisesti voi auttaa ja äitee on sanonu, että jos hätä tulee niin aina voi kottiin tulla. Että lapsuuden kodin ovet on niin aina auki että sinne pääsee vaikka taksilla jos ei niinku kotona pärjää (nauraa).

Oma asenne – muut ensin

Oma asenne -kategoria sisältää kuvauksia naisten asenteista, joilla he kannustavat itseään henkisesti jaksamaan ja pärjäämään arjessa vaikeasta taloudellisesta tilanteesta huolimatta. Tässä kategoriassa selviytymisstrategiat eivät edistä taloudellisen tilanteen kohenemista tai menojen karsimista, vaan naisten henkistä jaksamista tiukkojen valintojen edessä ja raskaina hetkinä.

Tarinoissa tuli esiin naistyyppillinen altruistinen asenne, jossa muiden hyvinvointi asetetaan oman edelle. Huoli kohdistuu perheenjäseniin, lapsiin ja lemmikkeihin, mutta naiset itse kokevat pärjäävänsä hyvinkin pienillä ruokamäärillä ja -menoilla.

H4: Että nyt oli viime, tässä pussissa, minkä mie sain, niin oli semmonen päivämäärä, ei varmaan ollu hoksatta. Se oli tammikuulta, viestoista ensimmäistä niin mullahan, se oli jauheliikkaa, ja mullahan on neljä pientä koiraa, niin mie paistoin sen jauheliikan heille. Ja yhtähän se ruoka-apu koskettaa niitä minun pikkulapsia, että heki sai nyt sitte. Yleensä mie tehen niin, että sitte itte pihtailee että he saavat ruuan.

H2: Poika lähtee sitte tuota isänsä tykö, niin mä jään yksin, niin mä pärjään hyvin vähällä ruualla. Helepottaa.

H2: -- minä kuljen kirpparivaatteissa säännöllisesti ja tyttäreltä saaduissa vaatteissa ja tuota Leolle sitten ostetaan uuet ku sen ikänselle ei saa mitään kirpparilta, niin se, kyllä se nielee sitten rahaa.

Naisten kertomuksista on tulkittavissa, että oma mieli on kevyempi ja vointi parempi, kun tietää, että perheenjäsenillä, etenkin heillä jotka eivät voi itsestään vielä huolehtia, on asiat paremmin.

Oma asenne - pärjääjän asenne:

Haastateltavien tarinoita värittivät monet ongelmanratkaisumallit ja toteamukset, joilla naiset kannustavat itseään ja lähimmäisiään jaksamaan vaikeissa tilanteissa. Kutsun tällaisia malleja ja toteamuksia pärjääjän asenteeksi.

H5: Niillä pitää mennä, mitä on saatu

H4: Semmosta, en tiiä onko tämä sitten iän tuomaa se että on semmo- rauhalisesti keskittyy niinku asioihin vaikka olis kuinka huonosti, niin mie istuskellee ja mietiskellee ja vaikka juttelee ja. Niin sieltä sitä risukasasta noustaan.

H4: -- niin hän se opetti mulle se. Se sano, että ku juttelee näistä asioista, puhuu siitä niin niin se ratkeaa se asia niinku. Että se tulee sieltä se ratkasu. Minusta se oli hyvä, hyvä neuvo tämmöseltä vanhemmalta rouvalta. Se oli taas sitä iän tuomaa viisautta.

Myös huumorin koettiin auttavan hankalissa tilanteissa.

H2: Rupee itelläki nolottamaan ku oikein rypee itsesäälissä, niin sitte tulee se vaihe, että no niin heitä pois. Siihen on mukava vajota, mutta sieltä pitää taas nousta. Että siihen ei saa niinku jäähä. (--) Mutta sitte että mitä yleensä mennään, niinku mitä minun tutut on niin me mennään hirviän roisilla ja rankalla huumorilla eteenpäin. Ei joskus voi mitään muuta tehdä. (--) Et pitää aina sitte yrittää potkassa vaivasella jalalla ittesä persuksiin ja sanoa että nonii. Että oleppas nyt nainen ja heitä vinkumasta. (naurua)

Toisinaan lohtua tuntuu tuovan myös se, että toisilla menee vielä huonommin, jolloin oma tilanne on helpompi nähdä lohdullisempana.

H2: Se että mulla ei ole kaikista huonoimmin asiat. Ja mää säälin vanhuksia, joista mää tykkään ihan hirviästi. (--) Lapsiperheet on tosi tiukilla, jos ei ole rikkaita vanhempia. Mut sitten tuo opiskelijoitten tulevaisuus, musta tuntuu ihan hirviälle. Niiltä viiään niinku kaikki. Ja niitten pitäis kuitenkin opiskella itelleen ammattia. (--) Joo ja sitten mielenterveyspalvelut karsitaan, niitä ei taho saaha millään, niin mihin ne sitten ne stressaantuneet ja masentuneet opiskelijat menee, ku lapsetki on jo heitteillä muutenki.

H5: Toisaalta sitte siellä on semmosia melekeen laitapuolen kulukijoita, jotka justiisa pysyy pystysä, mutta kyllä niilleki on sitte annettu jos niillä on nimi lappussa. Että kyllähän niilläki ruoka pittää olla. Että eihän ne, ne varastaa sen jostaki muualta sitte jos ei niillä ole ruokaa. Saa ainaki leipää jos ei muuta.

Haastateltavien kertomukset pärjäämisestä ja selviytymisestä ovat samansuuntaisia aiempien naisköyhyyttä käsittelevien tutkimusten kanssa. Muista huolehtiminen, sosiaaliset suhteet, kodeissa syntyvät säästöt ja kädentaidot tiivistävät naisille ominaiset köyhyyden selviytymisstrategiat.

4.3 Tulevaisuudenkuvat, toiveet ja odotukset

4.3.1 Oma tulevaisuus

Tuntuu, että tää ruoan jakaminen on vaan tulipalojen sammuttelua. Kaikki aika ja energia menee ihan perustoiminnan pyörittämiseen, kaikki ekstrakin on vaan hetkellisesti jotain ekstra asiakkaille. Helpotetaan nälkää, mutta oletetaan ihmisen tulevan jatkossa aina vaan uudestaan. (Päiväkirjamerkintä)

Haastateltavien käsitykset omasta tulevaisuudestaan olen jakanut kolmeen kategoriaan. Muutosta edustavat kaksi kategoriaa, *uutta luova muutos* ja *vähemmän huolta*. Tyytyväisyyttä nykytilanteeseen ja toivetta sen säilymisestä edustaa kategoria *nyt on hyvä*.

Kategoria *uutta luova muutos* pitää sisällään sellaiset ajatukset, jotka kohdistavat tulevaisuudelle odotuksia uudeltaisesta elämänvaiheesta. Monella toiveet liittyivät perheeseen ja kotiin, mutta myös eläkkeelle siirtyminen ja opiskelupaikan saaminen näyttivät uutena elämänvaiheena. Näissä tulevaisuudenkuissa nykyhetken köyhyyden kokemus ei ole suoraan läsnä.

H5: Mutta koskaanhan sitä ei tiää, että jos sitä vaikka viien vuoden päästä ois kolomaskin, mistä sitä tietää (naurua). Ku ei voi sanoa että ei oo, se tulee jos on tullakseen. Sitä ei tiää.

H1: Ois mies jonka kanssa sitten on se perhe ja asua yhdessä ja sitten vois olla jossain vaiheessa joku semmonen vähän kevyempi työ joku semmonen kiva työ ja. Ei mittään erikoista, aika semmosta tavallista, tavallista semmosta lapsiperheen arkea elämää, että varmaan semmosia melko tavallisia asioita.

H2: Pääsee ehkä opiskelemaan, no ensin varmaan työkokeilujen kautta. Kokeillaan että miltä tuntuu mikäki itelle mihin sopii ja sitten tuota, sitten ehkä päästä opiskelemaan niin voi että.

Pääkaupunkiseudulla ruoka-avun asiakkaille tehdyssä haastattelututkimuksessa yli puolet uskoi elämäntilanteensa paranevan tulevaisuudessa. Lähes neljäsosa vastaajista ei kuitenkaan uskonut tilanteensa muuttuvan parempaan suuntaan. Lapsiperheissä luotto tulevaan oli muuta asiakaskuntaa vankempaa. Lapsiperheiden vanhemmat kuvasivat tutkimuksessa arkisia ja konkreettisia tulevaisuuden haaveita, joista unelmointia niukkuuskaan ei estänyt. Nykytilannettaan vanhemmat pitivät väliaikaisena ja tule-

vaisuudelta odotettiin muun muassa harrastuksia, autoa, omaa taloa ja lomaa. (Turunen ym. 2012, 13-14, 22, 30)

Toinen kategoria *vähemmän huolta*, sisältää käsityksiä muutoksista, jotka toteutessaan helpottaisivat arkea ja vähentäisivät haastateltavan huolta ja stressiä nykytilanteeseen verrattuna. Näitä tekijöitä ovat oman tai perheenjäsenen terveysongelmien helpottuminen, turvallisuuden lisääntyminen sekä palkkatulo, jolla pärjää taloudellisesti. Nämä toiveet tulevaisuudelta heijastelevat suoraan nykyhetken arjessa näkyviä köyhyyden seurauksia tai sen syntyä.

H5: No toivottavasti paremmassa (naurua), että tuota toivottavasti itellä ois semmonen niin kun päivätyö tai semmonen että se ois kaheksan ja neljän välillä. Ja tuota niin ei olis niin paljon allergioita ja ja tuota niin ei olis tullu mitään lapsille sen suurempia sairauksia ja isännänki tuota niin vointi ois vähän parempi, hällä nyt on masentaa, mutta että olis tuota sillain että ois niinku kaikin puolin ylöspäin. Ja tuota jos sitä mahdollisesti jonkulainen jonkulainen talonräähkä olis jossaki (naurua) että vois panna lapset pihalle, että ei tarvis pelätä, että jää auton alle, ko menevät kerrostalosta pihalle porraskäytävään.

H2: toivottavasti mulla on ees osa-aikatyö. (--) Ja tuota mahdollisimman vähillä kivoilla ja mulla ois ees osa-aikatyö. Eikä tarvis hakee kauheesti mitään avustuksia, et pärjäis sillä mitä on. En varmaan vietä rikasta elämää, mutta tuota... se että mää oisin tyytyväinen.

Työmarkkinatuen saajien keskuudessa tehdyssä tutkimuksessa vain noin viidennes arvioi toimeentulonsa heikentyvän tulevaisuudessa. Useat kuitenkin suhtautuivat epäillen työllistymismahdollisuuksiinsa. Myönteisesti tulevaisuuteensa suhtautuvat uskoivat työllistyvänsä tai jäävänsä eläkkeelle. Eläkkeelle siirtyminen ei välttämättä kohota toimeentulon tasoa, mutta on mahdollista, että elämänlaadun koetaan paranevan byrokratian vähenemisen myötä. (Airio & Niemelä 2013, 56-57)

Yksi haastateltavista kertoi olevansa tyytyväinen nykytilanteeseensa ja toivoi ja uskoi arjen jatkuvan samanlaisena myös jatkossa. Hyvän elämän ainesosat tarkoittivat hänelle omaa kotia, rakkaita eläimiä ja riittävän hyvää terveyttä. Sama haastateltava toi myös esiin vahvaa toimijuuttaan, aktiivisuuttaan ja luottamustaan omaan osaamiseensa, mikä omalta osaltaan vahvistaa hyvinvointia ja uskoa tulevaisuuteen.

H4: No varmaan se on aika samanlaista ko nytki (nauraa) et en mie en niinku sillä lailla näin ko aattelee niin mullahan on aivan hyvä elämä. Kaikista tärkein, mulla on koti, mulla on nämä minun rakkaat eläimeni ja aina ko mie tulen näin ite kotia ykstoista ottassa, ne on aina ilosia, ”äiti tuli kotia”, niin mulla on niinku ittellä, jos se niinku jatkuu tämmösenä samallaisena ja toivosin että tämä terveys säilyis, niin ei mittää hättää. Ihan hyvä tilanne.

4.3.2 Ruoka-avun osuus tulevaisuudennäkymissä

Toinen kerta koordinaattorina. Ystävänpäivän kunniaksi jaettiin karkkipusseja. Suurin osa varmaan käyttäytyi ihan hyvin, mutta moni haki jopa kolmannen pussin esittäen, ettei ole saanut. Niitä vietiin jopa lasten nenän edestä. Harmitti ja ärsytti. Missä näitten aikuisten tavat, hyvä mieli, kiitollisuus? Pitääkö olla kiitollinen kun saa ilmaiseksi? (Päiväkirjamerkintä)

Yksikään haastateltavista ei maininnut oma-aloitteisesti ruoka-avusta tulevaisuudennäkymistä puhuttaessa. Olin kiinnostunut kuulemaan, millainen on ruoka-avun merkitys tulevaisuudennäkymissä, ja pyritäänkö ruoka-avun asiakkuudesta eroon. Niinpä kysyin haastateltavilta heidän näkemyksiään ruoka-avun roolista tulevaisuudenkuivissa. Haastateltavat toivoivat avun tarpeen poistuvan arjesta tulevaisuudessa, mutta suhtautuivat toiveeseensa varauksella. Ruoka-avun tarve nähtiin todennäköisenä vaihtoehtona myös tulevaisuudessa.

H1: viien vuojen päästä se tilanne vaikka ois se että mulla ois vaikka se pieni lapsi ja oisin vaikka äitiyslomalla niin riippuen siitä oisko puoliso töissä vai (--) niin silloin vois kyllä kuvitella että vois olla semmosta. Niinku just että vois hakea jotaki EU-ruokakassivustusta tai jotain muuta tämmöstä mitä nyt on. Vois silloin ainaki olla mutta että jos miettii sen kymmenen vuojen päähän nii sitte ei välttämättä tai sitte ei tiiä. Ei koskaan ei tiiä mutta riippuu niin tilanteesta. (--) Ja ko niitä on olemassa ja jos on aikaa ja pystyy mennä nii ite ainaki aattelee että kannattaa kuitenkin että (--) vähän säästää sitte johonki muuhun sitte.

Vastauksista on nähtävissä, että ruoka-apu koetaan käytännölliseksi tavaksi säästää välttämättömissä menoissa, eikä siihen välttämättä liity häpeän tunnetta. Leipäjonon asiakkuuteen liittyvän häpeän määrän on todettu olevan yhteydessä pärjäämiseen, tulevaisuuden odotuksiin ja kokemukseen huono-osaisuudesta. Ruoanhaku voidaan nähdä yhtenä selviytymisstrategioista. Mitä vahvempi käsitys omasta pärjäämisestä

on, sitä vähemmän yksilö kokee häpeää. Myös myönteiset tulevaisuudenkuvat liittyvät vähäisempään häpeänkokemukseen. Vahva kokemus omasta huono-osaisuudesta puolestaan lisää myös häpeän määrää. Huono-osainen ei turru häpeään vaan se korostuu. Häpeää kokee todennäköisemmin ikääntynyt asiakas kuin nuori ihminen. Myös ruoka-ajan organisointitapa ja vuorovaikutus jonottajien kesken voivat lisätä tai vähentää häpeän kokemusta. (Ohisalo ym. 2014, 93-95)

Miettiessään ruoka-avun osuutta tulevaisuudenkuviissaan yksi haastateltavista jäi pohtimaan hävikkiruoan kohtaloa ja sen suhdetta ruoka-avun jakamiseen. Häpeän tunnetta voi lieventää tietoisuus siitä, että hävikkiruoan jakamisella on myönteisiä ympäristövaikutuksia.

H4: No varmaan se riippuu vähän siitä rahatilanteestaki. Se on kiinni siitä, niistä rahoista. Että kyllähän tuo ruoka-apu ko sitä, sitä muuten mennee roskiinkitosi paljon., niin mie olen sitä mieltä että kaikki, ihan tavallinen perhe, jossa vaikka olis isä ja äiti työssäkäyviä, niin ihan kaikki vois hakea. Koska tuoki mitä mie olen tuolla olen käyny ja hakenu ja sillonki ko mie jäin oottamaan, niin sitä varmaan jää siihen pöyvälleki. Että mihin, meneekö se sitte roskiin?

Haastateltavien tulevaisuuden tavoitteet eivät liity niinkään muiden avusta irrottautumiseen kuin yleisesti elämäntilanteen helpottumiseen ja kohenemiseen. Ruoka-avussa asioimista tai sen lopettamista ei nähdä yksiselitteisenä merkinä elämäntilanteen muutoksesta, vaan useimmilla ruoka-avussa käymisen jaksot vaihtelevat monista erisyistä ja tämä nähdään todennäköisenä myös tulevaisuudenkuviissa. Ruoka-avun asiakkuus tai pyrkimykset parantaa omaa elämäntilannetta eivät näyttäyty nousujohteisena janana, jonka toisessa päässä on köyhyys ja leipäjono ja toisessa päässä onnistunut elämänmuutos, ja jossa jonnekin näiden väliin sijoittuu ruoka-avun asiakkuuden päättyminen. Haastateltavat uskovat, että ruoka-apuun voi olla asiaa monenlaisista syistä myös tulevaisuudessa, vaikka omat toiveet työn, perheen tai muun asian suhteen toteutuisivatkin.

4.3.3 Kehittämisen paikkoja

Olin koordinaattorina eilen. Siinä hommassa ei juuri ehtinyt asiakkaita kohdatta. Ois varmaan aiheellista, mutta käsiä oli vähän. Joku sosiaalipäivystys tuolla vois olla kokeilun arvoinen? (Päiväkirjamerkintä)

Aloittaessani pro gradu –tutkielmaani, pääajatuksenani oli selvittää ruoka-avun asiakkaiden käsityksiä ja näkemyksiä tilanteestaan avuksi hyödyllisten avun ja tuen muotojen kehittämiseen. Tämän vuoksi halusin myös analyysissäni kiinnittää huomiota siihen, millaisten muutosten yhteiskunnallisella tai henkilökohtaisella tasolla asiakkaat uskoivat auttavan heitä itseään selviytymään taloudellisesti kestävämmiin. Haastateltavien tässä yhteydessä esiin tuomia seikkoja olivat *perusturvan parantaminen, asiallinen kohtelu ja asioiden sujuva käsittely viranomaisessa sekä selkokieliisyyden, ohjauksen ja neuvonnan lisääminen*. Nämä toiveet puolestaan olivat jaettavissa kahteen kategoriaan, joista toinen edusti perusturvan rakenteellisia uudistuksia, kun taas toisessa oli kyse palveluista, joiden tulisi toteutua jo nyt, osaksi perustus-, hallinto- ja toimeentulotukilain velvoittamina.

Leipäjonojen olemassaolon on jo pitkään todettu olevan seurausta perusturvan riittämättömyydestä. Siten haastateltavien toiveet perusturvan parantamisesta ja kritiikki perusturvaan kohdistuneista heikennyksistä eivät yllättäneet.

H3: -- Tuossa tuota huvitti ku seurasin uutisia, että suomen kansantalous on vähän niinkö noussu vähän päälle yhen prosenttiin, niin tuota se on kyllä erittäin tarkkaan otettu kaikista eläkkeistä ja kaikista tuista mitä ihmiset saa, niin kaikkeen on lisätty viis prosentti, ihan kaikkeen. Et tota ne päivärahat mitä mie saan, niistä oli alun perin kaks kyt prosenttia vero, nytte on kaks kyt viis. Ja sitte ne kaks perhe-eläkettä, mitä mie saan, niin niihinkin on lisätty se viis prosenttia. (--) Ja just köyhien ihmisten lääkkeitä ja. Pitkä aika se omavastuu sitte. Kaikista näistä se tulee. Pienistä puroista valtion kassaan.

Vastoin yleisiä mielikuvia 2010-luvun sosiaali- ja köyhyyspoliittiseen agendaan on sisällyttänyt useita köyhyyden ja huono-osaisuuden vastaisia toimenpiteitä, kuten mahdollisuus tienata pientä palkkatuloa ilman että se vaikuttaa työttömyysetuuden määrään.

(Saari 2015, 230-233.) Tarkoituksena on ollut vähentää byrokratia- ja kannustinloukku- ja työttömyyden ja työssäkäynnin välimaastossa. Käynnissä olevalta perustulokokeilulta odotetaan lisää vastauksia siihen, kuinka loukkuja voidaan vähentää ja työn vastaanottamista joustavoittaa entisestään. Yksi haastateltavista pohti perustuloa myös opintojen aloittamisen näkökulmasta.

H1: Mää oon varmaan miettiny tosi paljon sitä että vois joku semmonen toisaalta semmonen perustulo et se ois sekä mahdollista myös niille opiskelijoille, niin sit se ois niin ei ois niin suuri kynns sitten.

Viivästyksset kaikenlaisten etuuksien käsittelyssä herättivät huolta ja ärtymystä haastateltavien joukossa.

H4: -- ja sitte semmosta tyhjää juoksuttamista että ku ihminen mennee (-- ja) jo kaikkien pyyettyjen paperien kans Kelalle ja sinä levität ne siihen, että hän ottaa siitä okei. Viikon päästä tulee kirje, että voisikko toimittaa tämmösen paperin. No mie taas otin kaikki kopiot matkaan ja mie leväytin, että no voisiks sie nyt ottaa kaikki paperit, ko mulla oli ne kaikki tässä viimeksi että. Tietysti ihmiset tekkee virheitä niinku mieki tehen virheitä, mutta että jotenki tuntuu semmoselta kyykyttämiseltä välillä.

Yksi haastateltavista kritisoi toimeentulotuen käsittelyn yhteydessä saamaansa kohtelua, ja toivoi jatkossa asiallista asioiden käsittelyä viivytyksettä. Viranomaisen tasapuolinen kohtelu, asiallinen kielenkäyttö sekä päätösten teko viivytyksettä on määritelty hallintolain 6. ja 9 §:ssä (6.6.2003/434) sekä toimeentulotukilain 14 §:ssä (30.12.1997/1412). Lisäselvitysten pyytäminen tavanomaisesti kirjallisena voi aiheuttaa viimesijaisen tuen hakijalle tavanomaista suurempia vaikeuksia ja siten viivästyksen tuen maksussa.

H2: Toissa kesänä mulla myöhästy kaks viikkoa tuo toimeentulotuki, mä meinasin jo kuolla näläkään. Mää en pystyny lähteen, se vaati näitä lisäselvityksiä. Minun piti oottaa elatustuki, koska mulla ei ollu sitä vertaa voimia, että mä oisin kävelly kaupungille, ku mulla ei ollu rahaa. Mää en saanu hälle vietyä niitä papereita enkä mitään. (-- ja) Tuota, mä ootin siihen kymmenenteen päivään, että sain ruokaa niin paljon, että pystyin kävelemään kaupungille. Mää oon diabeetikko, en uskaltanu lähtiä. Ei ollu voimia, ku ei pystyny syömään sillä lailla, että ois. Mää pelekäsin, että mä meen tuonne jonneki ojaa ja ne kattoo, että jaha akka kännissä. (-- ja) Niin se on hirvein kokemus, mitä mulla on ollu etuuskäsittelijä, että se on niin tympiä puhelimesaki. Ja sit se ei meinannu millään vastata ite. Mun piti sitten toiselle jättää viesti, että sano sille että soittaa mulle nyt ja välittömästi. Juu ei, sieltä ei tullu mitään armoa.

(--) Mää en tiä, miksi se semmosta tekee. Kaikki muut siellä on ollu tosi kivoja. He tekee sen työnsä puitteissa, he ei niinku liisi yhtään, ei anna armonpaloja, ei sitä ootakaan, mutta se, että asiallinen kohtelu. Se on muutenki niin nöyryyttävää. Ku aina kaikki pitää kerjätä.

Toimeentulotukea saavalla ei pääse kertymään säästöjä, jolloin stressiä ja huolta aiheuttaa saatavan tuen määrä ja toisinaan maksupäivien arvaamattomuus. Mitä vähemmän ihmisellä on tuloja, sitä tärkeämpää on, että ne tulevat ennustettavasti ja ajallaan. Ruoka-avustus auttaa ihmisiä sinnittelemään yllättävissä tilanteissa, kuten etuuskien viivästyessä tai silloin kun käytössä olevat rahat ovat kuluneet veromätkyihin, lapsen leirikoulumaksuun tai terveydenhuollon kustannuksiin. (Siiki 2014, 144, 151-152.)

Viivästykset viranomaisessa johtuvat moninaisista eri syistä. Toisinaan hakija jää muutosvoimien jalkoihin, minkä vuoksi kunnille onkin ehdotettu rangaistuksia alibudjetoinista tilanteissa, joissa ihmisten oikeudet ja perusturva vaarantuvat kuntien, maakuntien ja valtiotason suurissa muutoksissa, kilpailutuksissa, ulkoistamisissa ja keskittämissä. (Eräsaari 2010, 221) Toimeentulotuen siirtyminen Kelalle alkuvuodesta 2017 kohtasi useita ongelmia, joiden seurauksena 146 000 toimeentulotukipäättöstä viivästyttiin määrin, että siitä koitui hakijalle haittaa. Kela maksoi tuolloin hakijoille jälkikäteen hyvitystä yhteensä noin 4,7 miljoonaa euroa. (Kela 2017a.) Jälkikäteen saatu hyvitys ei kuitenkaan vähennä viikkojen ajan kestänyttä epävarmuutta ruoan ja lääkkeiden saannista, sähköjen katkeamisesta tai häätöuhasta. Isojen muutosten edessä siirtymävaiheet on suunniteltava ja tehtävä huolellisuudella, joka huomioi kaikkein heikoimmassa asemassa olevat säästöttömät ja tulottomat ihmiset, joilla ei esimerkiksi ole mahdollisuutta varautua yllättäviin viivästyksiin tukien maksussa. Ruoka-avun kaltainen epävirallinen apu ei niinkään pelasta kenenkään taloutta, mutta pehmentää kriiseissä ja paikkaa muita turvaverkkoja (Karjalainen 2000, 102).

Haastateltavat kertoivat tarinoissaan tilanteista, jolloin eivät olleet saaneet riittävästi tietoa heitä kiinnostavista palveluista, työllistymistä edistävästä toimenpiteistä, heille kuuluvista velvollisuuksista, etuuksista tai niiden hakemisesta, ja toivoivat jatkossa parempaa ohjauksen ja neuvonnan saatavuutta. Hallintolain 8 § velvoittaa viranomaisen antamaan asiakkaalle neuvontaa ja vastaamaan kysymyksiin, ja mikäli asia ei kuulu viranomaisen toimivaltaan, ohjaamaan asiakas oikean viranomaisen puoleen.

H1: Sitten mä kävin ihan suoraan työkkärin tiskiltäki kysymässä siitä karensiasiasiasta nii se oli vähä että kun on karenssi päällä niin onko mahdollisuus siihen niinku työkokeiluun niin siinäki tuli aika mielenkiintoiset vastaukset ku nuorten palveluista tais tulla se että ei ei oo ja sitten oisko sieltä tiskiltä sanottu että ois ja jossaki sanottiin että... (--) joku vastaus ainaki oli joku semmonen että periaatteessa joo periaatteessa ei että jos mennee jos haluaa vähän niinku ois alan vaihtaja ja haluais mennä työkokeiluun ihan erille alalle niin sitte on mahdollista mutta muute ei että.

H3: Niin mä jäin vielä tuota velkajärjestelyjuttua miettimään, että tota sehän on silleen pitkän linjan juttu, kun edellisen kerran ku mää olin työttömänä, niin se laadittiin se suunnitelma. Ja mä maksoin sen ohjelman mukaisesti aivan täysin sen kolme vuotta. (--) Ni tuota sit mä menin sinne töihin, niin mä en hoksannu sitte niinkö niitä tuloja selvittää sinne velkajärjestelyyn (--) niin että ois pitäny vähän enemmän silloin sitte maksaa vielä, niin tuota siitä jouvuttiin tekemään se uus laskelma ja mulla oli niin huikeat tulot siellä (naurua), että tuli niinkö lisäsuoritusta sitten se sata euroa vielä kolmeksi vuodeksi. Mutta en tiiä sitten, kuinka sitä ois sitten pärjänny, jos sitä ois menny silloin enemmän vielä.

Ohjausta etuusasioissa toivottiin yleisestikin enemmän saataville. Vaikka ohjauksen saaminen ei lisäisi käytettävissä olevia varoja, se vähentäisi henkistä kuormitusta ja stressiä, kun asioita ei tarvitsisi arvailla ja hakemusten täyttämiseen saisi tarvittaessa apua.

H5: Voi olla että toisinaan tuntuu siltä että kun on näitä, en ole rasisti enkä mikhään, mutta ko on näitä maahanmuuttajia niin tuota heille neuvotaan kylä kovastiki kaikki etuuuet, mutta sitte ko ite kyssyy jottain niin sitte pitäis ite osata kaikki täyttää että. Vähän nurinkurisesti minusta välillä mennee tuo.

Ruoka-avun asiakkaista monelle on epäselvää, mihin etuuksiin ja palveluihin heillä on oikeus, milloin ja millä ehdoin. Tiedonpuute itsessään passivoi, vähentää aktiivisuutta ja nostaa kynnystä hakeutua palveluiden ja toimintojen piiriin. Tiedon saaminen riittävässä määrin puolestaan kannustaa toimimaan ja hankkimaan myös lisää tietoa. Asiakkaan oma-aloitteisuus ja asenne eivät riitä, vaan myös palveluiden on toimittava aktiivisesti tiedon välittäjinä ja lisätä näin ihmisten aktiivisuutta. Tiedonpuute estää ihmisiä löytämästä apua itselleen ja hakemasta heille kuuluvia etuuksia, palveluja, verkostoja ja yhteisöjä. Viranomaisilta saa toisinaan vain välttämättömät tiedot, mutta asiakkaan kokonaisvaltainen kohtaaminen ja huomioiminen jää vaillinaiseksi. Mikäli vuorovaikutus viranomaisen kanssa on vähäistä ja yhteys jää etäiseksi, se voi myös vähentää ha-

lukkuutta hakea ja käyttää palveluita. (Turunen ym. 2012, 30-32.) Myös hallintolain 9 §:n viranomaiselta edellyttämä asiallinen, selkeä ja ymmärrettävä kieli on keskeisessä roolissa asiakkaiden näkökulmasta. Jokaisella on oikeus ymmärrettävään tietoon.

H4: Joo, ohan tämä ollu oppimista. Ko ei ole koskaan aikasemmin tarvinnu. Mutta että enempi toivoisin tällaista selkokieleistä opastusta, koska ei me kaikki olla rofessoreita. Ja viisauttaki on niin monellaista. Toinen hoksaa aikasemmin ko toinen hoksaa sitte vähä myöhemmin. (--) Niin niin vois vähän selkokielisemmin sinne laittaa.

Kyseisen haastateltavan kohdalla jäi epäselväksi, tarkoittiko hän toiveellaan viranomaiselta ymmärrettävämpää ja selkeämpää kieltä, vai selkokieleksi kutsuttua suomen kielen muotoa, joka on muokattu yleiskieltä helpommin ymmärrettävään ja luettavaan muotoon. Perustuslain 6 § määrittää ihmiset yhdenvertaisiksi lain edessä, eikä ketään saa asettaa eri asemaan muun muassa terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Selkokielestä hyötyvät monet ihmisryhmät, kuten kehitysvammaiset, muistisairaat ja maahanmuuttajat. Kelan palveluista ja etuuksista löytyy jo tietoa selkokielellä niin Kelan palvelupisteissä kuin verkkosivuilla (Kela 2010). Työelämään ja työttömyysturvaan liittyvää sanastoa tarjoaa selkokielellä selitettynä puolestaan Selkokeskus verkkosivuillaan (Selkokeskus 2016). Tuskailu arkielämästä vieraan virkakielen kanssa hankaloittaa asiointia, vaikka esitteet avaisivatkin keskeiset käsitteet ja etuudet selkokielelle.

Kaikilla tulee olla oikeus selkeään ohjaukseen ja neuvontaan tarpeensa mukaan. Syitä siihen, miksi tutkimukseen osallistuneet ruoka-avun asiakkaat kokevat jäävänsä liian vähäisen neuvonnan ja ohjauksen varaan, voi pohtia monelta eri kannalta. On mahdollista, että ohjausta ja neuvontaa on saatavilla riittämättömästi, väärässä paikassa tai väärässä muodossa tai apua ei osata etsiä tai pyytää. Todennäköisesti kyse on usean eri tekijän summasta. Erityisen heikossa asemassa olevia leipäjonojen asiakkaita voitaisiin tukea ja auttaa tuomalla palveluita ruoka-avun tapahtumiin. Se, että ruoka-avun asiakkaat kokevat voisivansa hyötyä ja mahdollisesti jopa irrottautua ruoka-avun tarpeesta, mikäli saisivat enemmän ohjausta ja neuvontaa, jota ymmärtävät, ja mikäli heidän etuusasiansa käsiteltäisiin ilman tarpeettomia viivytyksiä, kertoo yksilön ja yhteiskunnan välisten sidosten heikentymisestä. Kun yksilö kokee jäävänsä vaille apua ja hänelle kuuluvia oikeuksia, se synnyttää epäluottamusta rakenteita kohtaan. Luukulta

toiselle juostessaan, maksatusten viivästyessä ja tulevaisuuden ollessa epävarmaa, byrokratian labyrintissä haahuileva kansalainen on vaarassa menettää uskonsa. Julkinen hallinto näyttäytyy tällöin nöyryyttävänä ja ihmisen elämää hankaloittavana turhakkeena. Samaan aikaan isolla osalla ihmisistä byrokratian rattaissa seikkaileminen on täysin vierasta ja heidän kokemuksensa sosiaaliturvasta tarkoittaa lähinnä ansiosidonnaisia työttömyys-, sairaus- ja eläketurvaa. Elämänpiirien eriytyminen ja yhteinen kosketuspintojen puute vähentää sosiaalista koheesiota yhteiskunnassa. Hyvinvointipolitiikan kannatus vähenee samalla kun kokemus oikeudenmukaisuudesta heikkenee. Sitä vastoin kun hallinto on hyvää, se tuottaa yhteiskuntaan ennustettavuutta ja yhdenvertaista kohtelua, tuottaa säästöjä ja helpottaa ihmisten elämää. Siksi onkin erityisen tärkeää ehkäistä oikeutetun kritiikin aiheita. (Santamäki-Vuori 2008, 71-73.)

5 Yhteenveto ja pohdinta

Pro gradu –tutkielmassani olen perehtynyt suomalaiseen köyhyyteen ja ruoka-avun naisasiakkaiden arkeen. Tavoitteenani oli selvittää laadullisen tutkimuksen keinoin, millaisia käsityksiä asiakkailla itsellään on avun tarpeensa syistä, missä määrin he kokevat köyhyyden vaikutuksen arjessaan ja millainen heidän käsityksensä on omasta tulevaisuudestaan. Kysyin myös millaisten tekijöiden he kokevat tukevan ruoka-avusta irrottautumisessa.

Valmistauduin tutkimuksen tekemiseen perehtymällä aiempaan tutkimustietoon köyhyydestä, syrjäytymisestä, ruoka-avusta sekä arjen ja elämäntavan käsitteistä. Arki kuvataan koostuvaksi muun muassa rutiineista, toistosta, tavoista, kodintunnusta ja tavanomaisuudesta. Arkisuus on tapoja ja toimintaa. Elämäntapa on jokapäiväisten toimintojen oleellisten piirteiden kokonaisuus, joka on rakentunut tiettyjen kulttuuristen, historiallisten, yhteiskunnallisten ja materiaalistien ehtojen puitteissa. Köyhyyskulttuuri, köyhyydessä pärjääminen ja puuttuvat resurssit muokkaavat ihmisen elämäntapaa tietynlaiseksi.

Sosiaalityön keskeisiä tehtäviä on pyrkiä ehkäisemään syrjäytymistä tai sen syvenemistä ja tunnistamaan syrjäytymisriskejä. Syrjäytyminen ja marginaalisuus viittaavat yksilön sijoittumiseen normaalina pidetyn yhteiskunnan reunamille. Marginaalisuus syntyy siis aina suhteessa toisiin ihmisiin, keskukseen, josta syrjässä tai jonka reunalla se on, ja on siten ilmiönä relationaalinen. Syrjäytyminen voi tarkoittaa osattomuutta tai osallisuuden toteutumattomuutta eri elämänalueilla kuten palkkatyö, perhe, sosiaaliset verkostot ja harrastukset. Syrjäytymisen riskiä kasvattavat pitkään jatkunut työttömyys, päihdeongelmat, maahanmuuttajuus, pitkäaikaissairaudet, asunnottomuus ja ylivelkaantuminen.

Köyhyys on pienten tulojen ja alhaisen elintason samanaikaisuutta. Köyhyyttä voidaan määritellä ja mitata erilaisin mittarein. Mittareina voivat toimia ihmisen varallisuus, käytettävissä olevat resurssit tai ihmisen oma kokemus tilanteestaan. Köyhyys on usein periytyvää ja köyhyydelle altistavia riskitekijöitä ovat muun muassa matala koulutusta-

so, työttömyys ja pätkätyöt. Pitkäaikaistyöttömyys ja taloudelliset huolet ovat usein yhteydessä niin somaattisiin sairauksiin kuin päihde- ja mielenterveyden ongelmiin.

Moni köyhyydestä kärsivä hakee apua arkeensa ruoka-avusta. Osassa Suomen kaupungeista ruoka-apua hakevalla on mahdollisuus saada ohjausta ja neuvontaa etuuksiin ja palveluihin liittyen. Useimmilla paikkakunnilla, kuten Oulussa ja Rovaniemellä, mihin tutkimukseni sijoittuu, neuvontaa ei kuitenkaan ole saatavilla ja annettavaksi on vain ruokakassi. Tällöin jää selvittämättä, olisiko asiakkaan tilanteessa mahdollisesti tehtävissä muutakin kuin ruoka-avun tarjoama helpotus ruokalaskuun. Ruoka-avun olemassaoloa katsotaan ylläpitävän niin perusturvan riittämättömyys kuin elintarvikejärjestelmän epäsuhta, minkä vuoksi kaupat ja tuottajat joutuvat hävittämään tavalla tai toisella suuria määriä myymättä jäänyttä ruokaa.

Tutkimusotteena ja -menetelmänä käytin fenomenografiaa, joka soveltuu erityisesti ihmisten erilaisten käsitysten ja kokemusten tutkimiseen. Tavoitteenani oli ymmärtää ruoka-avun asiakkaiden käsityksiä köyhyydestä ja sen vaikutuksesta arkeen, ei selvittää absoluuttisia totuuksia köyhyydestä ilmiönä. Asiakkaiden käsityksen ymmärtäminen avaa uuden näkökulman siihen, millaisesta avusta he hyötyisivät ja millaista apua he todennäköisimmin olisivat valmiita ottamaan vastaan.

Fenomenografia oli minulle tutkimusmetodina uusi tuttavuus. Fenomenografiseen tutkimukseen ohjaava kirjallisuus antoi kuitenkin selkeän ohjeistuksen, jonka avulla prosessi eteni kohtuullisen sujuvasti. Koen, että fenomenografia antoi selkeät raamit, joiden puitteissa opetella tutkimuksen tekemistä. Prosessin ja analyysin etenemisen kuvaaminen osoittautui kuitenkin vaikeaksi, etenkin kun iso osa prosessista tapahtui paperilappusten ja värikynien parissa. Olen kuitenkin tyytyväinen metodivalintaani: tämän tutkielman rakentamisen aikana olen oppinut aivan uudesta tutkimusotteesta ja tutkimuksellisesta metodista, jonka avulla tulin pohtineeksi myös tutkimuskysymyksiä ja aineistoa erilaisista näkökulmista. Fenomenografiseen tutkimusmetodiin olennaisesti kuuluva kahden tason kategorisointi sai pohtimaan aineistoa monesta eri näkökulmasta. Kerronnallinen haastattelu menetelmänä soveltui avoimuutensa vuoksi fenomenografiseen tutkimukseen hyvin. Haastateltavat kertoivat haastatteluissa ihailtavan avoimesti itsestään ja tilanteestaan ja tuottivat näin kiitettävän määrän aineistoa em-

piiriseen tutkimukseen, mistä olen tutkijana erittäin otettu. Tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä, vaan käsitykset vaihtelevat ihmisten välillä ja myös muuttuvat ajan kuluessa yksilökohtaisesti.

Haastateltavilla oli itsellään selkeä käsitys avun tarpeensa syistä. Jokaisella haastateltavalla oli mielessään yksi ensisijainen syy köyhyydelle ja lisäksi toissijaisia syitä, joiden kokivat hankaloittavat tilannettaan entisestään. Ensisijaisiksi syiksi ruoka-avun tarpeelle asiakkaat esittivät palkkatyön puutteen ja lapsen sairauden. Palkkatyön puutteen syyksi nähtiin osaltaan myös omaan terveydentilaan liittyvät ongelmat. Kelan työttömyysetuus yhdistettynä asumistukeen koettiin riittämättömäksi elämisen perusmenoihin. Pitkäaikaistyöttömyys on hyvin yleistä ruoka-avun asiakkaiden keskuudessa myös aiempien tutkimusten mukaan. Palkkatyön puutteen lisäksi ensisijaisena syynä ruokakunnan taloudelliselle ahdingolle pidettiin lapsen sairautta, joka sekä lisäsi perheen menoja että rajoitti vanhempien työskentelymahdollisuuksia, ja vaikutti siten perheen käytössä oleviin varoihin pienentävästi. Ruoka-apu antaa perheelle tarvittavaa joustoa selvitä tuloihin nähden isoista menoista, kun ruokakauppaan menee vähemmän rahaa. Tämänkaltainen ruoka-avun tarjoaman talouden jouston hyödyntäminen on tyypillistä ruoka-avun asiakkaille. Ruoka-avun tarjoama mahdollisuus säästää ruokalaskussa vapauttaa varoja muuhun välttämättömään menoon, kuten terveydenhoitokulut, hautajaiskulut tai velan lyhentäminen.

Ruoka-avun tarpeen toissijaisiksi syiksi haastateltavat kokivat etuuksiin liittyvät ongelmat, velat sekä perhemuodon merkityksen. Etuuksiin liittyvät ongelmat tarkoittavat etuuksien riittämättömyyttä ja usein myös sitä, että etuus on hakematta, koska asiakas ei ole täysin ymmärtänyt, milloin ja kenellä siihen on oikeus, tai miten etuutta haetaan. Myös aiemmissa tutkimuksissa on todettu ruoka-avun asiakkailta olevan jossain määrin puutteita etuuksissa, etenkin toimentulotuen osalta. Velan lyhentäminen pienistä tuloista, etenkin kun sitä ei oteta toimeentulotukilaskelmassa menona huomioon, tekee talouteen helposti useamman ruokakassin mentävän loven. Useampi haastateltava pohti, olisiko taloudellinen tilanne helpompi, mikäli laskuja olisi jakamassa toinenkin aikuinen. Ruoka-avun asiakkaiden joukossa yliedustettuina ovat yksinasujat. Taloudellinen niukkuus on yleistä yksinelävien keskuudessa, sillä yksin elävinä he ovat haavoituvampia erilaisten sosiaalisten ongelmien edessä, kuten työttömyys ja sairastuminen.

Haastateltavien arjen kuvauksissa oli nähtävissä toisaalta hyvinvointia heikentävät tekijät arjessa, mutta myös elementtejä, jotka tukevat asiakkaiden hyvinvointia ja jaksamista. Köyhyydestä ja työttömyydestä johtuvaa ahdinkoa syventäviä negatiivisia tekijöitä olivat merkityksettömyyden tunne, kun päiville ei ole tekemistä eikä suunnitelmia ja oma oleminen tuntuu merkityksettömältä, sekä rahan puutteen tuomat rajoitukset arkeen. Arkea, hyvinvointia ja jaksamista kannattelevia elementtejä olivat sosiaalisten suhteiden tuoma yhteisöllisyys, ilmaiset harrastukset, kuten lukeminen ja ulkoilu, sekä muiden auttaminen.

Haastateltavien esiin tuomat selviytymisstrategiat jakautuivat kolmeen kategoriaan; omasta toiminnasta riippuvaiset strategiat, muista tahoista riippuvaiset strategiat sekä oma asenne, joka kannattelee henkisesti hankalina hetkinä. Haastateltavien kuvaamat selviytymiskeinot ovat samansuuntaisia kuin on todettu aiemmassa äitien parissa tehdyssä tutkimuksessa. Naisille on tyypillistä muun muassa säästäminen ruokaostoksissa tarjoustuotteita hankkimalla, alkoholista pidättäytyminen, ruoka-avun hyödyntäminen sekä muiden perheenjäsenten tarpeiden asettaminen omien edelle. Myös oma osaaaminen voi olla tärkeä strateginen työväline, jonka avulla voi parhaimmillaan välttyä kalliilta hankinnoilta, esimerkiksi ompelemalla vaatteet itse, mutta myös hankkia ylimääräistä rahaa valmistamia tuotteita myymällä. Ulkopuolista apua haastateltavat kertoivat pyytävänsä tarvittaessa läheisiltään, seurakunnalta tai avustusjärjestöiltä. Henkisestä jaksamisestaan haastateltavat pyrkivät huolehtimaan asettamalla muiden hyvinvoinnin oman edelle, pohdiskelemalla ja puhumalla murheistaan ja ongelmistaan, huumorin avulla sekä muistamalla, että toisilla menee vielä heitäkin huonommin.

Haastateltaville itselleen ei ollut epäselvää, mistä heidän ruoka-avun tarpeensa johtuu. Myös odotukset tulevaisuudelle heijastelivat osaltaan näitä taustatekijöitä ja niiden poistumista elämästä. Haastateltavien käsitykset tulevaisuudestaan olivat jaettavissa kolmeen kategoriaan: Ensimmäinen kategoria kokosi yhteen käsitykset, jotka suuntaavat elämässä uuteen vaiheeseen, kuten parisuhteeseen, perheenisäykseen tai eläkkeelle siirtymiseen. Näissä tulevaisuudenkuvauksissa köyhyyden kokemus ei ollut suoraan läsnä. Toinen kategoria kokosi tulevaisuuden varalle odotuksia, jotka helpottaisivat arkea ja vähentäisivät huolta ja stressiä nykytilanteeseen verrattuna. Tällaisia teki-

jöitä olivat oman tai perheenjäsenen terveydentilan koheneminen, turvallisuuden lisääntyminen sekä palkkatulo, jolla pärjäisi. Nämä tulevaisuudenkuvaukset olivat suoraan heijastumia haastateltavien nykytilanteesta ja köyhyydestä. Yhden haastateltavan toive ja käsitys tulevaisuudesta oli, että asiat säilyisivät ennallaan. Hän oli tyytyväinen elämäänsä sellaisena kuin se haastatteluhetkellä oli – arkea rakkaiden lemmikkien parissa omassa kodissa.

Ruoka-apua haastateltavat uskovat hakevansa myös tulevaisuudessa. Haastateltavat toivovat ruoka-avun tarpeen poistuvan ajan kuluessa, mutta näkivät realistisena, että ruoka-apuun tulee turvauduttua jossain määrin jatkossakin, ainakin kausittain elämänvaiheesta ja olosuhteista riippuen. Haastateltavien toiveet ja odotukset tulevaisuudelle eivät kohdistu ruoka-avun asiakkuuden päättymiseen, vaan se on toteutuessaan muiden asioiden positiivinen sivuvaikutus. Ruoka-avun asiakkuuteen liittyi jossain määrin häpeää. Häpeän määrän on todettu olevan yhteydessä ihmisen käsitykseen pärjäämisestään. Mitä vahvempi käsitys omasta pärjäämisestä, sitä vähemmän ihminen kokee häpeää. Ruoka-avun myönteisten ympäristövaikutusten tiedostaminen voi olla vähentämässä häpeän tunnetta, kuten yhden haastateltavan kohdalla tuli esiin.

Haastateltavien käsityksiä kehittämisen paikoista, jotka auttaisivat heitä pärjäämään taloudellisesti kestävämmiin, olivat perusturvaan liittyvät parannukset, asiallinen kohdelu ja asioiden sujuva käsittely viranomaisessa sekä selkokielisyyden, ohjauksen ja neuvonnan lisääminen. Haastateltavien tarinoissa nousi esiin viranomaistoiminnan kielteiset seuraukset asiakkaiden arjessa esimerkiksi tuen maksamisen viivästyessä. Vaikeudet ymmärtää viranomaisen käyttämää kieltä sekä ohjauksen ja neuvonnan puute johtavat etuuskien ja palveluiden alikäyttöön. Perusturvan parantaminen edellyttää raskaampia rakenteellisia uudistuksia, mutta muut tarinoissa esiin tulleet toiveet ja odotukset edustavat asioita, joiden tulisi jo nyt toteutua. Viranomaisen ja asiakkaan kohtaamattomuuden syyt on itsessään jo uuden tutkimuksen aihe. Mistä tekijöistä syntyy asiakkaan kokemus, että ohjausta, neuvontaa ja selkeää viranomaiskieltä, jopa selkokieltä ei ole saatavilla, vaikka näin ei pitäisi olla?

Tutkielmaa aloittaessani olin kiinnostunut kuulemaan, miten naiseus ja perinteiset sukupuoliroolit, kuten naisen päävastuu kodista, näyttäytyy kertomuksissa ja köyhyy-

den ja arjen kuvauksissa. Köyhä nainen on monella tapaa marginaalissa, mutta voi hyötyä paremmasta asemasta köyhään mieheen nähden jaksamisen ja selviytymisstrategioiden osalta. Naisilta on perinteisesti odotettu huolenpitoa kodista ja muista ihmisistä, jolloin köyhä nainen voi toimettomuudessaan saada kokemuksen arvokkuudestaan sosiaalisissa suhteissa ja läheisten seurassa, kun taas perinteisiin sukupuolirooleihin uskovan miehen voi olla vaikea kokea nauttivansa arvostusta silloin, kun se tapahtuu yksinomaan ihmissuhteiden kautta. Haastateltavat kertoivat sosiaalisten suhteiden ja auttamistyön tuovan merkityksellisyyttä elämään ja tärkeää sisältöä arkeen. Myös arjessa pärjääminen tapahtuu naisilla edelleen pitkälti kodeissa, mutta naiset eivät myöskään epäröi pyytää ulkopuolista apua. Oma tutkimuksen paikkansa olisi selvittää miesasiakkaiden käsityksiä sosiaalisten suhteiden ja auttamisen vaikutuksesta hyvinvointiin, arjen selviytymisstrategioista sekä asenteista ulkopuoliseen apuun, jotta apua ja tukea osattaisiin kohdentaa kaikkiin ruoka-avun asiakasryhmiin.

Tässä tutkielmassa esiin tulleiden käsitysten ja kokemusten perusteella ruoka-avun asiakkaat hyötyisivät taloudellisesti perusturvan parannuksista, ohjauksen ja neuvonnan lisäämisestä ja tuomisesta ruoka-avun tapahtumiin sekä selkokieliisyyden lisäämisestä. Yhteisöllisyyttä, sosiaalista vuorovaikutusta ja toimijuutta tukevat tekijät, kuten ilmaiset harrastukset, kohtaamispaikat ja asukastuvat voivat omalta osaltaan olla lisäämässä asiakkaiden hyvinvointia ja jaksamista.

Haastateltavat tuottivat kertomuksia vahvan naisen pärjäämisestä taloudellisesti tiukan arjen keskellä. Kertomuksissa oli läsnä vahva pärjäämisen eetos, mikä sai miettimään, ylittikö tarve kertoa tarinaa vaikeuksien voittamisesta todellisen arjen kuvaamisen. Aktiivisen toimijuuden kuvaukset olivat keskeinen osa monen haastateltavan tarinaa, ja koen, että he halusivat tuoda niiden kautta esille sellaisia puolia itsessään, joita toivoivat liitettävän heihin itseensä, ei niinkään ruoka-avun asiakkaaseen; aktiivista, elämänhallinnasta kertovaa, itsenäistä.

Tutkimukseen haastateltaviksi tarjoutuivat ruoka-avun asiakkaista luultavimmin he, jotka kokevat pärjäävänsä tilanteessaan ihan hyvin, ja joilla tilanne ei aiheuta huomattavaa häpeän tunnetta. Haastateltavista yksi puhui aiemmasta päihdeongelmastaan, muuten haastateltavat eivät tuoneet esiin omaa päihteidenkäyttöään. Muiden ruoka-

avun asiakkaiden päihdetaustaa nostettiin esiin paheksuvaan sävyyn, mikä viestittäisi, että haastateltavat eivät laske itseään kuuluvaksi samaan ryhmään. Myös maahanmuuttajataustaiset puuttuivat haastateltavien joukosta, vaikka heitä voi usein tavata ruoka-apujonossa. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että kielitaidon puutteessa ei aina ymmärretä, mistä on kyse. Kun ei ole täyttä ymmärrystä asiasta eikä sen yhteyksistä suomalaiseen palvelujärjestelmään, on parempi olla suostumatta mihin hyvänsä, kuin myöhemmin saada tietää tapahtuneen vaikutuksista omiin etuuksiin tai oleskelulupaun. Tutkimuksiin osallistumisen halukkuuteen vaikuttaa myös oma ajankäyttö. Jos aikaa on käytettävissä runsaasti, on helpompi suostua käyttämään omaa aikaansa muiden hyväksi. Kiireisissä lapsiperheissä, etenkin yhden vanhemman talouksissa, aikaa asioiden hoitoon on usein rajallisesti, jolloin on epätodennäköisempää, että vanhempi lähtisi mukaan haastatteluun ja käyttäisi vapaaehtoisesti aikaansa asiaan, joka ei edistä hänen tilannettaan suoraan.

Köyhyys lisää riskiä ajautua marginaaliin monella eri elämänalueella. Haastatteluun osallistuneilla marginaalisuus kuitenkin jäi heidän näkökulmastaan ainoastaan talouden tasolle ilman, että he kokivat elämänhallinnan muutoin kärsivän. Haastateltavat kertoivat niin köyhyyden ja työttömyyden negatiivisista seurauksista kuin myös tavallisesta arkielämästä. Ruoka-avun asiakkaiden avuntarvetta ei voi kiistää, ja avuntarpeeseen on vastattava. Ruoka-avun asiakas ei ole aina ja ainoastaan köyhä vaan useimpien elämässä on erilaisia vaiheita, joiden aikana myös tarpeet erilaisille avun muodoille vaihtelevat. Asiakkaat hyötyvät erilaisista avun ja tuen muodoista, mikä voi tarkoittaa neuvonnan ja ohjauksen lisäämistä, keskusteluapua, byrokraloukkujen purkamista tai ystävän tarjoamaa apua. Tärkeintä kuitenkin olisi, että hyvinvointivaltio ei kääntäisi selkäänsä heikommassa asemassa olevalle, vaan auttaisi ylös myös sen, jolla ei muuta ole.

Lähteet

- Ahtiainen, Veli-Matti 2016. Henkilökohtainen tiedonanto 18.5.2016.
- Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko 2013: Työmarkkinatuen saajien koettu terveys ja toimeentulo. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.): Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. S. 44-60.
- Alasuutari, Pertti 2014: Laadullinen tutkimus 2.0. 5. Painos. 1. painos 1993. 4. uudistettu painos 2011. Vastapaino. Tampere.
- Eräsaari, Leena 2010: Miksi hyvinvointivaltio on tärkeä naisille? Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.): Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino. Tampere. S. 210-222.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2014: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Felski, Rita 2000: The Invention of Everyday Life. Teoksessa Felski, Rita: Doing Time: Feminist Theory and Postmodern Culture. NYU Press. New York.
<https://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/undergraduate/modules/literaturetheoryandtime/ltt-felski.pdf>. Viitattu 21.10.2017. S. 78-98.
- Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Ritala-Koskinen, Aino 2000: Feministinen sosiaalityö – kysymyksiä ja uusia kysymyksiä. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.): Sosiaalityö ristipaineissa. Palmenia-kustannus. Helsinki. S. 173-179.
- Forssén, Katja 2012: Katsaus taloudellisen niukkuuden ja suomalaisten lapsiperheiden hyvinvoinnin trendeihin vuosina 1995-2010. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.): Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Sosiaalityön tutkimuksen seura. S. 105-127.
- Granfelt, Riitta 2004: Marginaalitarinoita – asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.): Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja 2004. PS-Kustannus. Jyväskylä. S. 197-222.
- Hallintolaki (6.6.2003/434).
- Helne, Tuula 2002a: Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi. Jyväskylä. S. 20-43.
- Helne Tuula 2002b: Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes, Tutkimuksia 123. Helsinki.
- Helsingin sanomat 20.12.2015 HS:n suuri köyhyyskysely: Monen mielestä köyhyys on ihmisen oma syy. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000002873714.html>. Viitattu 30.11.2017.
- Hiilamo, Heikki & Pesola, Ulla & Tirri, Sirpa 2008: Kirkon ruoka-apu. Teoksessa Hänninen Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.): Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Stakes. Jyväskylä. S. 115-124.
- Huusko, Mira & Paloniemi, Susanna 2006: Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. Kasvatus 37 (2006): 2. S. 162-173.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu 2005: Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa

- Ruusvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere. S. 189-222.
- Hyvärinen, Matti 2017: Kertomushaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere. S. 174-192.
- Hänninen Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina 2008: Johdanto: Leipäjonoista ruokapankkeihin. Teoksessa Hänninen Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.): Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Stakes. Jyväskylä. S. 5-20.
- Isola, Anna-Maria & Suominen, Esa 2016: Suomalainen köyhyys. Into. Helsinki.
- Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004: Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki. S. 9-19.
- Jokinen, Eeva 2005: Aikuisten arki. Gaudeamus. Helsinki.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Järvelä, Marja 1983: Elämäntapatutkimuksen suuntaviivoista. Teoksessa Elämäntavan muutos ja päihteet. Helsingin yliopistossa 5-6.9.1983 pidetyn symposiumin luennot. Sosiaalihuollon julkaisuja 6/1983. Helsinki.
- Järvinen, Pertti & Järvinen, Annikki 2000: Tutkimustyön metodeista. Opinpajan kirja. Tampere.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 1996a: Eri menetelmät – eri tulokset? Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakes. Tutkimuksia 65. S. 11-67.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti 1996b: Kuka on köyhä? Tutkimushankkeen lähtökohdat ja tavoitteet. Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.): Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Stakes. Tutkimuksia 65. S. 1-10.
- Karjalainen, Jouko 2000: Perusturvan tuolla puolen. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.): Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Gaudeamus. Helsinki. S. 86-102.
- Karjalainen, Jouko 2006: Sivutietoa. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes. Vaajakoski. S. 319-355.
- Kasvio, Antti 1982: Teollisuustyö ja elämäntapa. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A Vol.134. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Kauppinen, Timo M. & Martelin, Tuija & Hannikainen-Ingman, Katri & Virtala, Esa 2014. Yksin asuvien hyvinvointi. Mitä tällä hetkellä tiedetään? Työpaperi 27/2014. Terveystieteiden tutkimuskeskus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116768/URN_ISBN_978-952-302-266-9.pdf?sequence=1. Viitattu 17.3.2016.
- Kela 2010: Kela kertoo selkokielellä tuista ja palveluista. <http://www.kela.fi/-/kela-kertoo-selkokielella-tuista-ja-palveluista>. Viitattu 12.12.2017.
- Kela 2017a: Kela hyvittää viivästykset perustoimeentulotuen asiakkaille. http://www.kela.fi/ajankohtaista/-/asset_publisher/mHBZ5fHNro4S/content/id/3763877. Viitattu 7.11.2017.

- Kela 2017b: Tilasto perustoimeentulotuesta. <http://www.kela.fi/tilasto-perustoimeentulotuesta>. Viitattu 20.10.2017.
- Kettunen, Terttu & Ihalainen, Jarmo & Heikkinen, Hannele 2004: Monimuotoinen sosiaaliturva. WSOY. Helsinki.
- Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. PS-Kustannus. Jyväskylä. S. 70-85.
- Krok, Suvi 2009: Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Acta Universitatis Tamperensis 1437. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Krok, Suvi 2012: Yksinhuoltajaäitien köyhyydessä selviytymisen strategiat. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.): Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Sosiaalityön tutkimuksen seura. S. 129-149.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni 2004: Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki. S. 98-114.
- Kuronen, Marjo 2009: Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus – kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. PS-Kustannus. Jyväskylä. S. 111-130.
- Kuula, Arja 2006: Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007: Sensitiivinen tutkimus. Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus 4/2007. S. 316-332.
- Laki toimeentulotuesta (30.12.1997/1412).
- Marton, Ference 1988: Phenomenography: A Research Approach to Investigating Different Understandings of Reality. Teoksessa Sherman, Robert R. & Webb, Rodman B. (toim.): Qualitative Research in Education: Focus and Methods. Explorations in Ethnography Series. Routledge Falmer. Lontoo ja New York. S. 141-161.
- Metsämuuronen, Jari 2006: Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Metsämuuronen, Jari (toim.): Laadullisen tutkimuksen käsikirja. International Met-help Ky. Helsinki. S. 79-147.
- Ohisalo, Maria 2013: EU:n ruoka-apuohjelman vaikutus ruoka-avun vakiintumiseen Suomessa. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.): Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. S. 146-170.
- Ohisalo Maria 2014a: Kuka tahansa meistä? Sosioekonominen asema ruoka-avussa. Teoksessa Ohisalo, Maria & Saari, Juho 2014. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu- sarjan julkaisu nro 83. Pole-kuntatieto Oy. S. 27-41.
- Ohisalo Maria 2014b: Leipäjonon Suomi ja Eurooppa. Teoksessa Ohisalo, Maria & Saari, Juho 2014. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu- sarjan julkaisu nro 83. Pole-kuntatieto Oy. S. 17-26.
- Ohisalo, Maria & Määttä, Anne 2014: Viimeisen luukun jälkeen – ruoka-avussa käyvien paikka julkisessa palvelu- ja tulonsiirtoverkossa. Teoksessa Ohisalo, Maria

- & Saari, Juho 2014. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu- sarjan julkaisu nro 83. Pole-kuntatieto Oy. S. 42-58.
- Ohisalo, Maria & Saari, Juho 2014: Johtopäätökset. Teoksessa Ohisalo, Maria & Saari, Juho 2014. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu- sarjan julkaisu nro 83. Pole-kuntatieto Oy. S. 109-114.
- Ohisalo, Maria & Saari, Juho & Saukko, Emilia 2014: Vuotava haava – häpeä ja stigma leipäjonossa. Teoksessa Ohisalo, Maria & Saari, Juho 2014. Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa. Kunnallisan kehittämissäätiön Tutkimusjulkaisu- sarjan julkaisu nro 83. Pole-kuntatieto Oy. S. 81-95.
- Radi, Näbil 2010: Onko ylivelkaantunut oikeusturvan tarpeessa? Teoksessa Pajukoski, Marja (toim.): Pääseekö asiakas oikeuksiinsa? Sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuoliset tekijät –työryhmä. Raportti III. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. S. 129-141.
- Riches, Graham 2008: Ruokapankit ja oikeus ruokaan. Teoksessa Hänninen Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.): Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Stakes. Jyväskylä. S. 23-43.
- Roivainen, Irene & Jalonen, Johanna 2012: Köyhyys, palvelujärjestelmä ja yksinhuoltajanaisten kokemukset. Teoksessa Forssén, Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.): Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Sosiaalityön tutkimuksen seura. S. 151-174.
- Roos, J.P 1988: Elämäntavasta elämäkertaan - Elämäntapaa etsimässä 2. Tutkijaliitto. Jyväskylä.
- Rossi, Leena-Maija 2010: Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula (toim.): Käsikirja sukupuoleen. Vastapaino. Tampere. S. 21-38.
- Rossi, Leena-Maija 2015: Muuttuva sukupuoli. Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa. Gaudeamus. Helsinki.
- Ruokonen, Reetta 2008: Köyhyyden kokemus – selviytyminen ruoan hankinnasta. Teoksessa Hänninen Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.): Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Stakes. Jyväskylä. S. 162-182.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2017: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere. S. 46-83.
- Saari, Juho 2015: Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla. Gaudeamus. Helsinki.
- Santamäki-Vuori, Tuire 2008: Parempi työttömyysturva pätkätyöntekijöille. Teoksessa Hirvilampi, Tuuli & Laatu, Markku (toim.): Toinen vääräyyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Kelan tutkimusosasto. Helsinki. S. 71-78.
- Scott, Susie 2009: Making Sense of Everyday Life. Polity. Cambridge.
- Selkokeskus 2016: Työelämänastoa selkokielellä.
<http://selkokeskus.fi/selkokieli/selkokielen-sovellukset/tyoelamasanastoa-selkokielella/>. Viitattu 12.12.2017.
- Siiki, Anna-Mari 2008: Myllypuron ruokajono – esimerkki hyvinvointiköyhyydestä.

- Teoksessa Hänninen Sakari & Karjalainen, Jouko & Lehtelä, Kirsi-Marja & Silvasti, Tiina (toim.): Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Stakes. Jyväskylä. S. 127-161.
- Sipilä, Jorma 1985: Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Helsinki. Tammi.
- Suomen perustuslaki (11.6.1999/731).
- Syrjälä, Leena & Ahonen, Sirkka & Syrjäläinen, Eija & Saari, Seppo 1994: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Kirjayhtymä. Helsinki.
- Tiittula, Liisa & Ruusu vuori, Johanna 2005: Johdanto. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Tampere. S. 9-21.
- Tilastokeskus 2015: Puolella kotitalouksista nettovarallisuutta yli 110 000 euroa vuonna 2013. http://www.stat.fi/til/vtutk/2013/vtutk_2013_2015-04-01_tie_001_fi.html. Viitattu 17.3.2016.
- Tong, Rosemarie & Fernandes Botts, Tina 2014: Women of Color Feminisms. Teoksessa Tong, Rosemarie (toim.): Feminist Thought. A more comprehensive introduction. University of North Carolina. Charlotte. S. 211-251.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Turunen, Saija & Ohisalo, Maria & Petrovskaja, Vlada & Tukiala, Anna-Kaisa 2012: Kuka käy leipäjonossa? Pääkaupunkiseudun ruoanjakotutkimuksen tuloksia. Socca työpapereita 2012:1. Socca – pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Helsinki. http://www.socca.fi/files/2432/Kuka_kay_leipajonossa_Paakaupunkiseudun_ruoanjakotutkimuksen_tuloksia_web.pdf. Viitattu 21.10.2017.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Helsinki 2013. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf. Viitattu 11.11.2017.
- Törrönen, Jukka 2006: Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Stakes. Vaajakoski. S. 15-37.
- Uljens, Michael 1989: Fenomenografi – forskning om uppfattningar. Studentlitteratur. Lund
- Viitasalo, Katri 2013: Äitien taloudellinen toimijuus ja selviytyminen muistelutyöaineiston valossa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere. s. 357-374
- Virtanen, Ari & Kiuru, Sirkka 2015: Toimeentulotuki 2014. Tilastoraportti 27/2015. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/129623/Tr27_15.pdf?sequence=3. Viitattu 17.3.2016.

Liitteet

Liite 1

Hei!

Olen Ulla Mehtätalo ja opiskelen Lapin yliopistossa sosiaalityöntekijäksi. Oletkin saattanut tavata minut ruoka-avun jakotilaisuudessa tänä syksynä. Teen opinnäytetyötä ruoka-avun piirissä olevista henkilöistä ja etsin haastateltavakseni täysi-ikäisiä, jotka ottavat vastaan ruoka-apua ja ovat halukkaita kertomaan omista näkemyksistään ja kokemuksistaan ruoka-apuun liittyen.

Mikäli päätät osallistua, sovimme tapaamisajan ja paikan yhdessä. Tapaamisessa nauhoitan keskustelumme, minkä jälkeen kirjoitan sen sanatarkasti ylös. Halutessasi voit saada oman haastattelusi itsellesi luettavaksi, samoin valmiin tutkimuksen. Nauhoitteet ja kirjoitukset tuhoan lopuksi. Haastateltavien henkilötiedot pidetään salassa ja haastatteluaineistoa käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Sinua ei voida tunnistaa valmiista työstä. Halutessasi kukaan muu ei saa tietää osallistumisestasi.

Haastattelut voidaan toteuttaa ruoka-apatapahtuman yhteydessä rauhallisessa tilassa maanantaisin klo 16-19 välisenä aikana tai vaihtoehtoisesti muussa rauhallisessa paikassa erikseen sovittuna aikana. Haastatteluun kannattaa varata aikaa yksi tunti.

Mikäli kiinnostuit, ilmoita osallistumisestasi tekstiviestillä numeroon (puhelinnumero) tai sähköpostitse osoitteeseen (sähköpostiosoite). Myös lisäkysymykset ovat tervetulleita.

Osallistumalla voit tuoda äänesi kuuluviin ja auttaa näin myös muita avun tarpeessa olevia.

Iloa päivääsi!

Kiittäen,
Ulla Mehtätalo

Hello,

My name is Ulla Mehtätalo and I study Social work at the University of Lapland. You may have already met me volunteering with food donation this fall. I am writing my Master's thesis about people who receive food donation and would like to interview customers who are 18 years of age or older.

In case you would like to help me out and let me interview you here's how it goes:

- The interviews will be recorded and transcribed afterwards. The recordings and transcriptions will be deleted once the thesis is done
- All personal information will be strictly confidential and you cannot be identified in the final thesis
- If you wish no one else has to know about you participating in the study
- The interviews can take place at Toppila-Center before and/or during the food donations (Mon 16-19) or if you wish at another time and another location

- You should be prepared to use one hour for the interview
- We can speak either English or Finnish

To sign up for an interview text me at (phone number) or email (email address). Any additional questions are also welcome.

This is your chance to use your voice to help yourself and others. 😊

Best regards,
Ulla Mehtätalo

Liite 2

Suostumuslomake

Tämän haastattelun avulla on tarkoitus tuottaa tietoa ruoka-avun asiakkaista, ruoka-avun tarpeeseen liittyvistä taustatekijöistä sekä mahdollisista ratkaisumalleista. Haastattelua käytetään sosiaalityön pro gradu –tutkielmassa. Tutkimushaastattelut nauhoitetaan, ja nauhoitteet tuhoetaan tutkielman valmistumisen jälkeen. Haastateltavien henkilötiedot pidetään salassa ja haastatteluaineistoa käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Yksittäisiä haastateltavia ei voi tunnistaa valmiista pro gradu -tutkielmasta.

Annan suostumukseni haastatteluun, sen nauhoittamiseen ja käyttöön tutkimusaineistona.

Minulla on oikeus halutessani keskeyttää tutkimus milloin tahansa.

Päivämäärä

Allekirjoitus